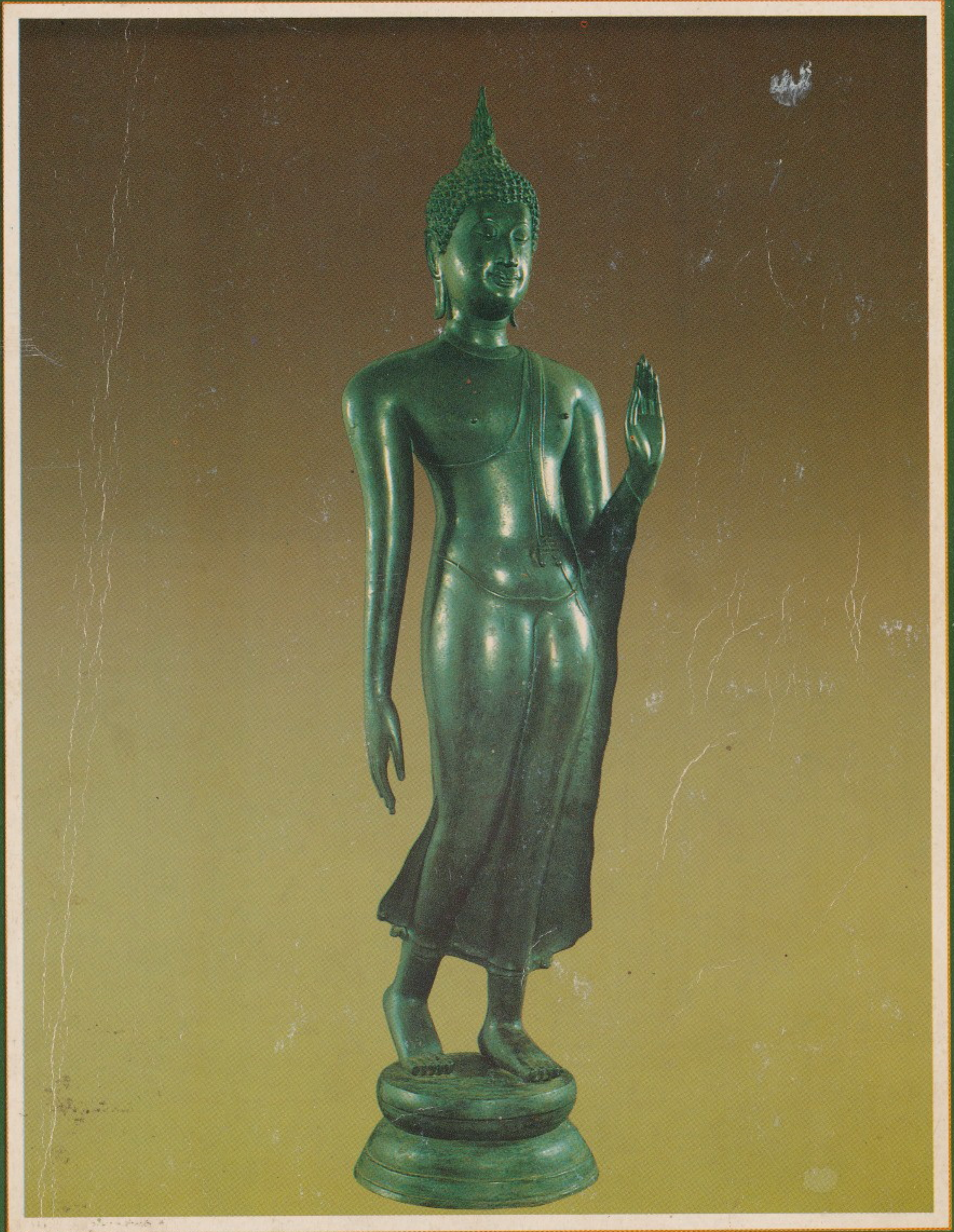

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
สุวรรณภูมิ

วิทยาลัยการช่างจังหวัดขอนแก่น

นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สวรรคVERNAYAK

กรมศิลปากร จัดพิมพ์

เนื่องในโอกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สวรรคVERNAYAK สุโข

วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๒๗

พช.๑๐๕๕๑๐๕๓๔๑.

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สวรรคตนายก

เลขหมู่หนังสือ ๐๖๕.๐๕๕๕๓.๖๕

ISBN 974-417-248-7

กองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร

กระทรวงศึกษาธิการ

พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๓๕ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

แบบปก : นายสุทธศักดิ์ อรุณศรี

ถ่ายภาพ : นายสมชาย วรรณศาสตร์

ควบคุมการพิมพ์ : นางวัลภา ขวัญยืน

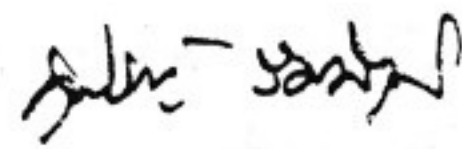
นางสาวพัชรินทร์ สุขประมุข

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว กรุงเทพฯ โทร. ๕๓๘๓๐๒๒

คำนำ

หนังสือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคตวรรษ เป็นหนังสือที่กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคตวรรษ อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๒๗ เนื้อหาภายในหนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยเรื่องราวประวัติศาสตร์เมืองสวรรคโลกตั้งแต่ครั้งก่อนกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี จนถึงยุคกรุงรัตนโกสินทร์ เรื่องเครื่องถ้วยสังคโลกจากแหล่งเตาผลิตโบราณที่สำคัญบริเวณป่ายาง และเกาะน้อยในเขตอำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย เรื่องประติมากรรมสมัยสุโขทัย และการนำชมประติมากรรมชิ้นสำคัญ ๆ ที่จัดแสดงอยู่ในอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคตวรรษ

บัดนี้ หนังสือดังกล่าวจำหน่ายใกล้หมดแล้ว กรมศิลปากรจึงจัดพิมพ์ขึ้นใหม่เป็นครั้งที่สอง โดยปรับปรุงเนื้อหาให้ละเอียดถูกต้องยิ่งขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์สำหรับนักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจได้ศึกษาและยึดถือเป็นหลักฐานต่อไป กรมศิลปากรหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อท่านผู้อ่านตามสมควร

(นายสุวิชัย รัศมิภุติ)
อธิบดีกรมศิลปากร

คำนำ

(พิมพ์ครั้งที่ ๑)

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคโลก เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติส่วนภูมิภาคอีกแห่งหนึ่งในจังหวัดสุโขทัย อยู่ที่อำเภอสวรรคโลก โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสวรรคโลกแห่งนี้สืบเนื่องมาจากพระสวรรคโลกอดีตเจ้าอาวาสวัดสวรรคการาม ซึ่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดขณะนั้น ที่แสดงเจตนารมณ์จะมอบสมบัติที่เป็นศิลปโบราณวัตถุทั้งหมดที่ท่านได้รวบรวมไว้ให้เป็นสมบัติของชาติ โดยขอให้กรมศิลปากรจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขึ้นภายในวัดเมื่อพระสวรรคโลกมรณะภาพแล้ว คณะกรรมการได้จัดสรรที่ดินส่วนหนึ่งด้านหลังวัดสวรรคโลกให้ก่อสร้างอาคาร ต่อมาเมื่อกรมศิลปากรได้รับงบประมาณก่อสร้างอาคารเป็นเงินหนึ่งล้านสองแสนบาท จึงได้ดำเนินการสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขึ้นในที่ดินที่กรรมการวัดจัดหาให้ ๗ ไร่เศษ และกรมศิลปากรได้จัดซื้อที่ดินเพิ่มเติมอีก ๑๔ ไร่ รวมเป็นเนื้อที่ทั้งหมด ๒๑ ไร่เศษ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่งนี้จึงได้ใช้ชื่อว่าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสวรรคโลก เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่ท่านเจ้าคุณพระสวรรคโลก ผู้ที่ศรัทธาศิลปโบราณวัตถุให้เป็นสมบัติวัฒนธรรมของชาติ อาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่งนี้ นายเมธี คันธโร สถาปนิกกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบ งานวิชาการ และงานช่างทั่วไป กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นผู้ดำเนินการจัดแสดง

การจัดแสดงในอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคโลก กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ได้แบ่งการจัดแสดงเป็นสองส่วน อาคารชั้นบนจัดแสดงประติมากรรมสมัยต่าง ๆ ซึ่งเดิมเป็นสมบัติของพระสวรรคโลก มีบางส่วนที่ย้ายมาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหงจัดแสดงสมทบอยู่บ้าง ส่วนชั้นล่างจัดแสดงเรื่องเครื่องถ้วยสังคโลกศิลปะสุโขทัย เพื่อประโยชน์ในการศึกษาหาความรู้ในเรื่องเครื่องถ้วยสุโขทัย โดยเหตุที่อำเภอศรีสำขาลัยซึ่งอยู่ใกล้เคียงมีแหล่งเตาผลิตโบราณที่สำคัญอยู่ที่ปายางและเกาะน้อย นอกจากนั้น ส่วนหนึ่งได้จัดแสดงเครื่องถ้วยสมบัติได้ทะเลที่ได้จากแหล่งเรือจมที่อ่าวไทยด้วย

ดังนั้น หนังสือประกอบนำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคโลก จึงแบ่งเป็นสองภาค ภาคแรก เป็นเรื่องประวัติเมืองสวรรคโลกและเครื่องถ้วยสังคโลก นายสุกิจ เทียงมณีกุล เป็นผู้เรียบเรียง ในภาคหลัง เป็นเรื่องประติมากรรมสมัยสุโขทัยและการนำชมประติมากรรม ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคโลก นายสุรศักดิ์ ศรีสำอาง เป็นผู้เรียบเรียง นางจิรา จงกล ผู้อำนวยการกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นผู้ตรวจแก้ไขต้นฉบับ

กรมศิลปากรหวังว่าหนังสือนำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคโลก จะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจประวัติศาสตร์ศิลปะภาคเหนือ และเครื่องถ้วยสังคโลก ตามสมควร และขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนร่วมให้การดำเนินงานบรรลุผลสำเร็จด้วยดีไว้ ณ ที่นี้ด้วย

(คุณหญิงอารี กุลคัณท์)

อธิบดีกรมศิลปากร

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	
ภาค ๑ นายสุกิจ เทียงมณีกุล	๑
ประวัติอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคโลก	๓
เมืองสวรรคโลก	๕
เครื่องถ้วยสังคโลก	๑๗
เครื่องถ้วยที่สำคัญในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคโลก	๒๕
ภาค ๒ นายสุรศักดิ์ ศรีสำออง	๗๓
วิวัฒนาการของพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย	๗๕
พระพุทธรูปที่สำคัญในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคโลก	๘๑

ภาค ๑

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรควนายก

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรควนายก ตั้งอยู่ที่ตำบลวังไม้ขอน หลังวัดสวรรคารามหรือวัดกลาง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย เป็นสถานที่จัดแสดงศิลปโบราณวัตถุส่วนใหญ่เป็นมรดกของพระสวรรควนายก เจ้าคณะจังหวัดและเจ้าอาวาสวัดสวรรคาราม ท่านเจ้าคุณสวรรควนายกเป็นผู้ที่ได้สะสมศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ ไว้เป็นจำนวนมาก ในขณะที่ท่านยังคงดำรงชีวิตอยู่ได้แสดงเจตนาไว้ว่าหากมรณะภาพแล้วให้ยกทรัพย์สินดังกล่าวทั้งหมดให้เป็นสมบัติของชาติ โดยให้จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานขึ้นในวัดสวรรคาราม ภายหลังจากที่พระสวรรควนายกได้มรณะภาพไปเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ แล้ว คณะกรรมการวัดและบรรดาสาธุศิษย์ได้ประชุมหารือเกี่ยวกับศิลปโบราณวัตถุเหล่านี้ เนื่องจากไม่พบพินัยกรรมมอบหมายให้ผู้ใดดำเนินการไว้แต่อย่างใด ดังนั้น คณะกรรมการวัดจึงได้ตกลงมอบให้กรมศิลปากรโดยมีเงื่อนไขว่ากรมศิลปากรจะต้องสร้างพิพิธภัณฑสถานขึ้นในเขตของวัดตามความประสงค์ของพระสวรรควนายก และจัดสรรที่ดินบริเวณด้านหลังวัดให้ด้วย กรมศิลปากรจึงได้ตั้งงบประมาณสร้างพิพิธภัณฑสถานและได้รับอนุมัติงบประมาณให้สร้างอาคาร เป็นเงินหนึ่งล้านสองแสนบาท

ในบริเวณหลังวัดสวรรคารามมีเนื้อที่ซึ่งทางวัดจัดสรรให้ประมาณ ๗ ไร่ ๑ งาน ๑๑ ตารางวา ซึ่งไม่เพียงพอในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากรจึงได้จัดซื้อที่ดินเพิ่มเติมอีก จำนวน ๑๔ ไร่ ดังนั้น จึงมีเนื้อที่ทั้งหมด ๒๑ ไร่ ๑ งาน ๑๑ ตารางวา

เมื่อกรมศิลปากรได้รับงบประมาณก่อสร้างแล้ว จึงมอบให้นายเมธี คันธโร สถาปนิกกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร เป็นผู้ออกแบบอาคาร เมื่อการก่อสร้างดำเนินการแล้วเสร็จ กรมศิลปากรก็ยังไม่สามารถนำศิลปโบราณวัตถุเหล่านั้นมาจากวัดสวรรคาราม เนื่องจากมีข้อขัดแย้งบางประการในเรื่องการมอบศิลปโบราณวัตถุ และต่อมาได้เกิดการโจรกรรมพระพุทธรูปที่เก็บรักษาไว้ที่วัดสวรรคารามไปจำนวนหนึ่ง ในที่สุดเมื่อพระครูวินัยธร (ยิ้ม) เจ้าอาวาสสวรรคารามมรณะภาพลงในปี ๒๕๒๔ พระครูสุธรรมนิเทศ รองเจ้าคณะอำเภอสวรรคโลก ได้เป็นผู้รักษากรในตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสวรรคาราม จึงได้ดำเนินการตรวจสอบศิลปโบราณวัตถุทั้งหมดอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นจึงได้มีหนังสือมอบให้กรมศิลปากรเป็นผู้รักษา เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ โดยมีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายขุนทอง ภูผิวเดือน เป็นผู้แทนกระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้รับมอบ

เมื่อได้รับมอบศิลปโบราณวัตถุแล้ว กรมศิลปากรจึงมอบกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติดำเนินการจัดแสดงให้แล้วเสร็จ ในการดำเนินการจัดแสดง นายสุกิจ เทียงมณีกุล ภัณฑารักษ์งานวิชาการ กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นผู้รับผิดชอบ พร้อมด้วยคณะเจ้าหน้าที่งานช่างทั่วไปของกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ โดยมี นายเสรี นิลประพันธ์ หัวหน้างานช่างทั่วไป และ นายเฉลิมชัย เพ็ญชอบธรรม มัณฑนากร และเจ้าหน้าที่ฝ่ายช่างศิลปกรรมและช่างไม้ ได้เร่งดำเนินการจัดแสดงให้แล้วเสร็จ เพื่อเตรียมการประกอบพิธีเปิดอาคารให้ทันภายในปีแห่งการเฉลิมฉลอง ๓๐๐ ปีลายสีไทย

ในการเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรควนายก กรมศิลปากรได้กราบบังคมทูลสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เพื่อทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานในพิธีเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่งใหม่นี้ ในวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๗

เมืองสวรรคโลก

สภาพภูมิศาสตร์และที่ตั้ง

อำเภอสวรรคโลกนั้นแต่เดิมมีชื่อเรียกกันแตกต่างกันออกไปตามลำดับของกาลเวลาและสถานที่ ในปัจจุบันอำเภอสวรรคโลกตั้งอยู่บริเวณเส้นรุ้งที่ ๑๗ องศา ๒๐ ลิปดา ๑๐ พิลิปดาเหนือ เส้นแวงที่ ๙๕ องศา ๕๐ ลิปดา ๑๐ พิลิปดาตะวันออก^๑ ริมฝั่งซ้ายของแม่น้ำยม อยู่ทางทิศใต้ของอำเภอศรีสัชนาลัย หรือทางทิศตะวันตกของอำเภอฟิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ หรือทางเหนือของอำเภอศรีสำโรงและทางทิศตะวันออกของอำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย ห่างจากตัวจังหวัดสุโขทัยโดยทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๐๑ เป็นระยะทาง ๓๗.๗ กิโลเมตรและทางน้ำไปตามลำน้ำยมเป็นระยะทาง ๔๑ กิโลเมตร ภูมิประเทศทางตะวันออกเป็นที่ลุ่ม ทางเหนือเป็นที่ดอน ส่วนทางตะวันตกเป็นป่าและเขา ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่และป่าไม้^๒

สภาพทางธรณีวิทยา

อำเภอสวรรคโลกตั้งอยู่บนส่วนหนึ่งของที่ราบขั้นบันไดชั้นสูง (Higher Terrace) และส่วนต่ำของที่ราบสูง (Lower Plateau) ในยุคจตุรกาล (Quaternary to Recent) ประกอบด้วยตะกอนทับถมที่เก่าจนถึงเก่ามาก ที่เก่าแก่ที่สุดอาจจะมีอายุในตอนต้นของสมัยไพลสโตซีน (Pleistocene) มีต้นกำเนิดมาจากการเคลื่อนย้ายและทับถมโดยน้ำทะเล ลักษณะของพื้นที่ค่อนข้างราบ (Penplained Area) หรือเป็นที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ จนถึงเป็นลูกคลื่น พื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบด้วยป่าไม้รุ่นสองและไม้พุ่มกับพื้นที่ที่ใช้ทำไร่เลื่อนลอย ซึ่งไม้ดั้งเดิมถูกทำลายหมดไป

ดินเป็นดินเหนียวที่มีการระบายน้ำเร็ว มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลางถึงสูง เกิดจากอิทธิพลของน้ำจืดพัดพามาทับถมอยู่ในแนวตามสองฝั่งของแม่น้ำและสาขา ซึ่งใช้เป็นที่อยู่อาศัยและปลูกพืชทำไร่นา^๓

ประวัติการตั้งถิ่นฐานชุมชน

จากหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏทั้งในหลักศิลาจารึก ดำเนินพื้นเมืองล้านนาและเอกสารพงศาวดารของกรุงศรีอยุธยา ตลอดจนโบราณวัตถุ โบราณสถานที่พบในเขตเมืองสวรรคโลกเก่าหรือศรีสัชนาลัย ในปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงร่องรอยของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่มีการพัฒนาขึ้นมาเป็นลำดับซึ่งอาจจะแบ่งออกเป็นลำดับได้ดังนี้

ก่อนสถาปนากรุงสุโขทัยขึ้นเป็นราชธานี (พุทธศตวรรษที่ ๑๖-พ.ศ. ๑๗๘๐)

เป็นช่วงเวลาที่ค่อนข้างสับสนคลุมเครือขาดเอกสารหลักฐานที่จะนำมาใช้กำหนดยืนยันได้แน่ชัด แต่จากการศึกษาถึงกระบวนการสร้างบ้านแปลงเมืองในเอกสารของล้านนา แสดงให้เห็นว่าในระหว่างช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ นั้น ได้มีกลุ่มชนที่ใช้ภาษาไทยพากันแยกย้ายออกไปสร้างบ้านเมืองในลักษณะของนครรัฐ มีพื้นฐานความสัมพันธ์กันในระบบเครือญาติ กระจายกันอยู่ในเขตภาคเหนือจนถึงสุโขทัย ประปรายอยู่กับกลุ่มชนที่ใช้ภาษามอญ-เขมร เกิดมีนครรัฐที่สำคัญ มีลักษณะสมบูรณ์ในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของตนเอง แต่ก็ยังไม่มีระบบการปกครองที่แน่นอนพอที่จะเป็นเอกภาพ มีอำนาจรวบรวมและควบคุมเมืองหรือรัฐอื่น ๆ ได้อย่างถาวร

อย่างไรก็ตามจากเอกสารของล้านนา ได้ปรากฏชื่อเมืองเชลียงว่าเป็นเมืองที่เก่ามีอายุอย่างน้อยที่สุดก็ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ คือ เมื่อพระเจ้าสิริชัยอภัยพรครอบครองเมืองโยนกหนิทัมมอญและไทยใหญ่ผ่านแดนเฉลียง (เชลียง) มาตั้งมั่นที่เมืองไตรตรึงส์เมื่อ พ.ศ. ๑๕๔๗^๔ และในจดหมายเหตุพงศาวดารจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง (พ.ศ. ๑๕๐๓-๑๖๗๐) กล่าวถึงที่ตั้งประเทศตานเหมยหลิว (ตามพรลิงก์-นครศรีธรรมราช) ว่า “ทิศตะวันออกเฉียงเหนือถึงหลอหุ (ละโว้) ระยะทาง ๒๕ เฉิง ทิศเหนือถึงเฉิงเหลียง ระยะทาง ๖๐ เฉิง” ซึ่งแคว้นเฉิงเหลียงนี้ได้แก่ เมืองเชลียงหรือเฉลียง^๕ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ นั้นอำนาจทางการเมืองของอาณาจักรเขมรได้แผ่เข้ามาครอบคลุมเหนือบริเวณพื้นที่ภาคกลางและภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย ดังหลักฐานที่พบที่ปราสาทนครวัด สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ คือ ภาพจำหลักนูนต่ำที่ระเบียงชั้นนอก ด้านทิศใต้ปีกตะวันออก เป็นขบวนทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๖๕๕-๑๖๕๐) ขบวนทัพกองทัพทหารจากเมืองละโว้ และกลุ่มนักรบเฉลยศึกซึ่งมีอักษรกำกับไว้ว่า “เสียมก๊ก” (กลุ่มชาวสยาม) เชื่อกันว่าละโว้คงจะมีอำนาจทางการเมืองครอบคลุมในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างและแคว้นสยามนั้นคงจะมีอำนาจทางการเมืองปกครองพื้นที่ในเขตลุ่มน้ำยมและหรือลุ่มน้ำกก คือ เมืองสุโขทัยศรีสัชนาลัย (เชลียง) และโยนก^๖ อย่งไรก็ตามอำนาจทางการเมืองของอาณาจักรเขมรคงจะมีอยู่ได้ไม่นานนักก็เสื่อมไป กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำยมก็ได้ตั้งตนเป็นอิสระเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๖๕๘^๗ แต่ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ รัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ นั้นอำนาจทางการเมืองของอาณาจักรเขมรก็ได้แผ่ขยายเข้ามาครอบคลุมบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาอีกครั้งหนึ่งและบางส่วนได้เลยเข้ามาถึงเขตลุ่มน้ำยมด้วย แต่ก็คงอยู่เพียงนั้น ครั้นพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สิ้นพระชนม์ลงอำนาจต่าง ๆ ที่เคยมีอยู่ก็เสื่อมลงเนื่องจากการจลาจลเกิดขึ้นในอาณาจักรเขมร^๘ จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๑๗๘๑ ผู้นำกลุ่มชนที่ใช้ภาษาไทยในเขตลุ่มน้ำยม ๒ ท่าน คือ พ่อขุนบางกลางหาว เจ้าเมืองบางยางและพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราด ได้รวมกำลังเข้าขับไล่ขอมสพาดโหล่นลำพอง ผู้ปกครองชาวเขมรซึ่งครองเมืองสุโขทัยศรีสัชนาลัยออกไปจากสุโขทัย

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นแสดงให้เห็นถึงชุมชนที่มีความสำคัญในเขตเมืองเชลียงหรือเมืองศรีสัชนาลัยนั้นมีมาแล้วอย่างน้อยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๖ เรื่อยมาจนสถาปนาขึ้นเป็นราชธานี ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อย่งไรก็ตามจากหลักฐานทางโบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีปรากฏในดินแดนดังกล่าวมีอายุไม่เกินไปกว่าพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ได้แก่ ชากกำแพง

เมืองเสลียง บริเวณวัดพระศรีมหาธาตุ บริเวณริมฝั่งคู่งแม่น้ำยม ซึ่งยังคงปรากฏแนวกำแพงเมือง ด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกอีกเล็กน้อย ซากพระปรางค์วัดเจ้าจันทร์ พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ และพระพุทธรูปนาคปรก สมัยบายน (พระพุทธรูปสำคัญๆ รายการที่ ๑) เป็นต้น

สมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ. ๑๗๘๑-๑๙๒๑)

จากหลักศิลาจารึกหลักที่ ๒ วัดศรีชุม ด้านที่ ๒ กล่าวถึงพ่อขุนผาเมือง โอรสของพ่อขุนศรีนาวนำถม เจ้าเมืองราด และพ่อขุนบางกลางหาว เจ้าเมืองบางยาง ยกกำลังกันแยกย้ายเข้าตีเมืองเสลียง (ศรีสัชนาลัย) โดยพ่อขุนผาเมืองเข้าตีเมืองสุโขทัยได้ จากนั้นพ่อขุนผาเมืองจึงได้ทำการอภิเษกพ่อขุนบางกลางหาวขึ้นเป็นปฐมกษัตริย์ ราชวงศ์พระร่วง ครองเมืองสุโขทัยศรีสัชนาลัย ทรงพระนามว่า “พ่อขุนศรีอินทราทิตย์” และได้ทำการพัฒนาระบบการปกครองที่มีเอกภาพมากขึ้น มีการตั้งเมืองลูกหลวง (เสลียง-ศรีสัชนาลัย) เป็นเมืองสำคัญคู่กับเมืองสุโขทัย และได้ทำการแผ่ขยายอำนาจทางการเมืองออกไปอย่างกว้างขวางในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. ๑๘๒๒-๑๘๔๑) ทำการติดต่อกับประเทศจีนและลังกา มีการนำพระพุทธศาสนาจากลังกาเข้ามาเผยแพร่ในสุโขทัย ตลอดจนอาณาจักรใกล้เคียง อาทิ อาณาจักรล้านนา นอกจากนั้นยังเชื่อกันอีกว่าในรัชสมัยนี้เองเมืองเสลียงได้ย้ายขึ้นไปทางด้านเหนือติดเชิงเขาซึ่งเป็นที่ราบ ขุดคูน้ำคันดิน ๓ ชั้นเช่นเดียวกับเมืองสุโขทัย สร้างกำแพงเมืองด้วยศิลาแลงใช้ลำน้ำยมเป็นคูเมืองชั้นนอกด้านตะวันออก โบราณสถานที่สำคัญในช่วงนี้ได้แก่วัดช้างล้อม และวัดเจ็ดแถว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางศิลปจากลังกาและพม่าเข้ามาผสมผสานอยู่ในศิลปของสุโขทัย นอกจากนั้นในรัชกาลนี้เองที่เริ่มผลิตเครื่องปั้นดินเผาเคลือบหรือเครื่องถ้วยสังคโลก โดยชั้นแรกอาจจะได้รับแบบอย่างและช่างจากอาณาจักรเขมร ซึ่งมีการติดต่ออยู่ระหว่างนั้นหรือก่อนหน้านั้นมาแล้ว ดังอาจจะเทียบเครื่องสังคโลกที่พบเปรียบเทียบกับเครื่องถ้วยเขมร ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือถึงความสัมพันธ์ต่อกันได้ (รูปที่ ๒-๕) ต่อมาเมื่อมีการติดต่อกับประเทศจีนแล้ว ก็คงจะได้มีการปรับปรุงเทคนิคให้ดียิ่งขึ้น มีรูปแบบมากขึ้นจนสามารถใช้เป็นสินค้าส่งออกได้ในโอกาสต่อมา

เมื่อสิ้นรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงแล้วกรุงสุโขทัยเกิดแย่งชิงอำนาจ ทำให้อำนาจทางการเมืองเริ่มเสื่อมลง จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๑๘๕๐ เมืองสุโขทัยเกิดจราจล พระมหาธรรมราชา (ลิไท) ยกทัพจากเมืองศรีสัชนาลัยมาปราบปรามและทำการปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ครองเมืองสุโขทัย และพยายามแผ่ขยายอำนาจทางการเมืองอีกครั้งหนึ่ง^{๑๐} ในรัชสมัยนี้คงจะมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผา เครื่องสังคโลกเป็นอุตสาหกรรมในเขตตอนเหนือของเมืองศรีสัชนาลัย เพื่อเป็นสินค้าออก ภายหลังจากปี พ.ศ. ๑๘๑๑ เมื่อพระมหาธรรมราชา (ลิไท) เสด็จสวรรคตแล้ว อาณาจักรอยุธยาที่ส่งทัพมารุกรานกรุงสุโขทัย จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๑๘๑๒ จึงตกอยู่ในอำนาจการปกครองของอาณาจักรอยุธยา ในระยะนี้เองอุตสาหกรรมผลิตเครื่องสังคโลกได้พัฒนาไปอีกขั้นหนึ่ง อาจจะเนื่องมาจากสมเด็จพระนครินทราราชแห่งกรุงศรีอยุธยา^{๑๑} ได้เสด็จไปเมืองจีนเมื่อ พ.ศ. ๑๘๑๗ ขณะที่ดำรงตำแหน่งเป็นรัชทายาทของเจ้าเมืองสุพรรณบุรี และได้นำเอาช่างจีนกลับมาเมืองไทยเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๘๒๐ และส่วนหนึ่งของช่างที่นำมาอาจจะขึ้นไปมีบทบาทในการปรับปรุงเครื่องสังคโลก โดยเฉพาะประเภทลายเขียนได้เคลือบและเคลาดอนก็เป็นได้

ภายใต้การปกครองของกรุงศรีอยุธยาและล้านนา (พ.ศ. ๑๕๒๑-๒๐๓๐)

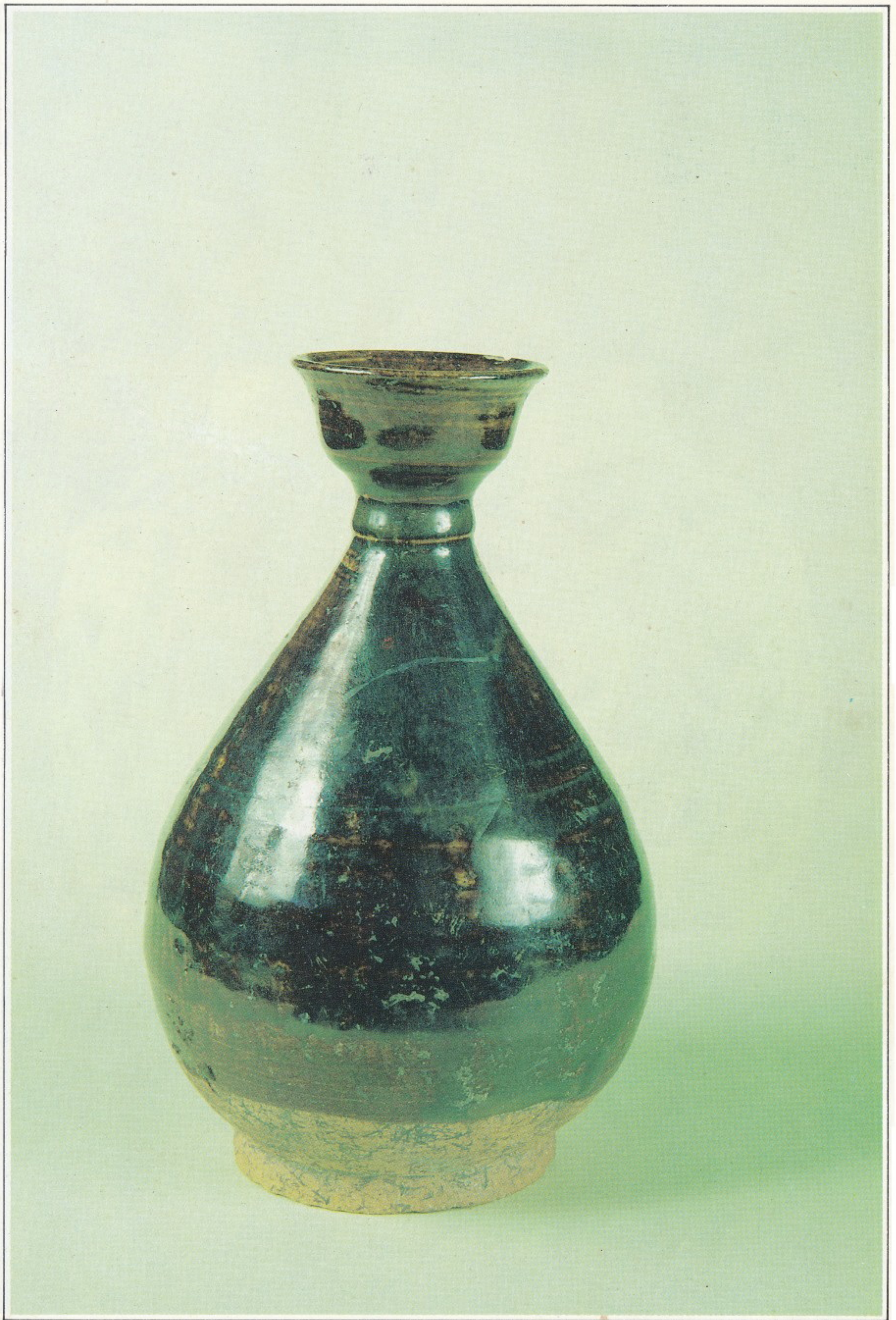
จากเอกสารของล้านนาและอาณาจักรอยุธยา ต่างกล่าวถึงกรุงสุโขทัยในฐานะรัฐกันชนกึ่งประเทศราช มีสงครามเกิดขึ้นตลอดจนสิ้นรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ ๓ ไสสี่อไท (พ.ศ. ๑๕๔๒-๑๕๖๒) กรุงสุโขทัยเกิดจลาจล สมเด็จพระนครินทรราชิราช เสด็จจากกรุงศรีอยุธยาไประงับการจลาจล^{๑๒} โปรดเกล้าฯให้พระยาบานเมือง (พระมหาธรรมราชาที่ ๔ บรมपाल) ครองเมืองพิษณุโลก พระยาราม ครองเมืองกำแพงเพชร ในฐานะประเทศราช และในปี พ.ศ. ๑๕๘๑ พระมหาธรรมราชาที่ ๔ สวรรคตลง สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา ๑๕๖๗-๑๕๘๑) โปรดเกล้าฯ ให้พระรามศวร ขึ้นไป ครองเมืองพิษณุโลก ตั้งแต่นั้นมากรุงสุโขทัยก็สิ้นอำนาจลง จนถึงปี พ.ศ. ๑๕๘๔ รัชสมัยของ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พระรามศวร) นั้น พระยาอุทัยเชิฐ (ยุทธิเชิฐ) ผู้ครองเมืองเซลิยง (ศรีสัชชนาลัย) ได้อพยพครอบครัวไปพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระเจ้าติโลกราช แห่งล้านนา^{๑๓} และในปี ๒๐๐๓ พระเจ้าติโลกราช ส่งทัพมายึดเมืองเซลิยง (ศรีสัชชนาลัย) ตั้งหมื่นดั่งนครเป็นผู้ครองเมืองเซลิยง พร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นเมืองเชียงขึ้น^{๑๔}

หัวเมืองชั้นโท พ.ศ. ๒๐๓๑-๒๔๕๐ (โดยประมาณ)

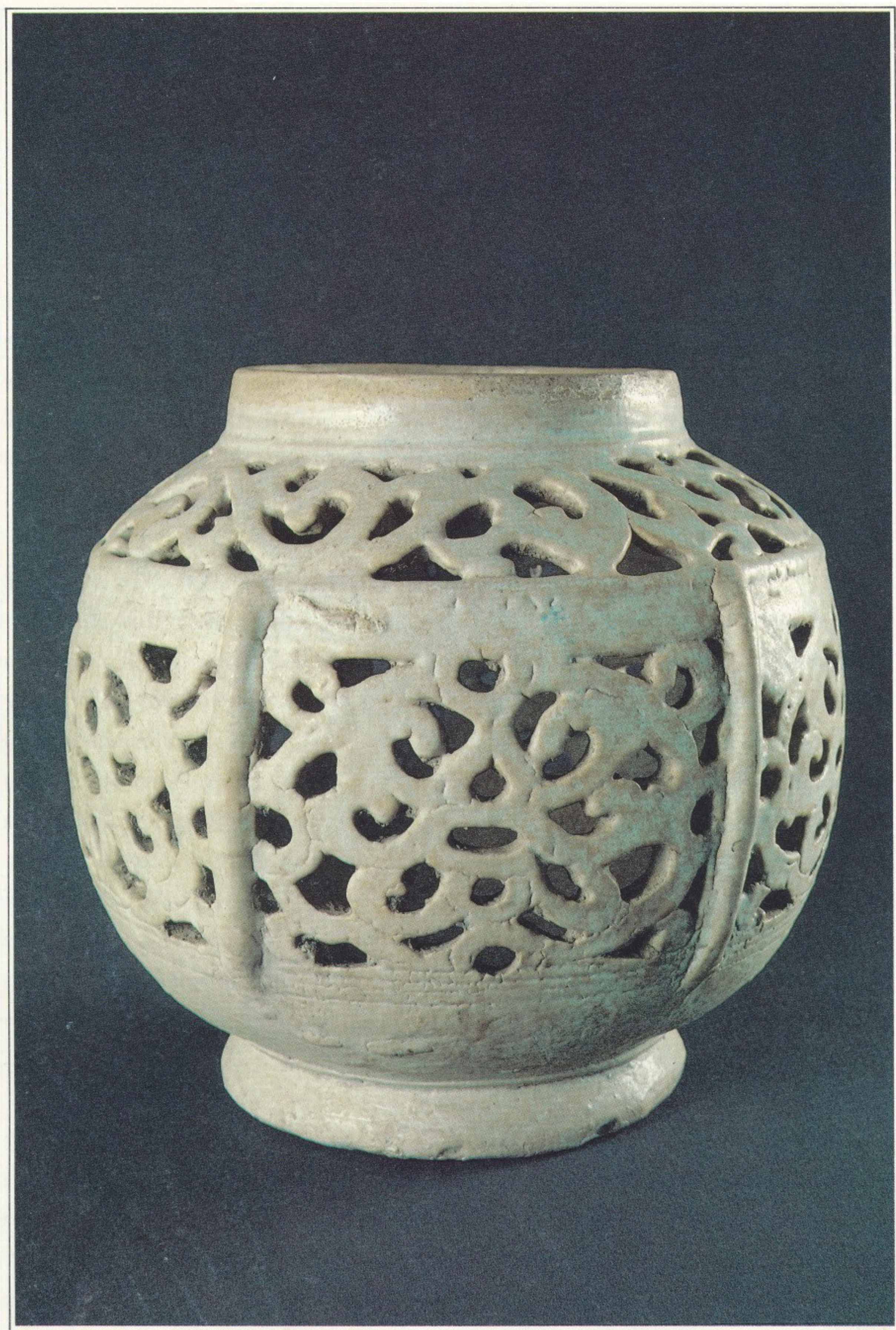
เมื่อสิ้นรัชกาลพระเจ้าติโลกราช กรุงศรีอยุธยาได้ส่งกองทัพไปยึดเมืองเซลิยง (ศรีสัชชนาลัย) กลับคืนมาอยู่ในอำนาจและตั้งเป็นหัวเมืองชั้นโท มีข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาครองเมืองสืบมา จนกระทั่งในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. ๒๐๕๑-๒๑๑๑)^{๑๕} ได้ปรากฏชื่อเมืองสวรรคโลก (ศรีสัชชนาลัย-เซลิยง) เป็นครั้งแรก ในรัชกาลนี้เองไทยได้ทำสงครามกับพม่าหลายครั้งจนในปี พ.ศ. ๒๑๑๒ จึงได้เสียกรุงแก่พม่าเป็นครั้งแรก ประชาชนถูกกวาดต้อน เมืองต่าง ๆ ต้องถูกทิ้งร้างไประยะหนึ่ง ต่อมาเมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงประกาศอิสรภาพแล้ว โปรดฯ ให้เกณฑ์หัวเมืองไปรบกับพม่าที่มาตั้งกองรวมเสียบึงอยู่ที่กำแพงเพชร และได้ทราบข่าวพระยาสวรรคโลกและพระยาพิชัยเป็นขบถ จึงยกทัพไปตีเมืองสวรรคโลก^{๑๖} และในปี พ.ศ. ๒๓๐๘ ไปสุพลา แม่ทัพพม่าคุมพลลงมาทางเมืองสวรรคโลก เจ้าพระยาพิษณุโลกกับเจ้าเมืองหัวเมืองเหนือรวมพลเข้าเป็นกองทัพไปตีพม่าที่สุโขทัย แต่แตกทัพลงมาตั้งที่พิษณุโลก เมืองสวรรคโลกจึงถูกทิ้งร้างไประยะหนึ่ง ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ยกไปตีก็กเจ้าพระฝางได้เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๑๓-๒๓๑๔ โปรดฯ ให้ตั้งเมืองสวรรคโลกขึ้นใหม่อีกครั้ง^{๑๗}

ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ เกิดศึกกับพม่าอีกครั้งหนึ่ง ทรงมีพระราชดำริเห็นว่าเมืองสวรรคโลก (ศรีสัชชนาลัย) เป็นเมืองใหม่ มีผู้คนน้อยไม่เพียงพอรักษา จึงโปรดฯ ให้ย้ายไปตั้งเมืองใหม่ที่ท่าซักระยะหนึ่ง จนถึงปี พ.ศ. ๒๓๒๕ จึงโปรดฯ ให้ย้ายไปตั้งที่ตำบลวังไม้ขอนซึ่งเป็นแหล่งชุมชนที่หนาแน่นกว่าและตั้งเป็นเมืองสวรรคโลกใหม่ มาจนถึงปัจจุบัน^{๑๘}

จากการทำศึกสงครามกับพม่า ในช่วงระหว่างการเสียกรุงเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒ นี้เองอาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ช่างฝีมือในการผลิตเครื่องสังคโลกของไทยสูญหายไป^{๑๙}

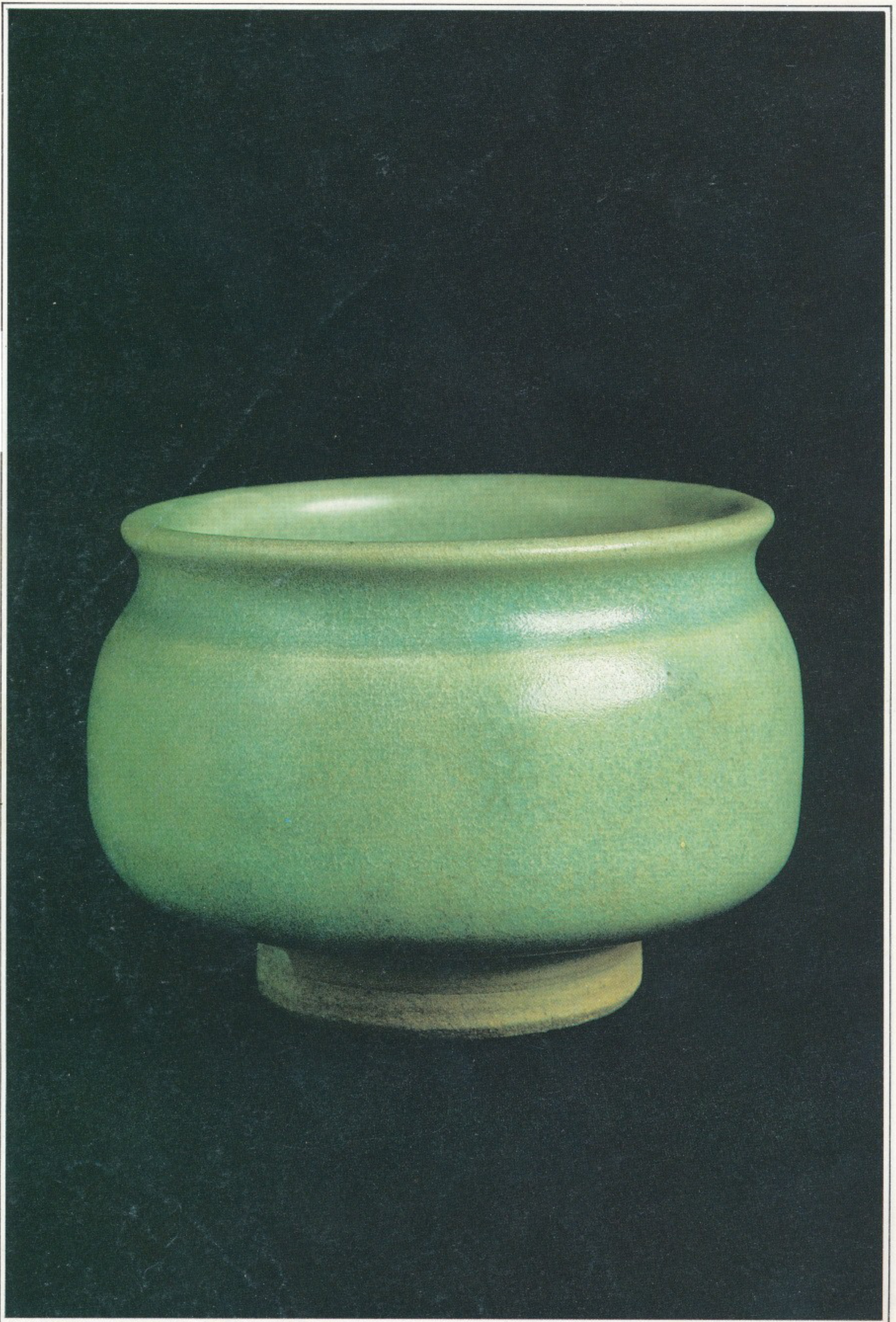
แจกันเคลือบ สีน้ำตาล ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ตอนปลาย ถึง พุทธศตวรรษที่ ๒๑

คอมไฟ ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑

จาน ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑

โกปุน ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑

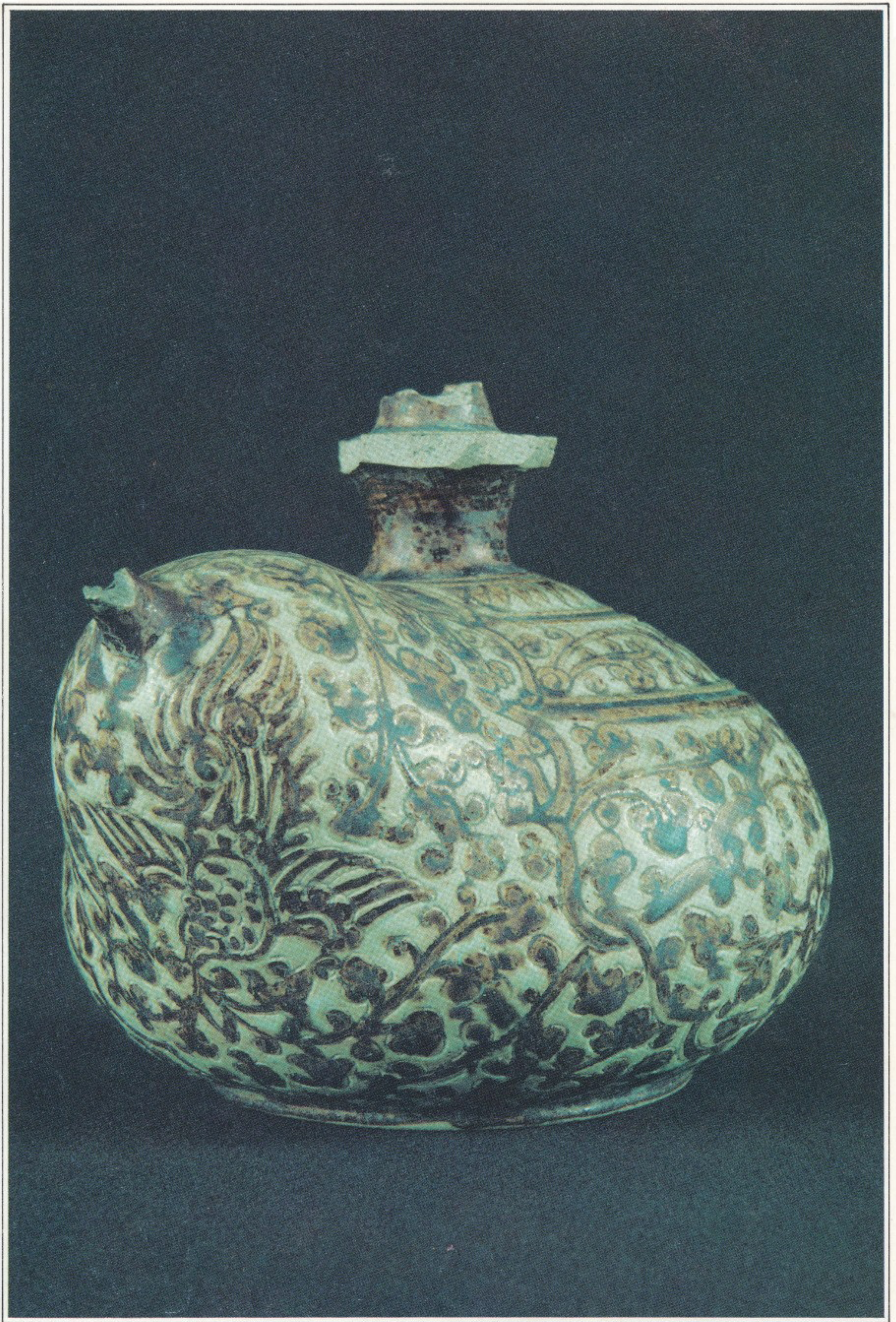
ถ้วยเขียนลายใต้เคลือบสีดำ ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ตอนกลาง ถึง พุทธศตวรรษที่ ๒๑

กระปุกเขียนลายใต้เคลือบ ศิลปะสุโขทัย ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑

งานเขียนลายใต้เคลือบ ศิลปะสุโขทัย ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑

กุนทีเคลือบสองสี ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑

เครื่องถ้วยสังคโลก

บทนำ

ในระยะเริ่มแรกมนุษย์อาศัยวัสดุจากธรรมชาติมาประดิษฐ์ดัดแปลงเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตและพัฒนาเรื่อยมาตามลำดับของสังคมจากสังคมล่าสัตว์มาสู่สังคมการกสิกรรม เครื่องใช้ที่สามารถกำหนดลักษณะของสังคมการล่าสัตว์ได้แก่ เครื่องมือหินแบบต่าง ๆ ส่วนเครื่องใช้ที่จะกำหนดสังคมการกสิกรรมนั้นได้แก่ เครื่องปั้นดินเผา ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากที่มนุษย์พบว่าดินเมื่อถูกความร้อนจากการเผาไหม้จะมีลักษณะแข็งตัวคงรูปสามารถดัดแปลงให้มีรูปร่างตามที่ต้องการได้ จึงได้ทำการผลิตขึ้นใช้และปรับปรุงจนเกิดทักษะ มีความรู้ความสามารถ ในที่สุดก็รู้จักควบคุมอุณหภูมิความร้อนได้ระดับหนึ่งสามารถทำการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งหรือเนื้อเครื่องหินและวิวัฒน์เรื่อยมาจนสามารถผลิตเครื่องปั้นดินเผาเคลือบได้ในเวลาต่อมา

จีนเป็นชนกลุ่มแรกที่รู้จักการควบคุมอุณหภูมิความร้อน สามารถผลิตเครื่องเคลือบออกใช้ และต่อมาจึงได้แพร่กระจายไปยังส่วนอื่น ๆ ของโลก สำหรับในเขตเอเชียอาคเนย์นั้นได้พบหลักฐานการผลิตเครื่องเคลือบที่บริเวณที่ราบสูงพนมกุเลน อาณาจักรเขมรตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๓ โดยได้รับอิทธิพลและเทคนิคมาจากจีน ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๖ ชาวเขมรได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตที่ราบสูงโคราช ตั้งชุมชนเกษตรกรรมในรูปรัฐขึ้นอย่างมั่นคงแพร่กระจายไปจนถึงลุ่มแม่น้ำมูล และเมื่อเป็นรัฐเกิดขึ้นความจำเป็นในการใช้เครื่องใช้ยังชีพจึงเพิ่มมากขึ้น ก่อให้เกิดแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาเคลือบขึ้นที่ บ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ และแห่งอื่น ๆ บนเขตที่ราบสูงโคราช ซึ่งช่างที่ผลิตคงจะอพยพมาจากที่ราบสูงพนมกุเลน^{๒๐} นอกจากนี้ในเขตภาคอีสานแล้วยังได้พบแหล่งผลิตเครื่องเคลือบในเขตภาคเหนือกระจายทั่วไป ซึ่งยังไม่อาจจะกำหนดอายุลงได้เป็นที่แน่ชัด อย่างไรก็ตามแหล่งผลิตเครื่องเคลือบเหล่านี้บางแห่งอาจจะมีความสัมพันธ์ต่อกันได้ดังจะกล่าวต่อไป

ประวัติการผลิตและสิ้นสุดของเครื่องสังคโลก

จากหนังสือเรื่องเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น พระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวว่า “เมื่อสมเด็จพระร่วง (รัชกาลที่ ๓ คือพ่อขุนรามคำแหง) เสด็จออกไปเมืองจีนเมื่อปีมะเมีย จุลศักราช ๖๕๖ (พ.ศ. ๑๘๗๓) เวลาราชวงศ์หงวนเป็นใหญ่ในเมืองจีน ไปได้จีนช่างถ้วยเข้ามาตั้งเตาทำที่เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย จึงทำแต่เครื่องเคลือบสีเดียวกับทำอย่างให้ผิวราน ซึ่งเราเรียกว่า

“สังคโลก” เพราะมาแต่เวลาจีนยังไม่ได้ทำเครื่องถ้วยที่เขียนด้วยสีครามกันแพร่หลาย^{๒๑} ซึ่งเป็นแนวความคิดที่เชื่อถือกันแพร่หลาย อย่างไรก็ตามพระยานครพระรามได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับการผลิตเครื่องเคลือบไว้ว่า “อายุเครื่องถ้วยเตาเซียงถ้าจะนับเวลาทำแต่เมื่อสร้างเมืองราว พ.ศ. ๑๐๔๓ จนถึงเมื่อเลิกราว ๑๕๑๗.....เตาสุโขทัย นับแต่พระธรรมราชาที่ ๒ กวาดต้อนช่างจากเตาเวียงกาหลงเมื่อ พ.ศ. ๑๕๐๒.....เตาศรีสังขนาถย์ทำแต่ราว พ.ศ. ๑๕๑๗ ถึง พ.ศ. ๑๕๘๕.....เตาเวียงกาหลง.....พ.ศ. ๑๑๑๑ ถึง พ.ศ. ๑๒๕๕ ทำกันถึง พ.ศ. ๑๕๐๒” และ พระเจ้าศรีสุริยพงษ์ธรรมราชา (ลิไท) เสด็จไปกวาดต้อนครอบครัวช่างลงมาจากเชียงราย คือเตาเวียงกาหลง”^{๒๒} ซึ่งเป็นแนวความคิดที่ตรงกันข้ามกับสมเด็จพระยาคำรงค์ฯ คือพระยานครพระรามเชื่อว่าการผลิตเครื่องเคลือบนี้มีแหล่งผลิตที่เมืองเซียงแห่งหนึ่งกับที่เวียงกาหลงอีกแห่งหนึ่ง ไม่ได้นำช่างจีนเข้ามาแต่ประการใดและยังเชื่อต่อไปอีกว่าสาเหตุที่เครื่องเคลือบของสุโขทัยเจริญนั้นคงจะเกิดจากฝีมือช่างล้านนามากกว่าที่จะได้รับจากจีน หรือที่รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ได้เสนอความเห็นว่าการผลิตเครื่องสังคโลกคงจะเริ่มผลิตในราว ๆ รัชกาลของพระยาสิทธิ (พ.ศ. ๑๘๕๐ - ๑๘๖๑)^{๒๓} นอกจากนั้นยังมีนักปราชญ์ทางเครื่องถ้วยชาวตะวันตกอีกหลายท่านที่ได้เสนอความเห็นไว้ แต่ก็ไม่แตกต่างไปจากที่สมเด็จพระยาคำรงค์ฯ ทรงเสนอไว้เกือบทั้งสิ้น ยังมีบางท่าน อาทิ William Willetts ได้เสนอความเห็นไว้ในหนังสือ *Ceramic Art of Southeast Asia* ว่าเครื่องสังคโลกนั้นน่าจะได้รับอิทธิพลจากเครื่องถ้วยเขมรโดยเฉพาะเกี่ยวกับเทคนิคการเคลือบสีน้ำตาล^{๒๔} จากการศึกษาหลักฐานเอกสารจีนของ ดร.สีบแสง พรหมบุญ ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับจีนนั้นมีการติดต่อกันเป็นจำนวนถึง ๑๐ ครั้ง คือ มีเรือทูตบรรณาการจากสุโขทัยไปจีนใน พ.ศ. ๑๘๓๕, ๑๘๓๗, ๑๘๓๘, ๑๘๔๐, ๑๘๔๒, ๑๘๔๓, ๑๘๕๗, ๑๘๖๒, ๑๘๖๗ และ ๑๘๗๔^{๒๕} และยืนยันอีกว่าพ่อขุนรามคำแหงฯไม่เคยเสด็จไปเมืองจีน ทั้งยังเชื่อต่อไปอีกว่าในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงฯนั้นคงจะผลิตเครื่องเคลือบได้เฉพาะต้นแบบเท่านั้น (Proto Type) ไม่สามารถผลิตออกขายเป็นสินค้าได้ อย่างไรก็ตาม ดร.สีบแสง เชื่อว่าการผลิตเครื่องสังคโลกนั้นคงเริ่มต้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหงฯ^{๒๖} อย่างไรก็ตามหลักฐานการบันทึกของจีนได้กล่าวถึงว่าจีนได้อนุญาตให้ สมเด็จพระนครินทราราช เมื่อครั้งเป็นรัชทายาทนำช่างจีนเข้ามาเพื่อผลิตเครื่องถ้วยได้ในปี พ.ศ. ๑๕๒๐

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดอาจจะกล่าวได้ว่าเครื่องเคลือบสังคโลกของสุโขทัยนั้นน่าจะผลิตขึ้นในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเป็นอย่างช้า โดยได้รับอิทธิพลจากเครื่องปั้นดินเผาที่เคยผลิตมาก่อนและได้พัฒนาขึ้นเมื่อได้รับเทคโนโลยีจากอาณาจักรเขมร และทำการปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น เมื่อได้รับเทคนิคใหม่จากจีนเพิ่ม ในที่สุดสามารถผลิตออกจำหน่ายแก่ประเทศใกล้เคียง

การสิ้นสุดของการผลิตเครื่องถ้วยสังคโลกนั้นอาจจะมีสาเหตุมาจากสิ่งเหล่านี้คือ

๑. เมื่อพระยาอุททิศฐิเยร เจ้าเมืองศรีสังขนาถย์ เชื้อสายราชวงศ์พระร่วงอพยพครัวไปขึ้นกับอาณาจักรล้านนาในสมัยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ. ๑๕๕๔ ได้กวาดต้อนช่างผลิตเครื่องถ้วยไปจนหมดสิ้น
๒. เมื่อกรุงศรีอยุธยาถูกพม่าทำลายลงในปี พ.ศ. ๒๑๑๒ และทำการกวาดต้อนช่างฝีมือต่าง ๆ ไปจนหมดสิ้น
๓. จีนกลับมาครองตลาดเครื่องถ้วยในเอเชียอาคเนย์ใหม่อีกครั้งหนึ่งเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒๐

เป็นเหตุให้ตลาดที่รับเครื่องถ้วยสังคโลกของไทยเสื่อมลงหันไปนิยมเครื่องลายครามของจีน และจากสาเหตุทั้งสามประการที่กล่าวมานั้นดูเหมือนจะเป็นสาเหตุที่เสริมซึ่งกันและกันจนในที่สุดการผลิตเครื่องสังคโลกของไทยจึงสูญสิ้นไปในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒

แหล่งผลิตเครื่องถ้วยสังคโลกของสุโขทัย - ศรีสัชนาลัย

จากการดำเนินการทางด้านโบราณคดี ของกรมศิลปากร ทำการสำรวจและขุดแต่งแหล่งผลิตเครื่องสังคโลกในเขต อ.เมืองเก่า อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย ซึ่งเป็นแหล่งผลิตที่มีชื่อเสียงในเรื่องเครื่องสังคโลกนั้นแยกออกได้ดังนี้

๑. เมืองเก่าสุโขทัย ตั้งอยู่บริเวณรอบคันคูที่เป็นคูเมืองที่เรียกว่า “แม่โจน” เรียงรายเป็นกลุ่ม ๆ อยู่ ๓ บริเวณคือ ด้านทิศเหนือมี ๓๗ เตา ด้านทิศใต้ข้างกำแพงเมืองมี ๕ เตา ด้านทิศตะวันออกมี ๓ เตา นอกจากนั้นยังพบที่บริเวณคูเมืองด้านทิศใต้อีกกลุ่มหนึ่ง^{๒๗}

๒. เมืองศรีสัชนาลัยเก่าหรือสวรรคโลกเก่า ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำยมเรียงรายเป็นกลุ่ม ๓ แห่งคือ ที่บ้านปายางประมาณ ๑๐-๒๐ เตา บ้านเกาะน้อยประมาณ ๑๐๕ เตา และที่วัดคอนลานซึ่งอยู่ในระหว่างสำรวจ^{๒๘}

เตาเผาเครื่องถ้วยสังคโลก

ลักษณะของเตาเผาที่พบจากแหล่งผลิตเครื่องถ้วยสังคโลกทั้ง ๒ แหล่งที่กล่าวมาแล้วนั้นอาจจะจำแนกออกตามลักษณะของทางเดินของลมร้อน (คือ ความร้อนภายในเตาที่ถูกบังคับให้เป็นไปตามทิศทางที่ต้องการ) ได้เป็น ๒ ประเภท คือ^{๒๙}

๑. เตาเผาชนิดทางลมร้อนระบายขึ้น (Up Draught Kiln) เป็นเตารูปกลมหรือเกือบกลม มีช่องใส่ไฟเป็นรูปโค้งประตูอยู่ด้านหน้าตอนล่าง สิ่งสำคัญของเตาแบบนี้คือการเรียงตะกรับหลาย ๆ ชั้น (Checker Work) เพื่อกระจายความร้อนซึ่งไหลขึ้นด้านบนผ่านเครื่องถ้วยสู่ปล่องโดยตรง สันนิษฐานว่าอาจจะใช้เป็นเตาเผาอ่อนเคลือบ (Bisque Fire)

๒. เตาเผาชนิดทางลมร้อนเดินผ่านหรือเดินตรง (Cross Draught or Horizontal Draught Kiln) เป็นเตาที่มีรูปร่างยาวโดยให้ความร้อนเดินจากปากเตาผ่านเครื่องถ้วยที่เรียงกันภายในเตาไปออกปล่องระบายความร้อนและควันซึ่งอยู่ตรงข้าม เตาชนิดนี้อาจจะแบ่งออกเป็นชนิดย่อย ๆ ตามลักษณะโครงสร้างและวัสดุที่นำมาใช้ได้ ๓ - ๔ ชนิด คือ เตาดินขุด เป็นเตาที่ทำขึ้นโดยการขุดเนินดินเข้าไปเป็นอุโมงค์อาศัยดินเป็นผนังทุกส่วน มีขนาดเล็กสันนิษฐานว่าอาจจะเป็นต้นแบบของเตาเผา เป็นเทคนิคที่เก่าและมักพบในชั้นดินชั้นล่างหรือแหล่งเตาที่มีอายุมากเช่นที่เตาบ้านกรวด จ.บุรีรัมย์ หรือเตาในเขตภาคเหนือ เป็นต้น ชนิดต่อมาเป็นเตาดินขุดผสมกับการก่ออิฐดิบ คือตัวอุโมงค์จะขุดเข้าไปในดิน ส่วนบริเวณปล่องจะก่อด้วยอิฐดิบ ชนิดต่อมานั้นทั้งตัวปล่องและอุโมงค์ จะก่อด้วยอิฐดิบทั้งหมดและเมื่อถูกความร้อนก็จะแข็งตัวกลายเป็นอิฐเชื่อมติดกันตลอด และชนิดสุดท้ายเป็นเตาอิฐ โครงสร้างเตามีขนาดใหญ่ ก่อบนเนินดินมีความลาดเอียงประมาณ ๑๐ องศา

เนื้อดินปั้นเครื่องถ้วยสุโขทัย

จากการตรวจสอบเนื้อดินเครื่องถ้วยสังคโลกที่พบแล้วนั้น อาจจำแนกออกเป็นกลุ่ม ๆ ได้ ๔ ชนิดด้วยกัน คือ^{๓๐}

๑. ชนิดเนื้อดินสีขาวนวลและละเอียด พบในผลิตภัณฑ์พวกจาน ชาม ถ้วยจากเตาศรีสังขนาลัย
๒. ชนิดเนื้อดินสีน้ำตาลนวลถึงเทาเข้มและหยาบมีเม็ดทรายและลูกรังปนอยู่เห็นได้ชัด มักจะพบในผลิตภัณฑ์ที่ได้จากเตาสุโขทัย
๓. ชนิดเนื้อดินสีน้ำตาลนวลและน้ำตาลเข้มหรือเทา แต่ไม่มีเม็ดทรายและลูกรังปน มักจะพบในพวกกระปุก แจกัน ผะอบ คลับและถ้วย จากเตาศรีสังขนาลัย
๔. ชนิดเนื้อสีน้ำตาลนวลและน้ำตาลเข้มแกมเทา เนื้อหยาบ มีทรายหยาบและหินปนสีขาวนวลปนอยู่มาก มักจะพบในเครื่องประกอบสถาปัตยกรรมเป็นส่วนใหญ่

เทคนิคในการตกแต่งเครื่องถ้วยสังคโลก

จากลักษณะที่ปรากฏร่องรอยบนเครื่องถ้วยสังคโลกนั้นอาจจะแบ่งออกได้ดังนี้

๑. วิธีขูดขีด (Incising) ใช้เครื่องมือขูดหรือขีดหรือแกะดินให้เป็นลายเส้นลึกลงไปบนเนื้อดินในขณะที่ยังอ่อนตัวอยู่ (Plastic State) และในระยะที่ดินหมาดและหรือแห้งแล้ว (Leather Hard State or and Dry State) เทคนิคนี้ใช้มากในประเภทจาน ชาม ถ้วย ที่ปั้นด้วยเนื้อดินชนิดที่ ๑ และพบในพวกกระปุก แจกันอีกด้วย เมื่อแกะเสร็จแล้วนำไปจุ่มหรือชุบน้ำเคลือบใส เมื่อเผาแล้วจะได้พวกเซลาดอน (Celadon)
๒. การใช้ Engobe สีขาวมักจะพบในประเภทจาน ชามและถ้วยที่ปั้นด้วยเนื้อดินชนิดที่ ๒ กับชนิดที่ ๔ เมื่อช่างตกแต่งเรียบร้อยแล้วจะเอาภาชนะนั้นชุบลงไป Engobe หรืออาจจะใช้พู่กันจุ่ม Engobe ทาในขณะที่ภาชนะนั้นหมูนอยู่บนแป้นช้า ๆ ทั้งด้านในและด้านนอก
๓. Slip Paint คือการเขียนลวดลายด้วย Colour Slip เป็นรูปสัตว์ ลายเรขาคณิตและลายพรรณไม้ แล้วชุบด้วยน้ำเคลือบใสแล้วเผา มักจะพบว่าใช้คู่กับงานที่ชุบ Engobe เป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้นบางชิ้นใช้ Colour Slip ทับลงไปบนเคลือบ เช่น เครื่องประกอบสถาปัตยกรรม
๔. Sgraffito พบไม่มากนัก คือใช้ Colour Slip ซึ่งเป็นส่วนผสมของ Fe_2O_3 ทาลงไปบนงานที่ชุบ Engobe แล้วใช้เครื่องมือปลายแหลมขูดขีดให้เป็นลายเส้นทะลุลงไปถึง Engobe ซึ่งเป็นสีขาว แล้วจึงชุบน้ำยาเคลือบใสแล้วเผาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะพบในกลุ่มเครื่องถ้วยเคลือบสองสี
๕. เทคนิคการฉลุลาย โดยการเจาะหรือปาดเนื้อดินที่ไม่ต้องการออกให้เป็นช่องตามลายที่ร่างไว้ แล้วจึงนำไปชุบน้ำเคลือบใสแล้วเผา มักจะพบในพวกโคมไฟเป็นส่วนใหญ่ (รูปที่ ๒๒)
๖. เทคนิคการตัดแต่งเป็นเหลี่ยมหรือพูเหลี่ยมหลังจากการปั้นแล้ว พบในพวกกษัตริย์ที่เป็นพุกสีมะเฟือง คลับรูปผลไม้ เป็นต้น (รูปที่ ๒๘.๑ และ ๒๙)

การเผาและการเคลือบ

การเผาส่วนใหญ่จะเผาแบบลดออกซิเจน (Reduction) และการบรรจุเข้าเตาเผานั้นเชื่อว่าที่เตาเผาอยู่นั้นจะวางจานหรือชามบนที่รองรับกระบอก ซึ่งส่วนโคนฝังอยู่ในพื้นทรายส่วนของที่สุโขทัยนั้น

จะได้ก็กลม ๕ ขา วางคั่นระหว่างภาชนะคั่นนั้นมักจะพบว่ามีรอยจุด ๕ จุดอยู่ภายในเครื่องถ้วยสังคโลก จากเตาสุโขทัย ในขณะที่เครื่องถ้วยสังคโลกจากเตาศรีสังขนาถจะปรากฏรอยเป็นวงกลมสีดำอยู่ที่ใต้ก้นเสมอ

การเคลือบ นํ้ายาเคลือบเป็นสารประกอบพวกซิลิเกต (Silicate) ที่ถูกความร้อนหลอมละลาย เชื่อมเป็นเนื้อเดียวกันจนอยู่บนผิวเครื่องถ้วย มีลักษณะแข็งแกร่งคงทนต่อกรดและด่างได้เป็นอย่างดี ลักษณะของเคลือบที่พบจากเครื่องถ้วยสังคโลกโดยทั่ว ๆ ไป นั้นแบ่งออกได้เป็น ๔ ชนิด คือ เคลือบใส (Transparent or Clear Glaze) มีลักษณะใสโปร่งแสงมองเห็นเนื้อดินและลวดลายได้ชัดเจน เคลือบราน (Cracker Glaze) เกิดจากส่วนผสมของนํ้ายาเคลือบที่มีความแตกต่างกับเนื้อดิน มีการขยายและหดตัว ไม่สม่ำเสมอ เกิดเป็นรอยแตกราน หรืออาจจะเกิดจากการที่เครื่องถ้วยสังคโลกที่เผาเคลือบอยู่กระทบ กับอากาศภายนอกซึ่งมีอุณหภูมิต่างกันทำให้เคลือบแข็งตัวไม่พร้อมกันเกิดรอยแตกรานขึ้น เคลือบด้าน (Matt Glaze) คือเคลือบที่มีผิวไม่เป็นมันและเคลือบทึบ (Opaque Glaze) คือเคลือบที่ไม่โปร่งแสง

วัตถุดิบที่ผสมเป็นนํ้ายาเคลือบนั้นสันนิษฐานว่า คงใช้ขี้เถ้าจากพืชและดินเหนียวเป็นหลัก อาจจะ ใช้แร่ธาตุหรือหินบางชนิดเช่นหินฟันม้า (Felspar) หรือหินปูน (Calcium Carbonate) รวมอยู่ด้วย^{๓๑}

เส้นทางการค้าเครื่องถ้วยสังคโลก

การค้าเครื่องสังคโลกหรือการค้าทางเรือในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๒๑ นั้นเป็นการค้าระหว่าง ชาวเอเชียด้วยกัน จนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ชาวตะวันตกได้เดินเรือมาถึงและทำการแผ่ลัทธิ อาณานิคมยึดเมืองต่าง ๆ เป็นเมืองขึ้น และจากหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏนั้นแสดงให้เห็นว่าในกิจการค้า ตลอดจนการส่งออกนั้นเป็นกิจการที่ถูกผูกขาดโดยเจ้านายและขุนนางเป็นหลัก อย่างไรก็ตามการค้า และการเดินเรือนั้นได้มีมานานแล้ว ส่วนการนำส่งหรือการค้าเครื่องสังคโลกนั้นอาจจะเริ่มเมื่อประมาณ พุทธศตวรรษที่ ๒๐ มาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ จนได้สิ้นสุดลง

เส้นทางการค้าทางทะเลที่สำคัญนั้นได้แก่

๑. เส้นทางที่ไปทางตะวันออก จากเมืองท่าชายทะเลของไทย ไปเขมร จัมปา ฉวน จีน เกาหลี และญี่ปุ่น เป็นเส้นทางที่สำคัญและใช้กันมานานเพราะเป็นเส้นทางการค้าเครื่องเทศและผ้าไหมระหว่าง จีนกับอินเดีย

๒. เส้นทางลงใต้ จากปากอ่าวไทย ไปยังมะละกา สุมาตรา ชุนดา ซวาและฟิลิปปินส์ เส้นทาง นี้อาจจะแยกออกเป็นสองทางได้คือ ทางแรกเมื่อออกจากอ่าวไทยลงไปยังมะละกา สุมาตราไปซวา ทางหนึ่งและอีกทางหนึ่งจากอ่าวไทย ผ่านเลียบชายฝั่งไปทางตะวันออกแล้วตรงไปเกาะลูซอน ซึ่งเส้นทางนี้ นับว่าเป็นเส้นทางที่สำคัญสำหรับการค้าเครื่องสังคโลก ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑

นอกจากเส้นทางเดินเรือแล้ว ยังมีเส้นทางบกอีกด้วยโดยผ่านจากสุโขทัยไปยังเมืองเมาะตะมะ ออกทะเลอันดามัน และจากสุโขทัยผ่านไปยังสุพรรณบุรี เพชรบุรี ประจวบแล้วออกทะเล อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานเครื่องสังคโลกที่พบตามลำน้ำน้อยและลำน้ำเจ้าพระยานั้นแสดงให้เห็นว่าลำน้ำทั้งสองนี้มีความสำคัญต่อการค้าเครื่องสังคโลกมากพอใช้

เครื่องถ้วยสังคโลกจากแหล่งผลิตที่สุโขทัย - ศรีสัชชาลัย

เครื่องถ้วยสังคโลกจากศรีสัชชาลัยหรือสวรรคโลกเก่านั้นมีลักษณะฝีมืออย่างหายาก ๆ เทอะทะ และชนิดที่ประณีตงดงาม มีทั้งชนิดเนื้อบางและหนาหนัก มีสีน้ำตาลเคลือบต่าง ๆ กัน แม้กระทั่งเทคนิคการผลิต การเผาและการเคลือบก็มีลักษณะต่าง ๆ กันออกไป นอกจากนั้นรูปแบบและลวดลายที่ปรากฏก็ต่างไปจากที่พบในเครื่องถ้วยสังคโลกจากสุโขทัย อย่างไรก็ตามเครื่องถ้วยสังคโลกจากแหล่งเตาเผาทั้งสองแห่งนั้นก็มีความสัมพันธ์ใกล้เคียงกันมาก มีการให้อธิพจน์ซึ่งกันและกัน เชื่อว่าแหล่งผลิตที่ศรีสัชชาลัยคงจะผลิตขึ้นก่อนที่สุโขทัยและคงจะทำการผลิตต่อมาจนกระทั่งในสมัยอยุธยาตอนกลางจึงได้ยุติ ส่วนที่สุโขทัยนั้นคงจะเริ่มผลิตหลังกว่าและยุติการผลิตก่อนเตาที่ศรีสัชชาลัย เครื่องถ้วยสังคโลกจากเตาเผาทั้งสองแห่งนี้อาจจะจำแนกตามลักษณะของการเคลือบออกได้เป็น ๖ ประเภทด้วยกัน ได้แก่

๑. **ประเภทไม่เคลือบ** เป็นพวกเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งหรือเนื้อเครื่องหิน (Stone Wares) สีของเนื้อดินของผลิตภัณฑ์มีสีต่าง ๆ กัน ตั้งแต่สีน้ำตาลแกมแดง สีเทาและสีเทาเข้ม ตัวภาชนะค่อนข้างหนักเทอะทะ นิยมใช้ลายขูดขีดและติดปะ มีลักษณะที่เข้าใจได้ว่าได้รับอิทธิพลจากเครื่องถ้วยเขมรชนิดไม่เคลือบแบบลี เดอ เวง (รูปที่ ๒) รูปทรงที่พบมักจะเป็นพวกไห ตุ่ม ครกและแจกันขนาดใหญ่

นอกจากนั้นยังมีประเภทเนื้อเครื่องดิน (Earthen Wares) ซึ่งเป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน บางชิ้นมีลักษณะพิเศษคือ มีการใช้น้ำสลีป (Slip) สีแดงหรือแดงแกมดำเขียนลวดลาย (รูปที่ ๑) ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับเครื่องปั้นดินเผาของอาณาจักรทริภุชเวและล้านนา รูปทรงของภาชนะประเภทนี้ ได้แก่หม้อดินเผาแบบต่าง ๆ อ่างดินเผา คนโทและคณที

๒. **ประเภทเคลือบสีน้ำตาลและดำ** เป็นเครื่องเคลือบประเภทที่มีความแตกต่างของสีเคลือบมาก มีตั้งแต่สีน้ำตาลอ่อนไปจนถึงสีน้ำตาลไหม้และสีดำ ลักษณะรูปทรงและน้ำเคลือบ ตลอดจนเทคนิคมีความคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยเขมรหรือขอมมาก (รูปที่ ๓-๔) โดยเฉพาะลักษณะของส่วนก้นนั้นมีลักษณะเช่นเดียวกับที่พบในเครื่องถ้วยเขมรหรือขอม ดังนั้นจึงอาจจะสันนิษฐานได้ว่า เครื่องถ้วยสังคโลกในยุคต้น ๆ นั้นได้รับอิทธิพลหรือต้นแบบมาจากเครื่องถ้วยเขมรหรือขอมก่อนแล้วจึงพัฒนาขึ้นมาเป็นรูปแบบของตนเองในที่สุด รูปทรงที่พบเป็นพวกกระปุก ขวด ไห ถ้วยขนาดเล็ก ๆ ตู๊กตารูปคนและสัตว์ อื่น ๆ อีกเล็กน้อย

๓. **ประเภทเคลือบสีขาว** ส่วนใหญ่มักจะพบเป็นสีพื้นขาวซึ่งเกิดจากการเคลือบใสทับบน Engobe สีขาวขุ่น ไม่มีลวดลายประดับมากนักเท่าที่พบมีลายดอกบัวเป็นส่วนใหญ่ สันนิษฐานว่าเป็นการเริ่มทดลองการผลิตเครื่องถ้วยประเภทเซลาดอน เพราะบางชิ้นจะมีสีฟ้าหรือสีน้ำเงินจาง ๆ เจือปนอยู่ ทั้งยังมีจำนวนไม่มากนัก อย่างไรก็ตามอาจจะเป็นไปได้ว่าเครื่องเคลือบในกลุ่มนี้อาจจะเกิดจากการเผาไม่ได้คุณภาพก็ได้ รูปทรงเท่าที่พบนั้นเป็นพวกโถทรงแปลก ๆ กระโถน พาน แจกัน กระปุก และเครื่องประกอบสถาปัตยกรรมบางส่วน

๔. **ประเภทเคลือบสีเขียวไข่กาหรือเซลาดอน** เป็นเครื่องเคลือบสีเขียวที่งดงามที่สุดในกระบวนเครื่องเคลือบสีเขียวของไทย น้ำเคลือบแตกราน (แตกลายงา) ใสและโปร่งแสงมีสีต่าง ๆ กัน

ตั้งแต่สีเขียวมะกอก เขียวไข่กา และสีฟ้าอ่อนหรือสีน้ำตาลเลจาง ๆ แลเห็นลวดลายซึ่งจุดเกาะเป็นลายต่าง ๆ เช่น ลายดอกบัว ลายเส้นวงกลม ลายขุครูปกลีบเฟือง ลายดอกไม้ ลายคลื่น ลายขนนก ลายใบไม้ ลายก้านขด ลายราชวัตร ลายเรขาคณิตและอื่น ๆ อีกเล็กน้อย รูปทรงของเครื่องเคลือบประเภทนี้มีหลากหลายอาทิ จาน ชาม ถ้วย ฝาครอบ ตลับ กระจุกแบบต่าง ๆ พาน กระจอน กุณฑี คนโท ตู้กตารูปคนและสัตว์ เครื่องประกอบสถาปัตยกรรม โคมไฟและอื่น ๆ

อย่างไรก็ตามเครื่องเคลือบประเภทนี้ที่พบในเขตบ้านเกาะน้อยนั้น มีสามซึ่งมีลักษณะหายากเคลือบสีเขียวแกมดำหรือสีเขียวมะกอกเฉพาะด้านในด้านเดียว ขอบปากและด้านนอกไม่เคลือบ ภายในสามจุดเกาะเป็นลายเส้นวงกลมและเส้นตั้งทะแยงรอบ เนื้อดินสีน้ำตาลแกมแดง (รูปที่ ๗) จากลักษณะที่กล่าวมาแล้วสันนิษฐานว่าการจัดเรียงเข้าเตาเผาใช้วิธีคว่ำหน้าประกบกัน ซึ่งเป็นเทคนิคการจัดเรียงเข้าเตาเผาของเครื่องเคลือบล้านนา ดังนั้นอาจจะเป็นหลักฐานที่บ่งบอกหรือแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของเครื่องสังคโลกประเภทเซลาดอนกับเครื่องเคลือบล้านนาได้

๕. **ประเภทเครื่องเคลือบสองสี** เป็นประเภทที่พบน้อยและค่อนข้างหายาก ทั้งยังมีความสวยงามที่สุด น้ำเคลือบมีสองสีคือสีน้ำตาลพื้นขาว หรือลายสีขาวพื้นสีน้ำตาล บางครั้งใช้แค่เพียงแต้มเป็นจุดสีน้ำตาล หรือเคลือบเฉพาะสีขาวบริเวณวงขอบภายในของฝาครอบ แต่โดยทั่ว ๆ ไปแล้วมักจะใช้เครื่องมือปลายแหลมขีดลวดลายลงในเนื้อดินแล้วใช้พู่กันจุ่มน้ำเคลือบเขียนลงภายในด้วยสีขาวหรือสีน้ำตาลก่อนหรือหลัง แล้วใช้เครื่องเคลือบสีขาวหรือสีน้ำตาล เขียนลงพื้นอีกครั้งหนึ่ง หรืออาจใช้น้ำเคลือบสีน้ำตาลทาลงไปบน Engobe สีขาวแล้วใช้เครื่องมือปลายแหลมขีดให้เป็นเส้นทะลุลงไปถึง Engobe ซึ่งเป็นสีขาวแล้วเคลือบใส เมื่อเผาแล้วจะได้เคลือบสองสีตามต้องการ ลวดลายที่ใช้ตกแต่งมีลายใบไม้ ดอกไม้ ลายก้านขดพรรณไม้ ลายรูปสัตว์และลายเรขาคณิต (รูปที่ ๒๑) เครื่องเคลือบประเภทนี้แสดงให้เห็นถึงความชำนาญของช่างและเป็นลักษณะพิเศษที่ช่างค้นคิดขึ้น อย่างไรก็ตามเคลือบสองสีนี้พบในเครื่องเคลือบเขมรเช่นกัน แต่เทคนิคการตกแต่งแตกต่างไปจากเครื่องเคลือบสองสีของสุโขทัยมาก รูปทรงที่พบส่วนใหญ่เป็นประเภทฝาครอบ ตลับ กระจุก กุณฑี คนโทและประติมากรรมหรือตุ๊กตารูปคนและสัตว์

๖. **ประเภทเขียนลายใต้เคลือบ** เครื่องเคลือบประเภทนี้สันนิษฐานว่าเป็นของที่ผลิตขึ้นหลังสุดคือเริ่มผลิตเมื่อประมาณหลังรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทหรือประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ โดยได้รับเทคนิคจากช่างจีนในราชวงศ์หมิง ซึ่งจากหลักฐานของจีนได้แสดงให้เห็นว่าในช่วงเวลาดังกล่าวนี้จีนได้อนุญาตให้สมเด็จพระนครินทราฯ เมื่อครั้งเป็นรัชทายาทของอาณาจักรอยุธยาเสด็จไปเมืองจีนเมื่อ พ.ศ. ๑๕๑๗ แต่ก็ไม่ปรากฏว่าช่างที่นำมานี้ไปตั้งหลักแหล่งที่ไหนบ้าง เพราะขาดหลักฐานยืนยัน อย่างไรก็ตามอาจจะสันนิษฐานว่าคงจะมีบางส่วนที่ขึ้นไปดำเนินการผลิตเครื่องเคลือบประเภทนี้ที่ศรีสัชนาลัย ลักษณะของเครื่องเคลือบประเภทนี้มีน้ำเคลือบค่อนข้างหนาโปร่งแสง บางชิ้นมีน้ำเงินแกมเขียวจาง ๆ (เขียวไข่กา) ลวดลายใช้พู่กันจุ่ม Colour Slip เขียนซ้อนทับลงบน Engobe สีขาวชั้นทับแสง เพื่อปกปิดเนื้อดินซึ่งเป็นสีเทาหรือออกสีแดงเรื่อ ๆ และเคลือบใสทับอีกครั้งหนึ่ง ลวดลายที่เขียนเป็นพวกลายเส้นเป็นรูปวงกลม ลายพรรณไม้ก้านขด ลายสัตว์ดิग्ะ ปลา นก ใบไม้ จุด ลายจักร

ลายแถมด้วยพุทกันเป็นพุท ลายรูปคน ม้า กิเลน หอยสังข์ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับที่พบในเครื่องถ้วยลายคราม
ราชวงศ์หมิง และลายอื่น ๆ รูปทรงที่พบส่วนใหญ่เป็นพวกจาน ชาม ถ้วย ฝาครอบ ติ้ว กระจุกแบบ
ต่าง ๆ แจกัน พาน กุณฑี และตุ๊กตา ตลอดจนเครื่องประกอบสถาปัตยกรรม

เป็นที่น่าสังเกตว่า เครื่องเคลือบประเภทนี้จะพบว่าการเขียนข้อความลงบนเครื่องถ้วย คล้าย
กับการเขียนแบบเครื่องลายครามของจีน (รูปที่ ๒๘) ซึ่งตัวอักษรดังกล่าวอาจจะจัดได้ว่าอยู่ในระหว่าง
พุทธศตวรรษที่ ๒๐

**เรื่องอภัยสังคโลกที่สำคัญ
ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคตวนายก**

๑.๑ คนโทดินเผาเขียนลายสี

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๑

ขนาด ปก. ๓.๕ ซม. ส. ๑๕.๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ ช ๒/๒๕๑๕

ลักษณะเป็นคนโททรงกลมคล้ายผลส้ม คอแคบเรียวสูง ตัวคนโทมีลายเขียนด้วยน้ำสลิปสีแดงเป็นลายเส้นวงกลมและลายเครือเถา ฐานยกขอบลักษณะโดยทั่วไปคล้ายคลึงกับน้ำคั้นหรือคนโทที่ยังคงมีใช้กันอยู่ในภาคเหนือจนถึงทุกวันนี้

๑.๒ คนโตน้ำดินเผา

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๑

ขนาด ปก. ๓ ซม. ส. ๒๐ ซม.

เลขประจำวัตถุ สน. ๔๔ (บ ๗๑)

ลักษณะเป็นคนโททรงกลมคล้ายผลน้ำเต้า คือ ตัวเป็นรูปกลมแป้นคล้ายกับผลส้ม ส่วนคอคอดและผายออกเป็นรูปโดมคอดเรียวขึ้นสู่ส่วนปาก ซึ่งมีลักษณะแคบและผายบานออกเล็กน้อย ผิวนอกขัดมันเรียบ บางแห่งมีปรากฏร่องรอยของน้ำสลิปเคลือบติดอยู่ มีฐานตันรองรับได้ฐานมีรอยเชือกตัดปรากฏ

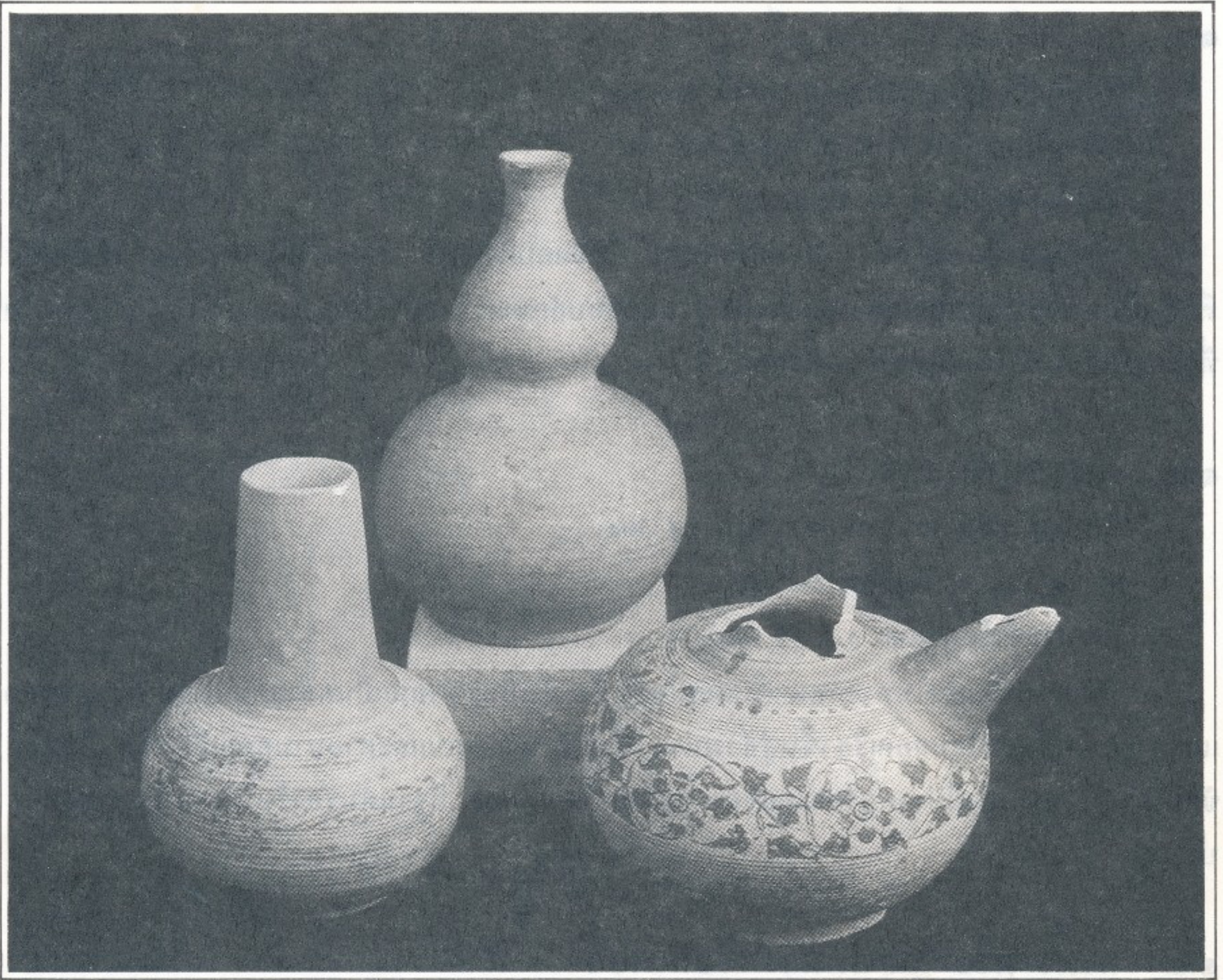
๑.๓ กาน้ำ หรือ กุณฑีดินเผาเขียนลายสี

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐

ขนาด ปก. ๔.๕ ซม. ส. ๑๓ ซม.

เลขประจำวัตถุ ๘๕/๒๕๑๖

ลักษณะตัวกุณฑีเป็นรูปทรงกลมแป้น ส่วนคอหักหายไป พวยกาเป็นรูปกรวยส่วนปากบิ่นหายไป ส่วนฐานยกเป็นขอบปรากฏร่องรอยของการขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน บริเวณภายนอกของคณฑีหรือกาน้ำนี้จะเคลือบด้วยน้ำสลิปสีขาวนวล เขียนลวดลายทับด้วยน้ำสลิปสีแดงปนน้ำตาลเข้มและสีแดง เป็นลายเส้นวงกลมซ้อนกัน ลายจุดกลม ๆ และลายเครือเถาหรือลายพรรณพฤกษา

รูปปั้นเครื่องดินเผาสมัย...

๒.๑ ไหดินเผา

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๑

ได้จากการขุดแต่งเมืองสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๕

ขนาด ปก. ๑๕ ซม. ส. ๒๑ ซม.

เลขประจำวัตถุ สท. ๔๐/๒๕๐๕

ลักษณะเป็นไหทรงสูง กอและก้นแคบ ปากบาน ตัวภาชนะส่วนไหล่พองออกเรียวยาลาดลงสู่บริเวณฐาน ซึ่งผายออกเล็กน้อย บริเวณไหล่มีหูหรือปุ่มขนาดเล็ก ๔ ปุ่มและบางปุ่มมีดินปั้นติดเป็นรูปกลีบดอกไม้ ๔ กลีบ ที่ส่วนต่อระหว่างคอกับช่วงลาดไหล่มีเส้นนูนเป็นสันหนาเส้นหนึ่ง กลางลาดไหล่เส้นหนึ่ง ส่วนที่ตัวภาชนะส่วนบนติดกับไหล่นั้นมีลายขูดเป็นเส้นรอบซ้อนกัน กันด้วยเส้นหยักเอนรอบ ใต้ก้นมีรอยเชือกตัดชัดเจนและขอบปากด้านบนมีสันนูนเป็นเส้นซ้อนกัน เนื้อดินแกร่งสีเทา ไม่เคลือบ

๒.๒ ไหดินเผา

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๑

จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาด ปก. ๒๐ ซม. ส. ๓๗ ซม.

เลขประจำวัตถุ ส. ๕๐

รูปทรงโดยทั่วไปคล้ายกับที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ต่างกันเฉพาะที่ลวดลาย คือที่บริเวณตอนกลางของลาดไหล่มีปุ่มรูปสามเหลี่ยมพื้นปลาเรียงเป็นวงรอบจำนวน ๑๖ ปุ่มและส่วนลาดไหล่เชื่อมต่อกับตัวภาชนะนั้นขูดเป็นลายหยักเอนเรียงรอบ ถัดลงมาเป็นลายขูดเป็นเส้นรอบตัวภาชนะ ๓ เส้นต่อด้วยลายขูดรูปสามเหลี่ยมเรียงต่อกัน ๓ แถวและปิดด้วยเส้นขูดรอบวงอีก ๓ เส้น นอกจากนั้นที่บริเวณเอวนั้นมีลายขูดและแต่งเป็นเส้นนูนเรียงซ้อนกันจนชิดขอบฐานซึ่งผายออกเล็กน้อย เนื้อดินแกร่งสีเทาแกมเหลือง ไม่เคลือบ

๒.๓ ไหดินเผา

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๑

ได้จากการขุดแต่งวัดสะพานหิน จ.สุโขทัย

ขนาด ปก. ๑๖ ซม. ส. ๒๗ ซม.

ลักษณะโดยทั่วไปคล้ายกับที่กล่าวมาแล้ว เว้นแต่ลวดลายที่ตกแต่งและไม่มีหูหรือปุ่มที่บริเวณไหล่เท่านั้น เนื้อดินแกร่งสีเหลืองแกมแดง ไม่เคลือบ

รูปลักษณะของเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งทั้ง ๓ ชิ้นที่กล่าวมานั้น มีลักษณะคล้ายกับเครื่องถ้วยเขมรแบบ ลี เดอ แวง พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ (ดูหน้า ๓๘, รูปที่ ๑๑)

๓. กระจุกรูปน้ำเต้า

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙

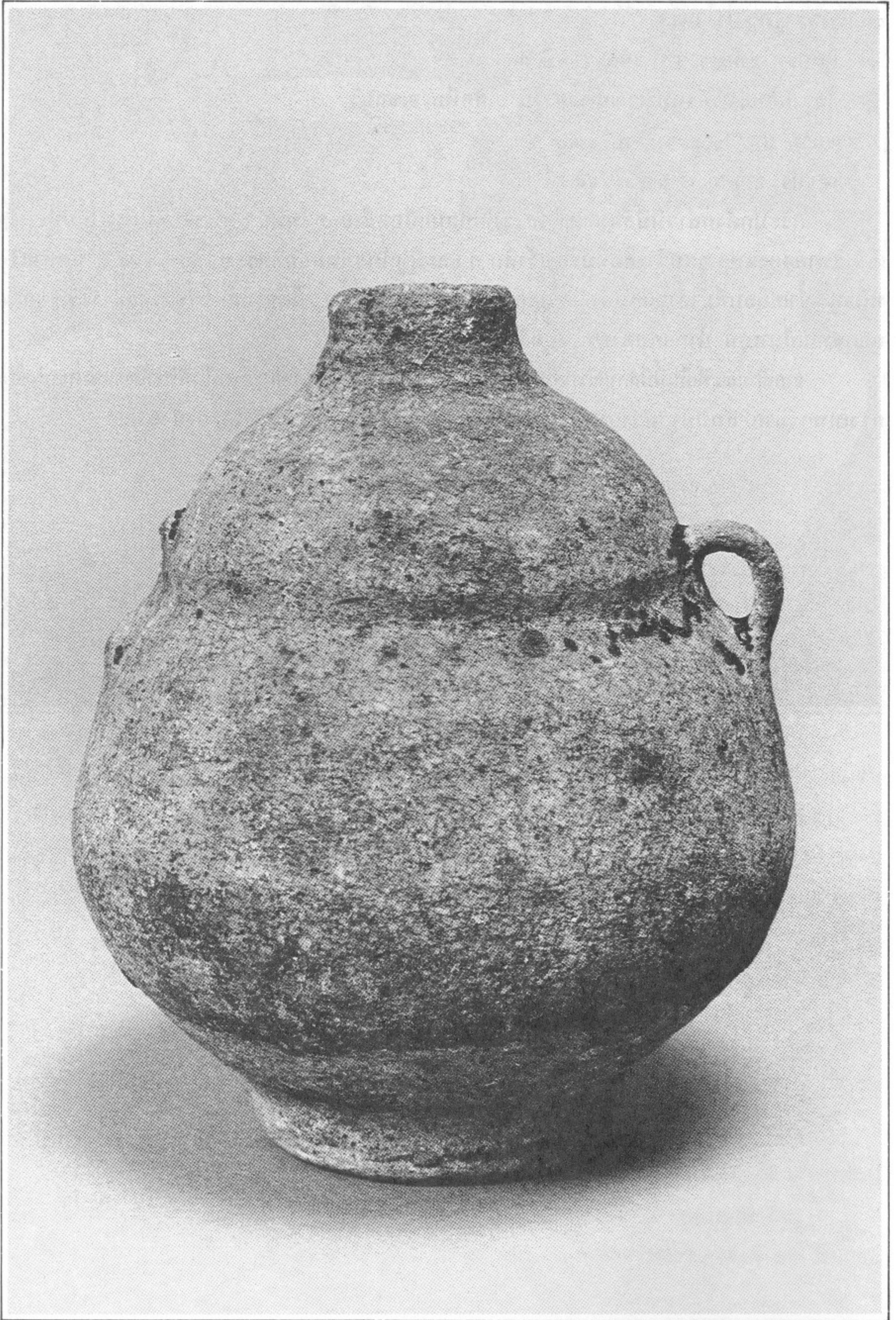
ได้จากแหล่งเรือจมบริเวณเกาะคราม อ.สตึก จ.ชลบุรี

ขนาด ปก. ๒.๕ ซม. ส. ๑๑.๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ ๘/๒๕๑๘/๕๓

กระจุกดังกล่าวนี้มีลักษณะตัวกระจุกกลมเป็นคล้ายลูกจันทน์ ส่วนคอเป็นรูปโดมมีขนาดเกือบเท่าตัวกระจุก ระหว่างลอนมีร่องเว้าตื้น ๆ และมีหูเป็นเส้นกลมติดระหว่างลอน ๒ หู หักหายไปหนึ่งหู น้ำเคลือบสีน้ำตาลแกมดำ หลุดกะเทาะหายไปเกือบสิ้น ได้ฐานตันมีร่องรอยการใช้เชือกตัดออกจากเป็นหมุน ปากแคบตั้งตรง เนื้อดินมีสีเทาดำ

จากลักษณะที่เห็นนี้มีลักษณะคล้ายกับกระจุกน้ำเต้าของเครื่องถ้วยเขมรที่พบในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ มาก สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นเครื่องถ้วยรุ่นแรก ๆ ในการผลิตเครื่องสังคโลก

๔. กระจุก ๒ หู

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐

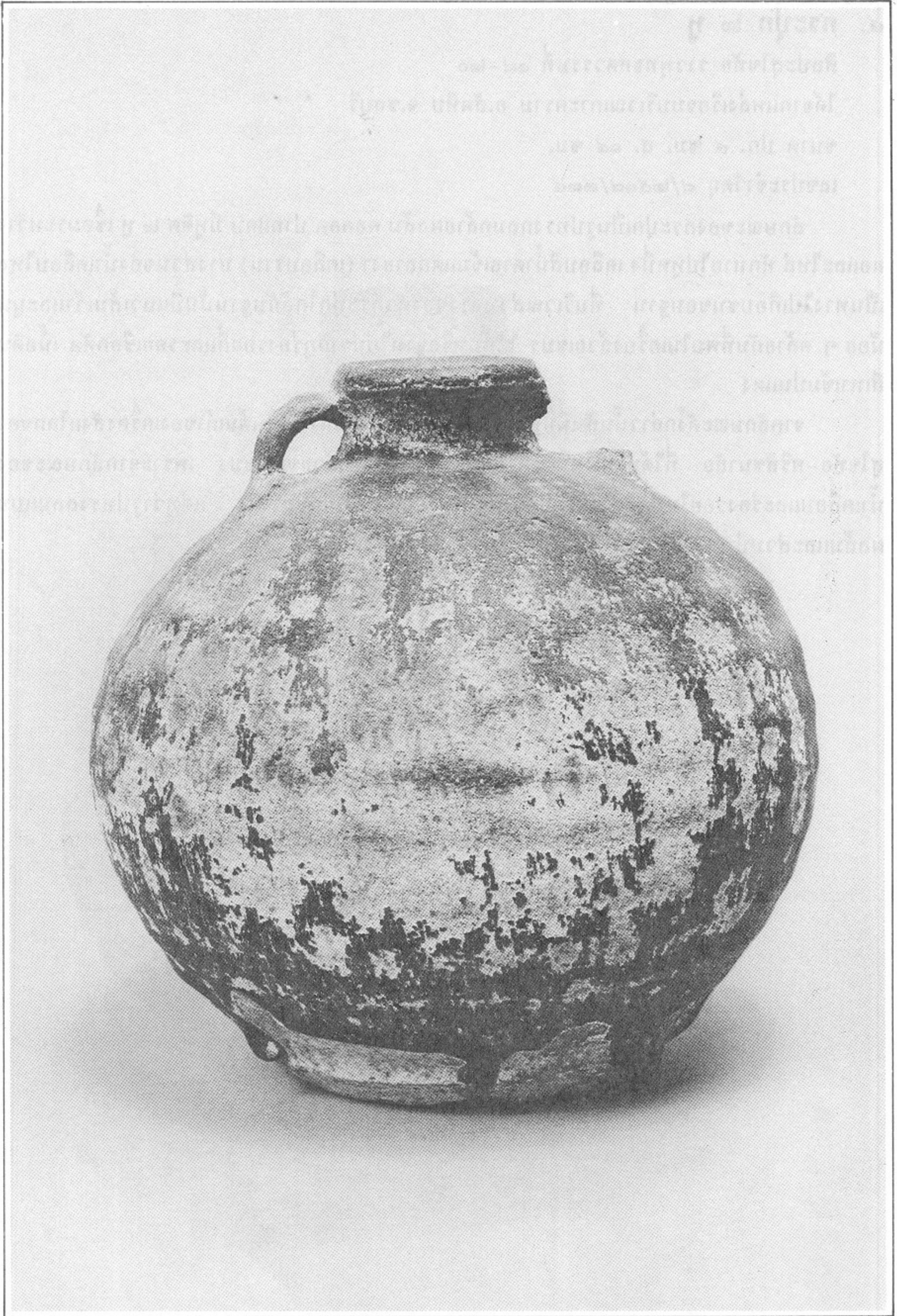
ได้จากแหล่งเรือจมบริเวณเกาะคราม อ.สตึก จ.ชลบุรี

ขนาด ปก. ๔ ซม. ส. ๑๔ ซม.

เลขประจำวัตถุ ๘/๒๕๑๘/๓๓๔

ลักษณะของกระจุกเป็นรูปทรงกลมคล้ายผลส้ม คอคอด ปากแคบ มีหูติด ๒ หู เชื่อมระหว่างคอและไหล่ หักหายไปหูหนึ่ง เคลือบสีน้ำตาลเข้มแตกลายงา (เคลือบราน) บางส่วนของน้ำเคลือบไหลเป็นทางไปเกือบชนขอบฐาน ที่บริเวณส่วนล่างของตัวกระจุกใกล้กับฐานนั้นมีแนวเส้นเว้าและนูนน้อย ๆ คล้ายกับที่พบในเครื่องถ้วยเขมร ใต้กันหรือฐานไม่ปรากฏร่องรอยก้นและรอยเชือกตัด เนื้อดินสีเทาเข้มปนแดง

จากลักษณะดังกล่าวนี้สันนิษฐานว่า ภาชนะในกลุ่มนี้น่าจะเป็นต้นเค้าของเครื่องสังคโลกของสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย ที่ได้พัฒนาหรือคิดรูปแบบมาจากเครื่องถ้วยของเขมร เพราะจากลักษณะของน้ำเคลือบและร่องรอยในส่วนล่างที่เหมือนกับเครื่องถ้วยเขมรเป็นอย่างยิ่ง แต่ทว่ารูปทรงกลมแบบผลส้มและส่วนปากนั้นเป็นลักษณะที่ไม่พบในเครื่องถ้วยเขมร

๕. กระจุก ๒ หู

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐

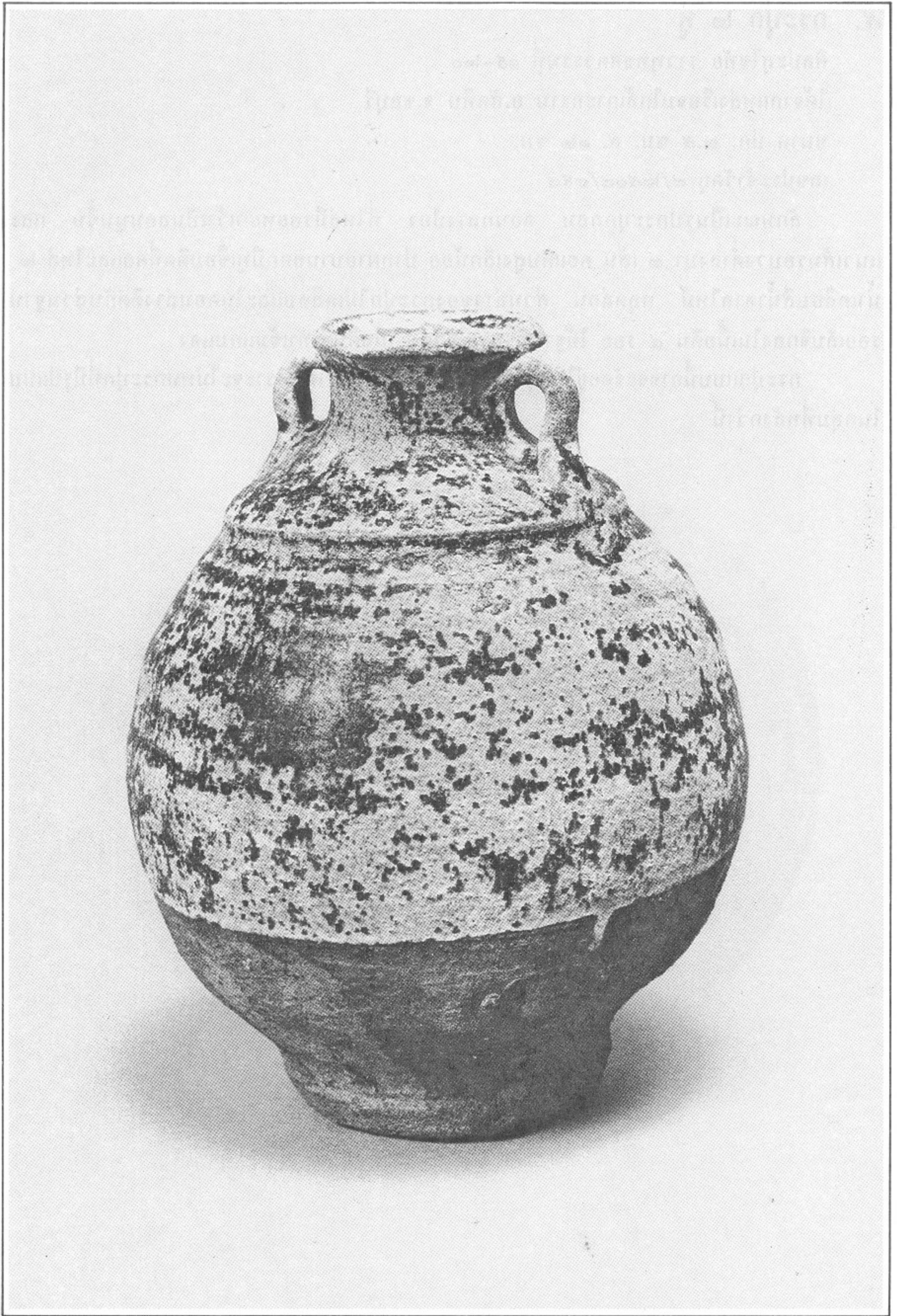
ได้จากแหล่งเรือจมใกล้เกาะคราม อ.สัตหีบ จ.ชลบุรี

ขนาด ปก. ๓.๕ ซม. ส. ๑๒ ซม.

เลขประจำวัตถุ ๘/๒๕๑๘/๓๕๘

ลักษณะเป็นรูปกระจุกกลม ตอนกลางป่อง ที่ไหล่มีรอยหยักเว้าเป็นลอนนูนขึ้น และมีแนวเส้นรอบวงต่ำลงมา ๓ เส้น กอแคบสูงเล็กน้อย ปากผายบานออกมีหูเชื่อมติดที่คอและไหล่ ๒ หู น้ำเคลือบสีน้ำตาลไหม้ หลุดล่อน ส่วนล่างของกระจุกไม่เคลือบและในตอนล่างติดกับส่วนฐานมีรอยเล็บจิกลงในเนื้อดิน ๔ รอย ได้ฐานมีรอยเชือกตัด เนื้อดินสีเทาเข้มแกมแดง

กระจุกแบบนี้อาจจะจัดอยู่ในกลุ่มที่กล่าวมาแล้วข้างต้นได้ เพราะจะไม่พบกระจุกที่มีรูปแบบนี้ในกลุ่มที่หลังกว่านี้

๖.๑ กระโถน

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

จาก วัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาด ปก. ๘.๔ ซม. ส. ๘.๓ ซม.

เลขประจำวัตถุ สน. ๑๘

เป็นกระโถนขนาดเล็กลักษณะคล้ายกับกระโถนสำริด ปากจุ่มเข้าเล็กน้อยและส่วนขอบปากตั้งตรงขึ้นแล้วผายออกเล็กน้อย ส่วนล่างสอบเข้าและเชิงฐานผายออก ส่วนใต้เชิงฐานตัดเรียบเสมอเคลือบสีน้ำตาลไหม้ ไม่สม่ำเสมอแลเห็นเส้นรอยจากการขึ้นรูป เคลือบทั้งด้านในและด้านนอก เนื้อดินสีน้ำตาลแกมเทา

๖.๒ ถ้วย หรือ โกร่งบดยา

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาด ปก. ๑๐.๗ ซม. ส. ๕.๗ ซม.

เลขประจำวัตถุ สน. ๖๑

ลักษณะคล้ายกับโกร่งบดยาหรือถ้วยก้นลึกกึ่งกรก ปากบานออกค่อนข้างกว้างลาดลงสู่ส่วนล่าง ฐานผายออกเล็กน้อย ปากจุ่มเข้าเล็กน้อยและยกเป็นขอบสันตั้งขึ้น เคลือบสีน้ำตาลไหม้ทั้งด้านในและนอก

๖.๓ โถทรงกระบอก

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดค้นบริเวณเมืองศรีสัชนาลัย พ.ศ. ๒๕๑๖

ขนาด ปก. ๑๕.๕ ซม. ส. ๒๖ ซม.

เลขประจำวัตถุ ศ. ๓๐๖/๒๕๑๖

ลักษณะของตัวโถเป็นทรงกระบอกสูง คอคอดเล็กน้อย และปากค่อย ๆ บานผานออก ที่คอห้อยยกเป็นเส้นนูน ๒ ชั้น ปากชำรุด ส่วนตัวโถค่อย ๆ ลาดผายออกจากส่วนค้อมาป่องออกที่ก้นฐานยกเป็นขอบเคลือบสีเทาอมฟ้า ใต้ก้นฐานมีรอยก็เป็นรูปวงกลมสีดำติดอยู่

๖.๔ กระโถน

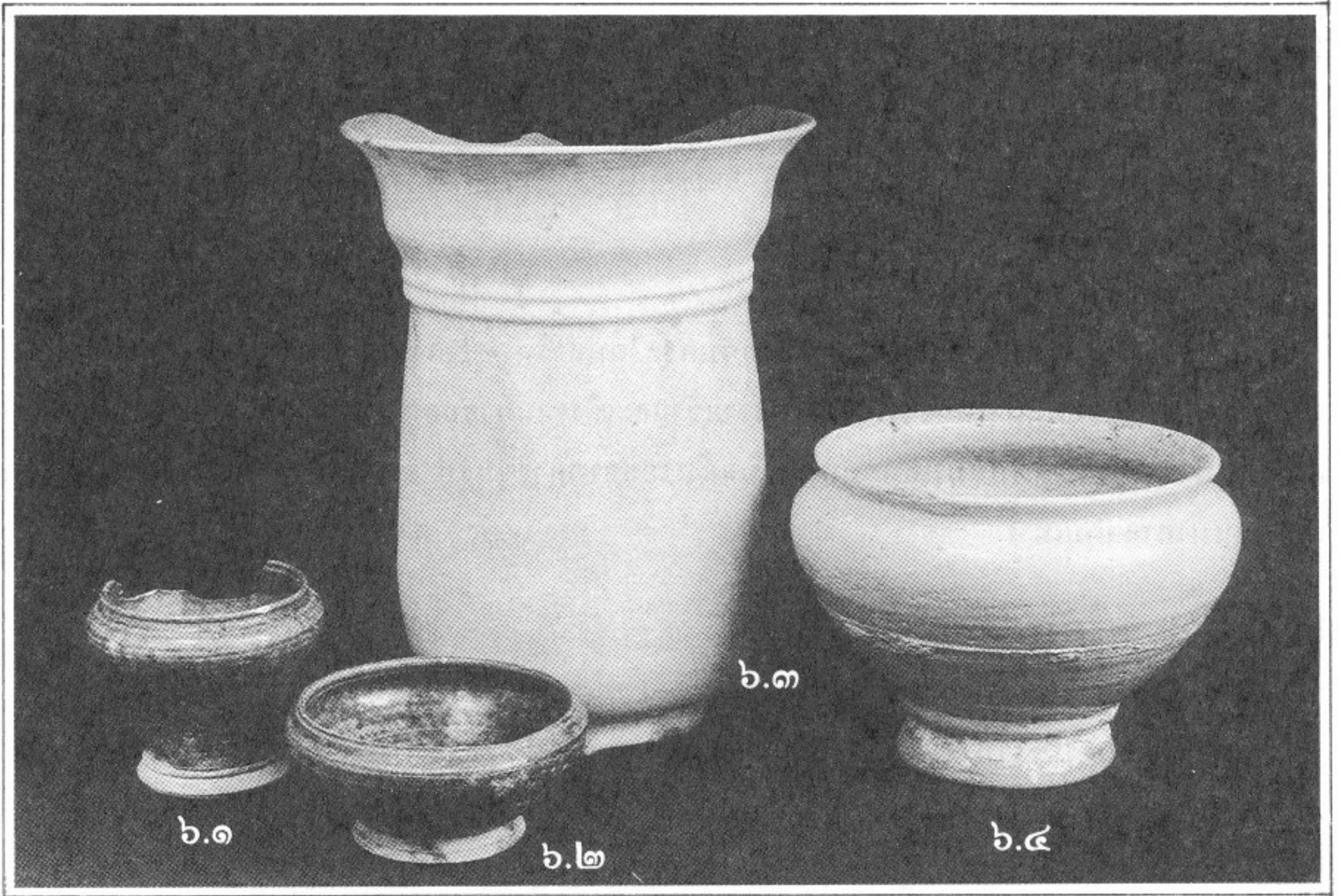
ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดค้นบริเวณเมืองศรีสัชนาลัย

ขนาด ปก. ๑๕.๗ ซม. ส. ๑๒.๘ ซม.

เลขประจำวัตถุ ช. ๑๕/๒๕๑๕

เป็นกระโถนส่วนบนป่องออก ปากผาย ส่วนล่างสอบเข้า เหนือเชิงขอบฐานยกเป็นเส้นนูนเชิงฐานผายออก เคลือบสีขาวนวล ตอนกลางมีรอยติดกับใบอื่น ๆ เนื้อดินสีเทา

๓. ชาม

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐
จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย
ขนาด ปก. ๒๐ ซม. ส. ๖ ซม.
เลขประจำวัตถุ สน. ๒๕

ลักษณะเป็นชามปากกว้าง ฐานต่ำเล็กน้อย เคลือบเฉพาะด้านในด้วยน้ำเคลือบสีเขียวมะกอก หรือสีเขียวเข้มแกมดำ ขอบปากไม่เคลือบ ภายในชุดเป็นลายเส้นตั้งทแยงเรียงซ้อนกัน มีแนวเส้น วงกลมคั่น ตรงกลางมีลายขดคล้ายกับเลขสองไทย และที่ก้นชามนั้นมีรอยคล้ายกับคั่นด้วยดิน เช่นเดียวกับที่พบในเครื่องถ้วยเขมร อย่างไรก็ตามลักษณะของชามดังกล่าวนี้มักจะพบเสมอ ๆ ในเครื่องถ้วยจากเตาสันกำแพง จ.เชียงใหม่

๔. ตุ๊กตาสังคโลกรูปสัตว์ (นรสิงห์)

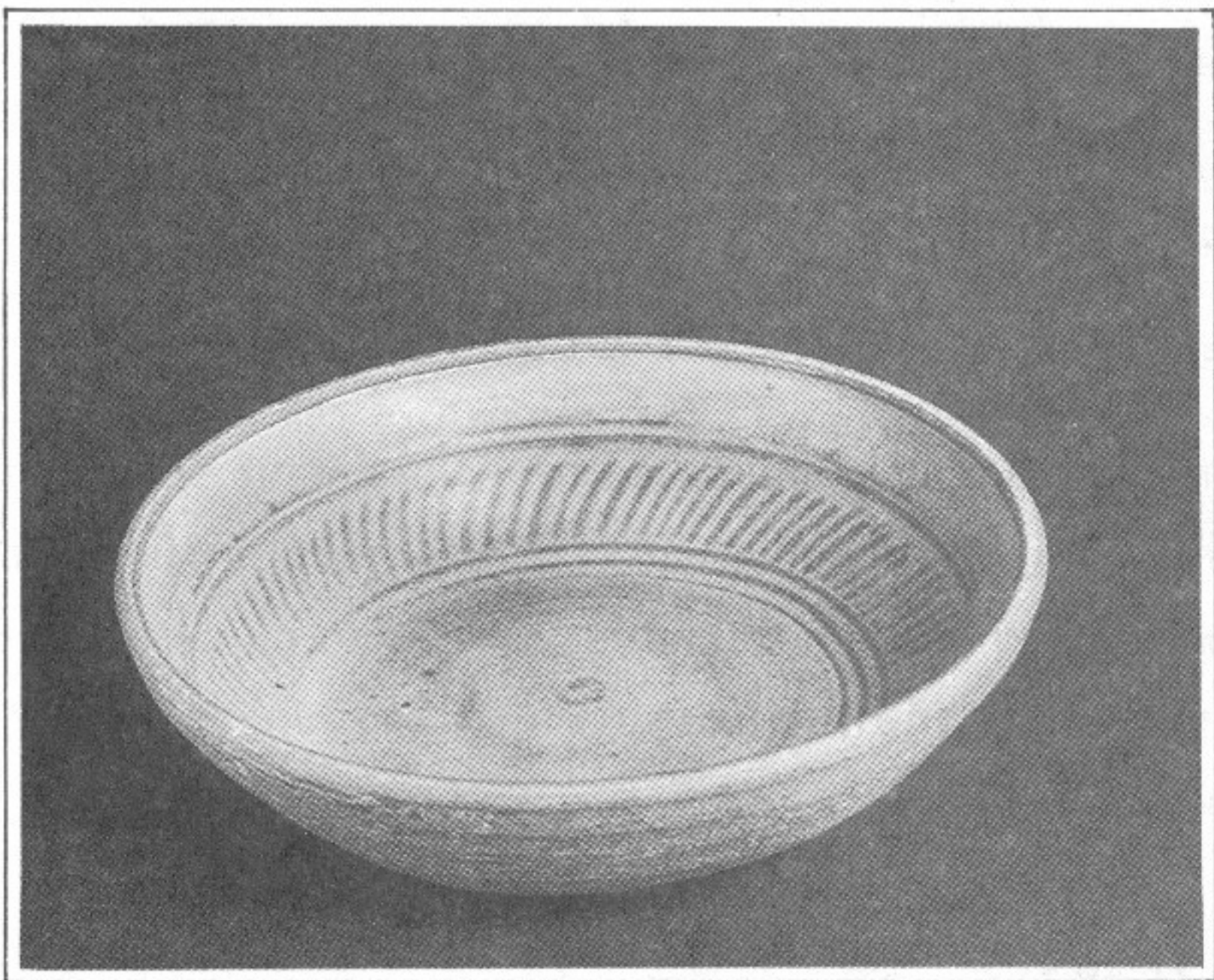
ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑
ขนาด ส. ๕ ซม.
เลขประจำวัตถุ ๓/๒๕๒๐

เป็นตุ๊กตาดินเผาเคลือบรูปบุคคลอยู่ในท่ากลาน แขนทั้งสองเหยียดตรง ฝ่ามือคว่ำวางแผ่ เหยียดตรงไปข้างหน้า ขาทั้งสองข้างงอคล้ายกับขาของสัตว์จตุบาท ที่ส่วนก้นนั้นบริเวณที่ติดกับ สะโพกคอดและผายออกเป็นปากขวด ส่วนหัวตั้งอยู่บนลำคอสั้น หันหน้าตรง สวมมงกุฎยอดแหลม ไม่มีกรรเจียก ใส่กุณฑล จมูกค่อนข้างใหญ่ ที่บริเวณกระพุ้งแก้มด้านซ้ายเป็นก้อนกลมมนคล้ายกับ อกเมียงหรือหมากอยู่ เคลือบสีเขียวไข่กา เนื้อดินสีขาวนวล

๕. ตุ๊กตารูปสตรีอุ้มเด็ก

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑
ขนาด ก. ๘ ซม. ส. ๑๕.๕ ซม.
เลขประจำวัตถุ ศ. ๒๐๕/๒๕๑๖

เป็นรูปสตรีเปลือยอก นั่งพับเพียบไปทางด้านซ้าย เก้าอี้มมวยไว้ที่กลางกระหม่อม อุ้มเด็ก ๒ คนไว้ในอ้อมแขนทั้งสองข้าง ข้างละคน เด็กนั้นไว้ผมจุกกลางกระหม่อม ส่วนเด็กอีกคนหนึ่งนั้น ยืนอยู่บนต้นขาขวาของสตรีหันหน้าไปทางด้านหลังและเอื้อมมือมาเกาะที่มือเด็กอีกคนหนึ่ง ส่วนบริเวณ ขาดังแต่ต้นขาซ้ายหักหายไป เคลือบน้ำเคลือบสีเขียวไข่กา เนื้อดินสีขาวนวล ด้านหลังมีเศษกรวดทราย ติดอยู่

๑๐. พาน

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งวัดมหาธาตุ อ.เมืองเก่า จ.สุโขทัย

ขนาด ปก. ๒๕ ซม. ส. ๑๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ สท. ๔๓/๒๕๑๖

ลักษณะเป็นจานก้นตื้นมีเชิงสูงรองรับ เชิงเป็นรูปทรงกระบอก ส่วนล่างของเชิงผายออก แลดูคล้ายกับถ้วยคว่ำ ตรงกลางพานด้านในขุดเป็นลายดอกไม้ในวงกลม ที่ลาดเชิงภายในมีลายขุดเป็นเส้นหยัก ๆ คล้ายกับลายกลีบของหัวหอมผ่าครึ่งเรียงต่อ ๆ กันรอบ ขอบปากพานยกเป็นสันนูน เคลือบสีเขียวไข่กา เนื้อดินสีขาวอมเทา

๑๑. กระจุกสองหูทรงลูกจันทร์

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาด ปก. ๓.๕ ซม. ส. ๘ ซม.

เลขประจำวัตถุ สน. ๒๕๗

เป็นกระจุกกลมค่อนข้างแบนเป็นคล้ายกับลักษณะของลูกจันทร์ ที่ตัวกระจุกโดยรอบขุดเป็นแนวเส้นตรง มีเส้นวงกลมคั่นทั้งส่วนบนและล่าง ที่ลาดไหล่แกะเป็นลายกลีบบัว คอคอดปากแคบ มีหูเชื่อมติดที่คอเชื่อมกับไหล่ ๒ หู เคลือบสีเขียว มีรอยน้ำเคลือบไหลเป็นทางลงไปจนพื้นขอบฐาน ขอบเชิงฐานไม่เคลือบน้ำยา เนื้อดินสีขาวอมน้ำตาลนวล

๑๒. จานก้นลึก

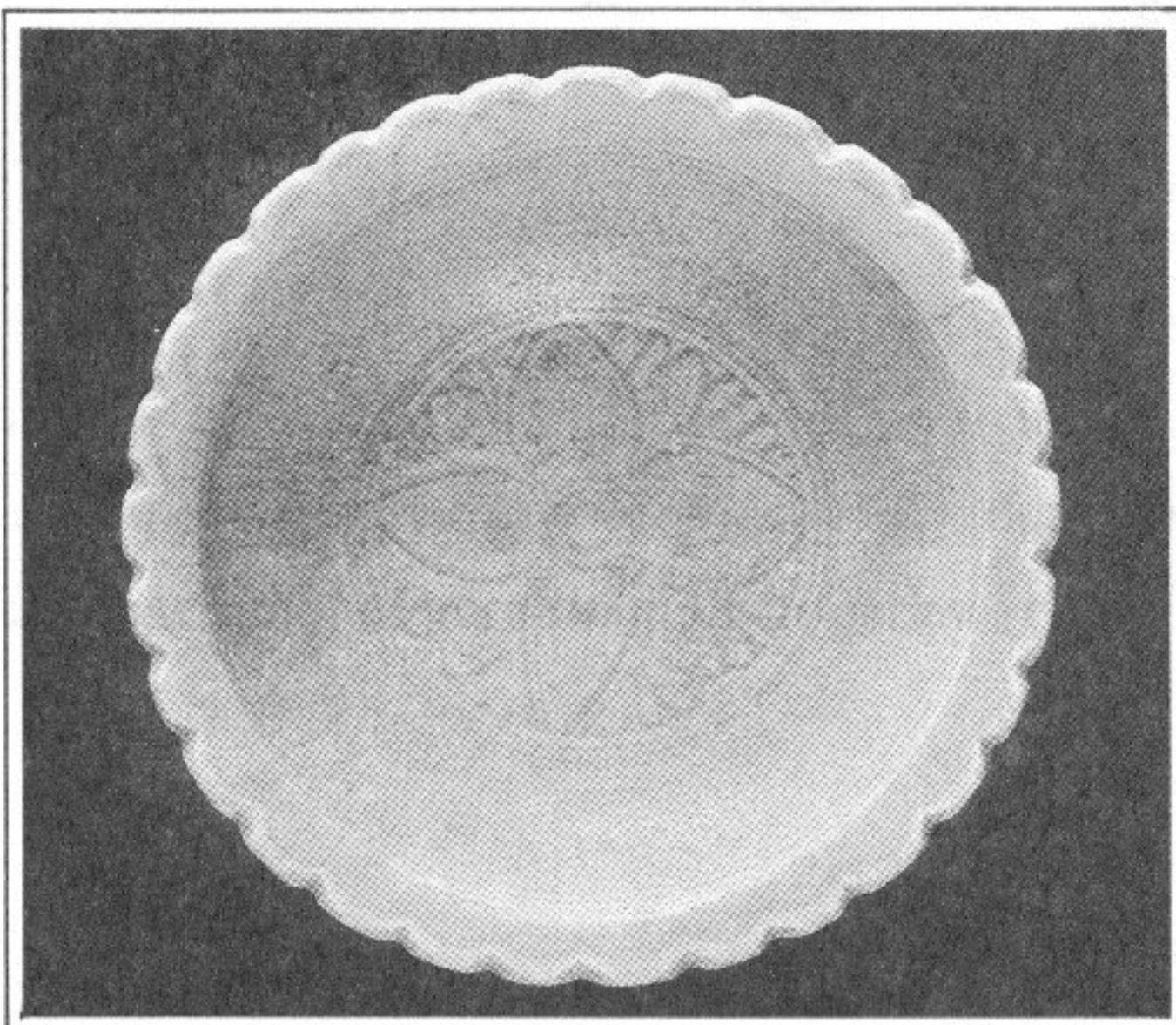
ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากแหล่งเรือจมบริเวณเกาะคราม อ.สัคดิ์ีบ จ.ชลบุรี

ขนาด ปก. ๑๘ ซม. ส. ๕.๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ ๔๑/๒๕๑๗/๒๕

ลักษณะเป็นจานก้นลึก ขอบปากหยักผายออกราบขนานกับพื้นยกขอบเป็นสันนูน เคลือบสีเขียวไข่กาแตกราน ตรงกลางด้านในมีลายขุดเป็นรูปดอกไม้สี่กลีบ ในระหว่างกลีบมีกลีบซ้อนกันหลายชั้น รอบก้นจานมีลายขุดเป็นเส้นวงกลมซ้อนกัน ๓ ชั้น นอกจากนั้นที่บริเวณชิดขอบปากนั้น มีลายขุดเป็นเส้นวงกลมเช่นกัน ด้านนอกแกะเป็นแนวโค้งคล้ายซี่เฟือง เนื้อดินสีขาวนวล ใต้ก้นมีรอยก็เป็นรูปวงกลมสีดำติดอยู่

๑๓. จาน

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากแหล่งเรือจมบริเวณเกาะคราม อ.สัตหีบ จ.ชลบุรี

ขนาด ปก. ๒๕.๕ ซม. ส. ๘.๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ ๕๘/๒๕๑๗/๖๕๖

ลักษณะเป็นจานขนาดใหญ่ ก้นลึก ขอบปากหยัก ผายออกขนานกับพื้น น้ำเคลือบสีเขียวไข่กา กลางจานด้านในเป็นรูปดอกไม้ (ดอกบัวบาน) อยู่ในวงกลมซ้อนเป็นชั้น ๆ ส่วนลาดของตัวจานขูดแกะ เป็นลายดอกไม้หรือดอกบัวบาน ๓ ดอก ระหว่างดอกมีลายคล้ายดอกบัวตูม หรือลายกรวยเชิงก้น ตอนบนขีดขอบ ปากจานเป็นลายเส้นวงกลมซ้อนกัน ๓ เส้น ด้านนอกขูดเป็นลายกลีบบัวซ้อนกัน ได้ก้นจานมีรอยก็เป็นวงแหวนสีดำ

๑๔. โถหรือโกศ

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดค้นที่เมืองเก่าศรีสัชนาลัย

ขนาด ปก. ๓.๗ ซม. ส. ๑๕.๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ ๑/๒๕๒๐

เป็นโถทรงสูง ปากแคบ ไหล่ผายและสอบเข้า เอวคอด เจริงฐานผายออก คอดสั้นตั้งตรง ที่ไหล่ และเอวมีลายเส้นวงกลมนูน ผาเป็นรูปทรงกรวยผาชี มีขอบยื่นออกมาเล็กน้อย ยอดจุกเป็นรูปดอกบัวตูม เคลือบสีขาวอมฟ้าทั้งด้านในและนอก

จากลักษณะรูปทรงคล้ายกับโกศสำหรับบรรจุอัฐิ

๑๕. ถ้วย

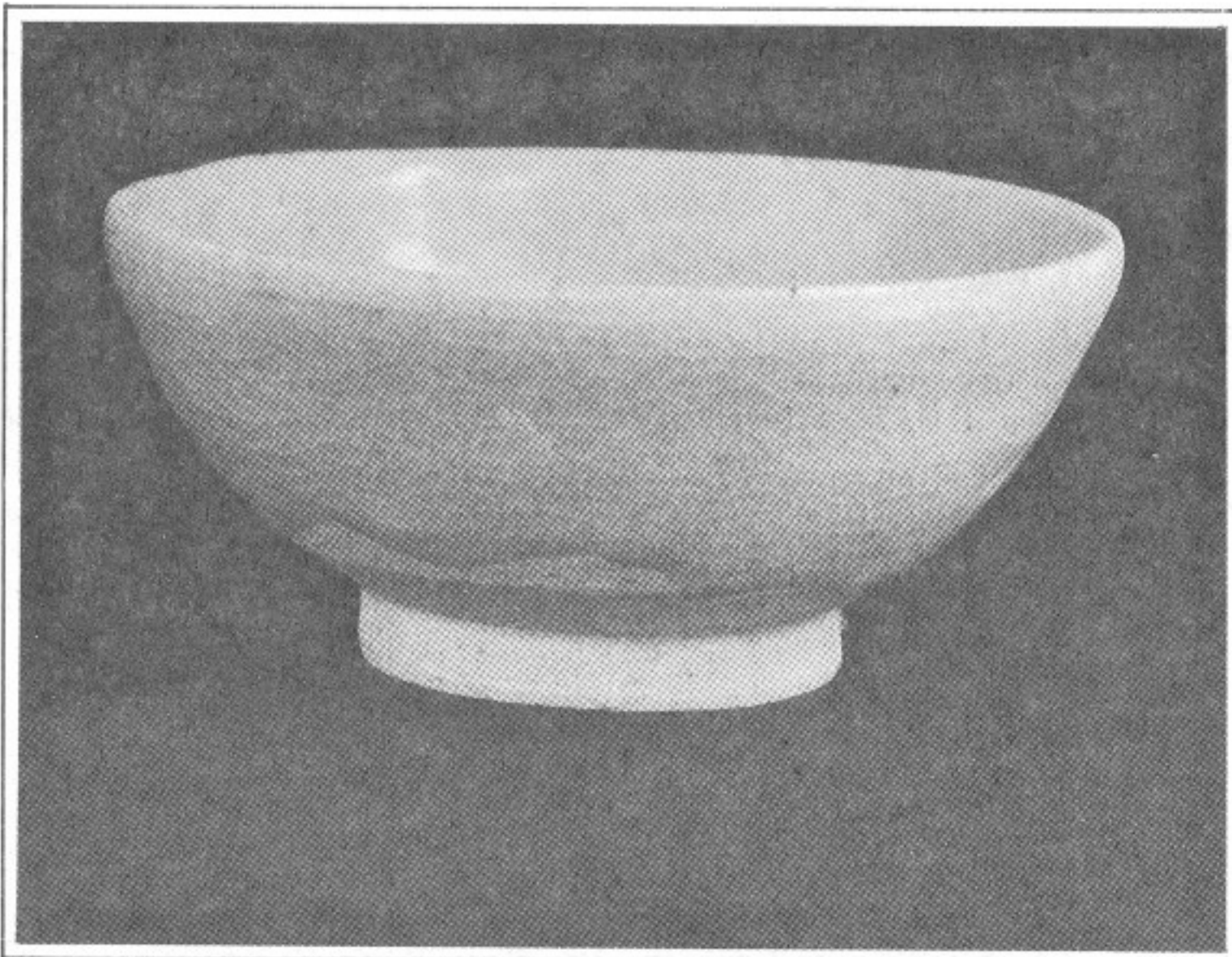
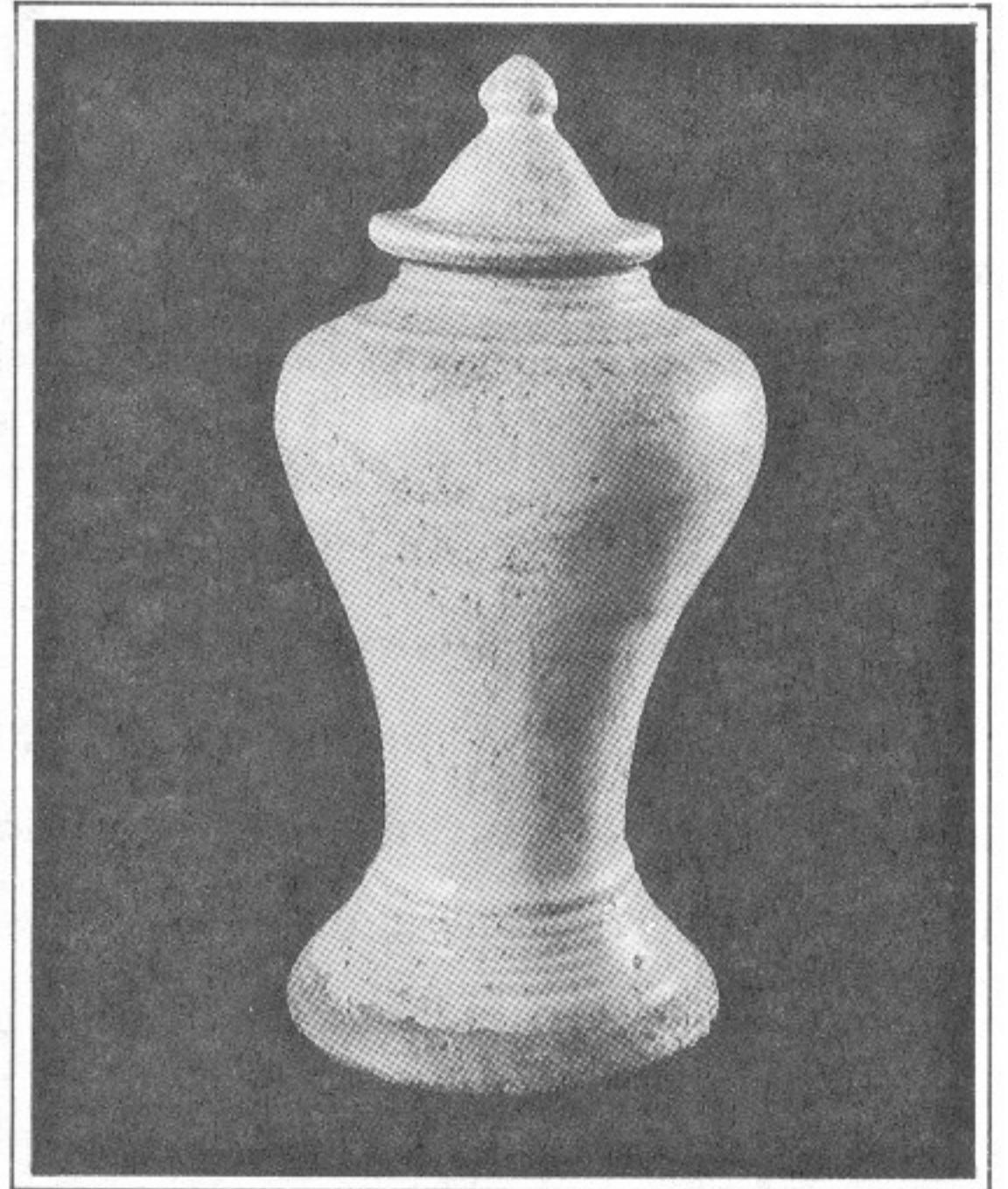
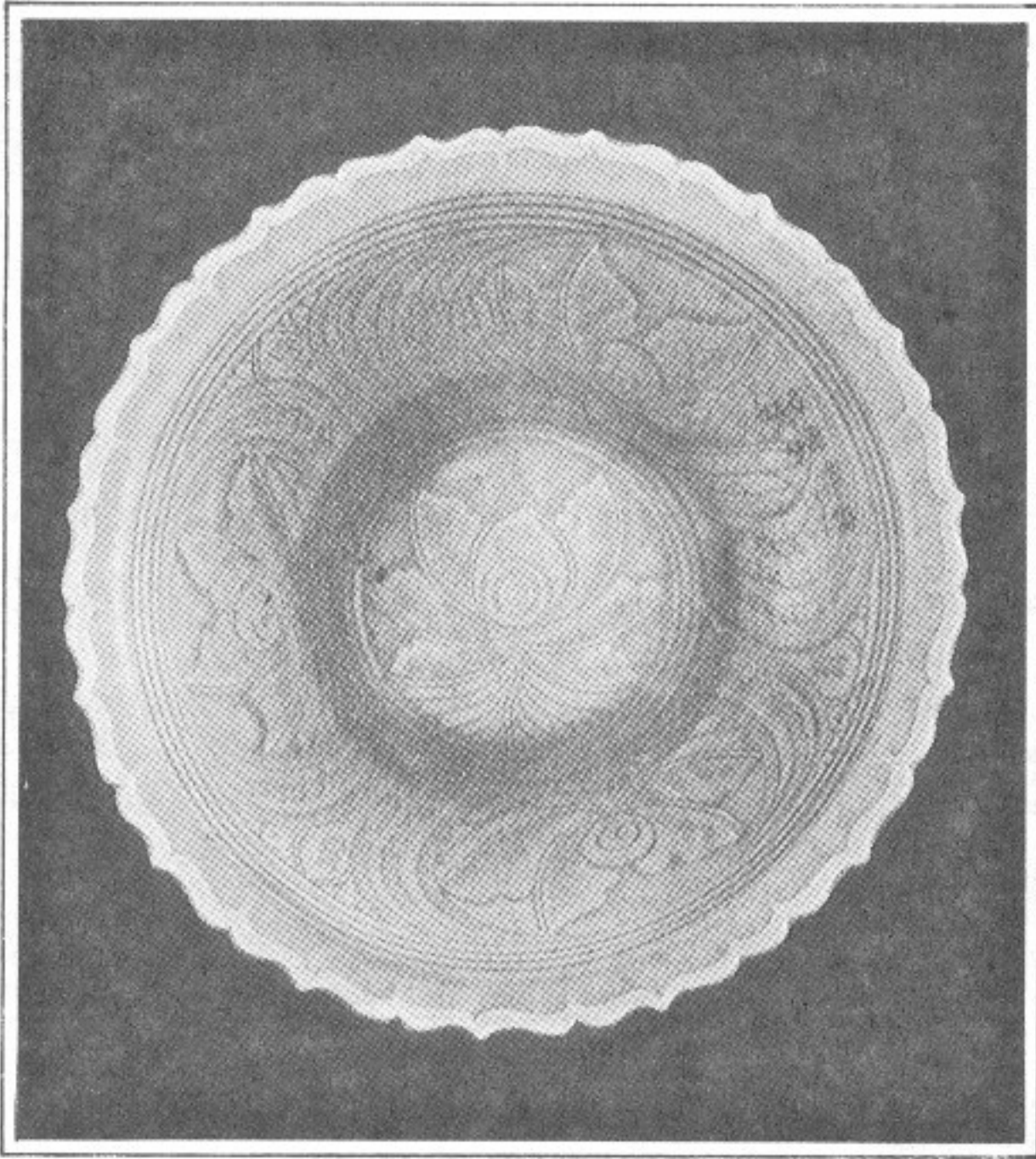
ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากแหล่งเรือจมหน้าอ่าวสัตหีบ อ.สัตหีบ จ.ชลบุรี

ขนาด ปก. ๘ ซม. ส. ๔ ซม.

เลขประจำวัตถุ ๕๘/๒๕๑๘/๗๒๕

เป็นถ้วยขนาดกลาง ปากผายออกขอบปากตั้งตรง เคลือบสีเขียวปนเทา แตกหลายงา ด้านใน ประดับตกแต่ง น้ำเคลือบสีเขียวไข่กาหรือเซลาดอน มีเชิงฐานรองรับ ที่ก้นมีรอยก็เป็นวงแหวนกลมสีดำ

๑๖.๑ งานเชิงหรืองานขนาดเล็ก

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งบริเวณหน้าวัดสวนแก้วอุทยานน้อย

ขนาด ปก. ๘.๒ ซม. ส. ๒.๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ ๓๘๔/๒๕๑๖

เป็นงานขนาดเล็กก้นตื้น ขอบปากผายเรียบแบนราบขนานกับพื้นค่อนข้างกว้าง ไม่มีลวดลายประดับตกแต่ง น้ำเคลือบสีเขียวไขกาศหรือเซลาดอน มีเชิงฐานรองรับ ที่ก้นมีรอยก็เป็นวงแหวนกลมสีดำ

๑๖.๒ ถ้วย

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งเมืองศรีสัชนาลัย

ขนาด ปก. ๕.๕ ซม. ส. ๔ ซม.

เลขประจำวัตถุ ๔๖/๒๕๑๖

ถ้วยทรงสูงคล้ายแก้วน้ำ ลักษณะเป็นทรงกระบอกกลมปากจุ่มเข้าเล็กน้อย ด้านในเรียบนอกขุดเป็นแนวเส้นดิ่งตั้งตรงรอบ มีเชิงฐานรองรับ เคลือบสีเขียว ลักษณะคล้ายกับถ้วยน้ำชาซึ่งเป็นที่นิยมของชาวญี่ปุ่น

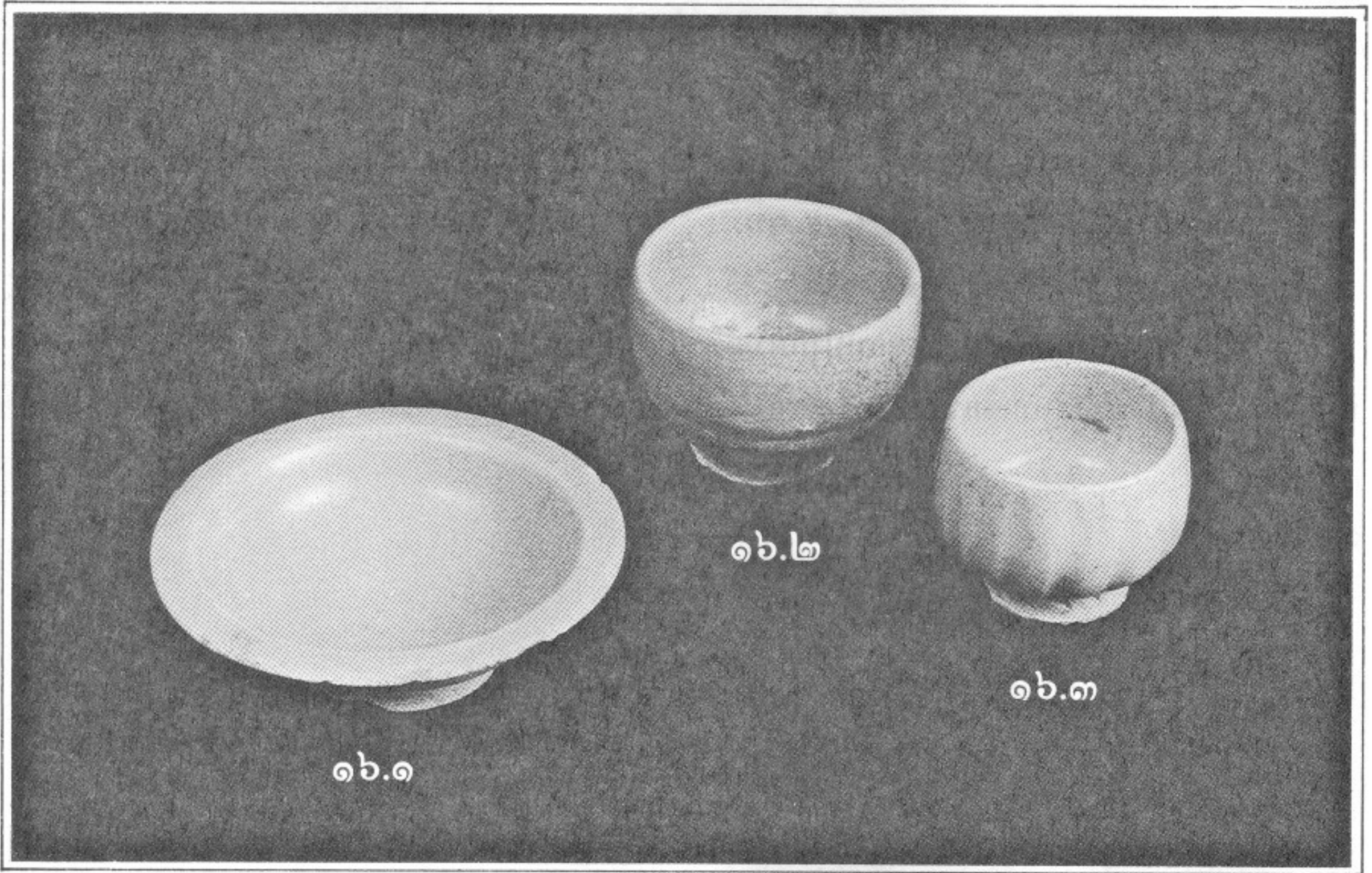
๑๖.๓ ถ้วย

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งเมืองเก่าศรีสัชนาลัย

ขนาด ปก. ๔.๓ ซม. ส. ๔.๓ ซม.

ถ้วยทรงกระบอกกลม ส่วนล่างของถ้วยโค้งมน มีรอยขูดเป็นแนวจาง ๆ บริเวณส่วนล่างของถ้วยมีเชิงฐานรองรับ เคลือบสีเขียวแตกราน

๑๗.๑ กระปุกทรงน้ำเต้า

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งเมืองเก่าศรีสัชนาลัย

ขนาด ปก. ๑.๕ ซม. ส. ๘.๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ ศ. ๒๒๘/๒๕๑๖

กระปุกทรงกลมทำเลียนแบบผลน้ำเต้าคือ ตัวกระปุกเป็นรูปกลมส่วนล่างกว้าง คอคอดและค่อย ๆ ป่องออกเป็นกระเปาะเรียวตั้งขึ้นเป็นปากตรง ที่ลาดไหล่และเหนือกระเปาะมีลายจุดเป็นเส้นวงกลมซ้อน ๆ กัน ระหว่างลอนน้ำเต้ามีหูแปะติดอยู่สองหู เคลือบสีเทาอมฟ้าและไม่ใส่นักอาจจะเกิดการเผาไม่มาตรฐาน

๑๗.๒ กระปุกทรงน้ำเต้า

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งเมืองศรีสัชนาลัยเก่า

ขนาด ปก. ๑.๘ ซม. ส. ๑๖.๘ ซม.

เลขประจำวัตถุ ศ. ๑๗/๒๕๑๖

กระปุกกลมเลียนแบบผลน้ำเต้า ตัวกระปุกเป็นรูปไข่ส่วนล่างกว้างเรียวคอดด้านบนส่วนคอกกระปุกตอนล่างป่องเป็นกระเปาะทางตอนบนสอบเข้า ปากผายออกเล็กน้อย ที่ลาดไหล่มีลายจุดเป็นเส้นวงกลมซ้อนกัน ระหว่างตัวกระปุกกับคอนั้นมีหูเชื่อมติดอยู่สองหู ที่ตัวกระปุกมีลายจุดเป็นลายเส้นทแยงขวางไขว้กัน เคลือบสีฟ้าอมเทา

๑๗.๓ กระปุกทรงน้ำเต้า

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งเมืองศรีสัชนาลัย

ขนาด ปก. ๑.๘ ซม. ส. ๑๐ ซม.

เลขประจำวัตถุ ศ. ๑๐๖/๒๕๑๖

กระปุกกลม ตัวกระปุกเป็นรูปกลมอย่างผลส้ม คอคอดยาวตอนล่างป่องออกเป็นกระเปาะปากแคบผายออกเล็กน้อย คล้ายกับผลน้ำเต้า ระหว่างลาดไหล่และคอกกระปุกมีหูเชื่อมติดสองหู ที่คอและลาดไหล่มีลายจุดเป็นวงกลมซ้อน ๆ กัน เคลือบสีเขียวไขว้กาแตกลายงา

ลักษณะของกระปุกทั้ง ๓ ใบนี้แสดงให้เห็นถึงรูปแบบที่ช่างจีนหรือช่างพื้นเมืองได้รับแบบอย่างมาปรับปรุงจากที่เคยผลิตมาก่อนหน้า

๑๘. จาน

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากแหล่งเรือจมหน้าอ่าวสัตหีบ อ.สัตหีบ จ.ชลบุรี

ขนาด ปก. ๓๑ ซม. ส. ๘.๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ ๕๑/๒๕๑๗/๕๑

ลักษณะกลม ก้นลึก ขอบปากหยักเป็นรูปกลีบบัวหรือกระจับ ขอบปากผายออกแบนราบ ขนานกับพื้น ยกขอบนอกสุดนูนเป็นสันตามรูปปากจาน เคลือบสีเขียว ตรงกลางด้านในเป็นลายจุด รูปดอกไม้คล้ายกับดอกทานตะวันอยู่ในวงกลม ที่ลาดขอบจานเป็นลายเครือเถา (ลายผักกูด) อยู่ในเส้นวงกลม ด้านนอกเป็นลายจุดเป็นแนวตั้งรอบ ส่วนขอบปากเป็นลายเส้นวงกลม

๑๙. จาน

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากแหล่งเรือจมหน้าอ่าวสัตหีบ อ.สัตหีบ จ.ชลบุรี

ขนาด ปก. ๓๒ ซม. ส. ๕ ซม.

เลขหมายประจำวัตถุ ๕๘/๒๕๑๗/๖๕๕

จานกลม ก้นลึก ขอบปากหยักเป็นรูปกลีบบัวหรือปากกระจับแบนราบขนานกับพื้น ยกขอบปากนูนตามรูปขอบปาก เคลือบสีเขียวไขก่า ตรงกลางด้านในเป็นลายดอกไม้ห้ากลีบและระหว่างกลีบมีกลีบซ้อนเป็นวง ด้านขอบบนนั้นเป็นลายเส้นหยักโค้งลอนคลื่นข้าง ๆ เป็นเส้นคล้ายกับต้นสาหร่าย ด้านนอกจุดเป็นแฉกคล้ายกลีบดอกไม้ปลายมน

๒๐. กระปุกสองหู

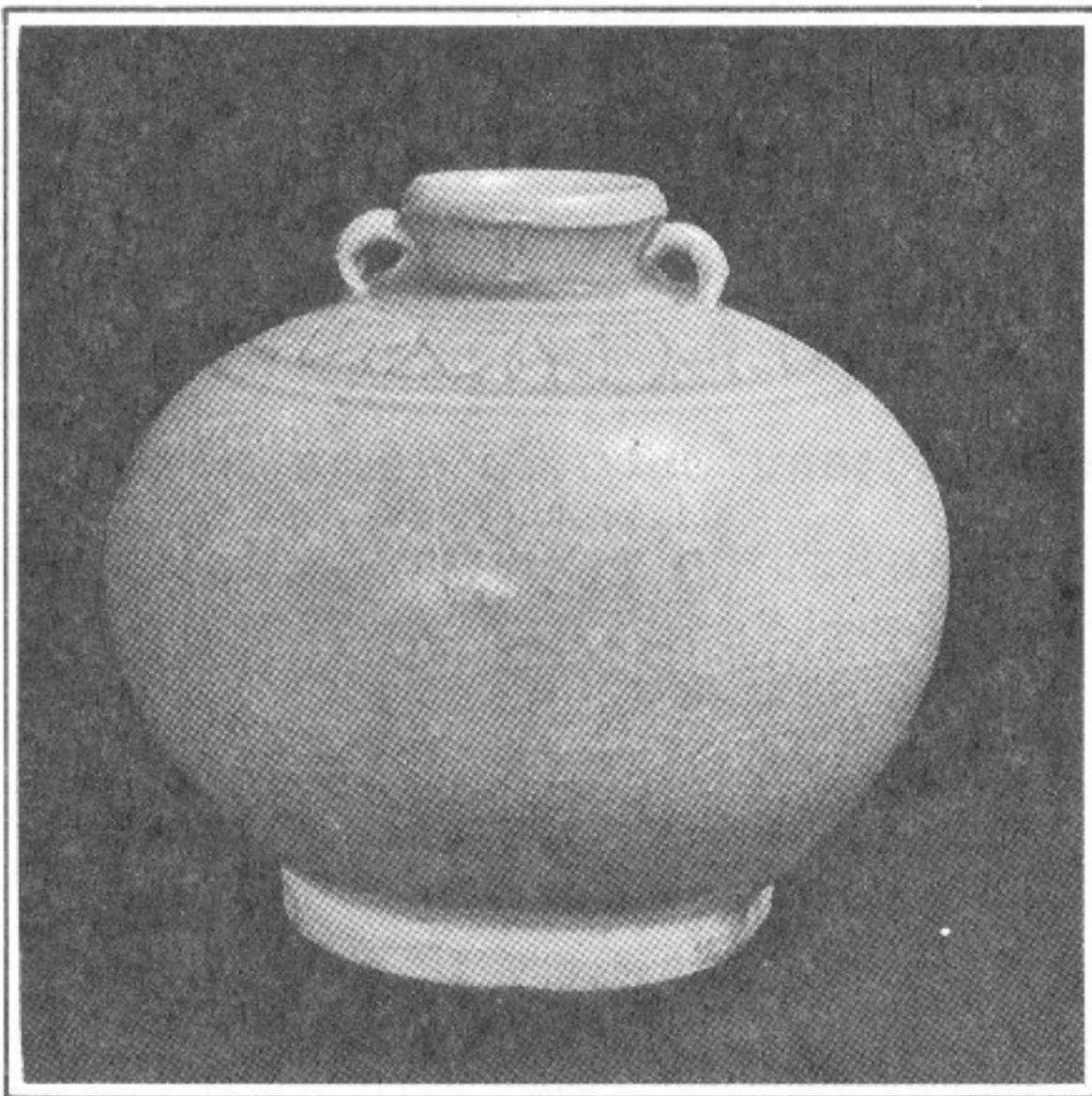
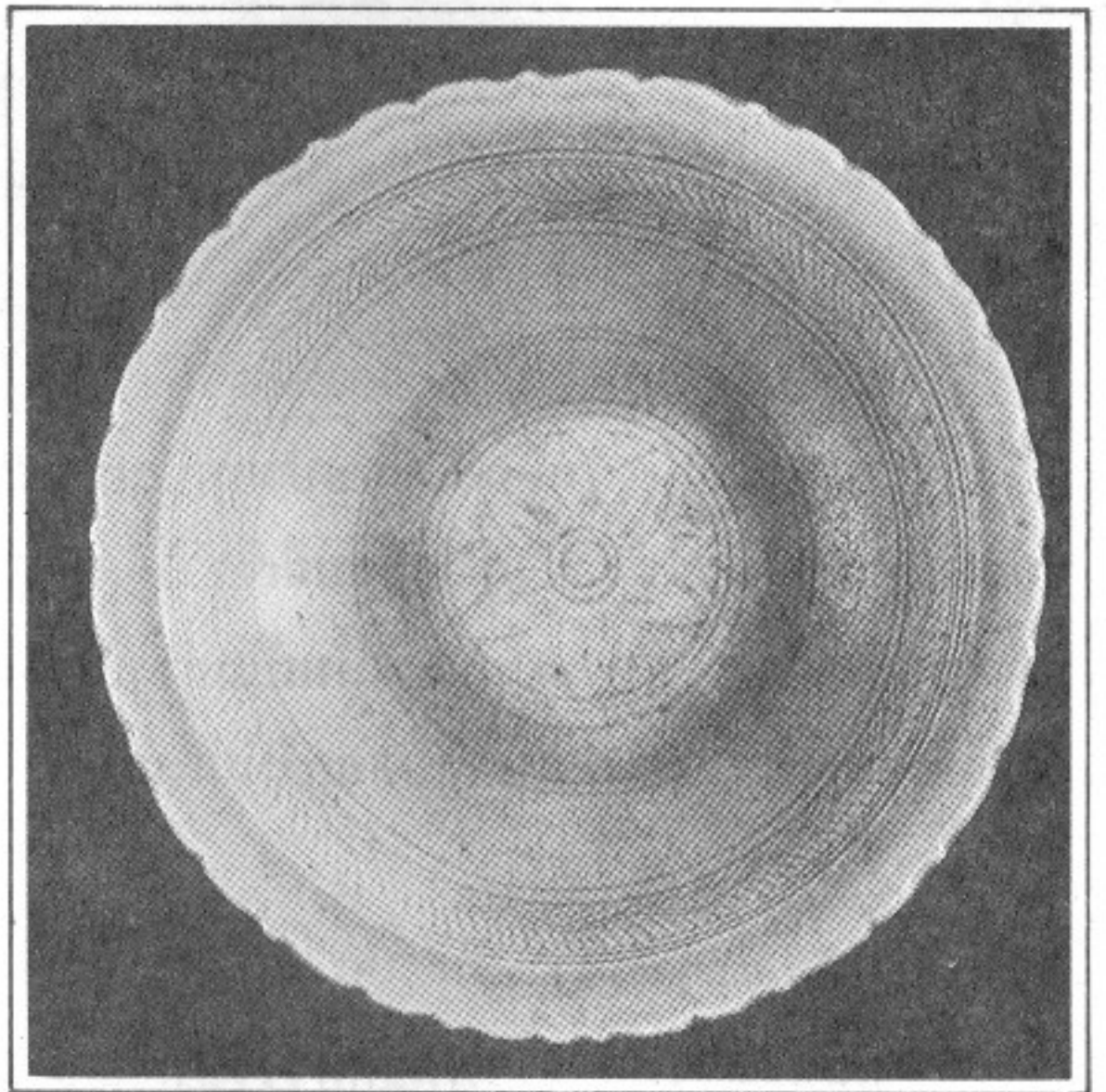
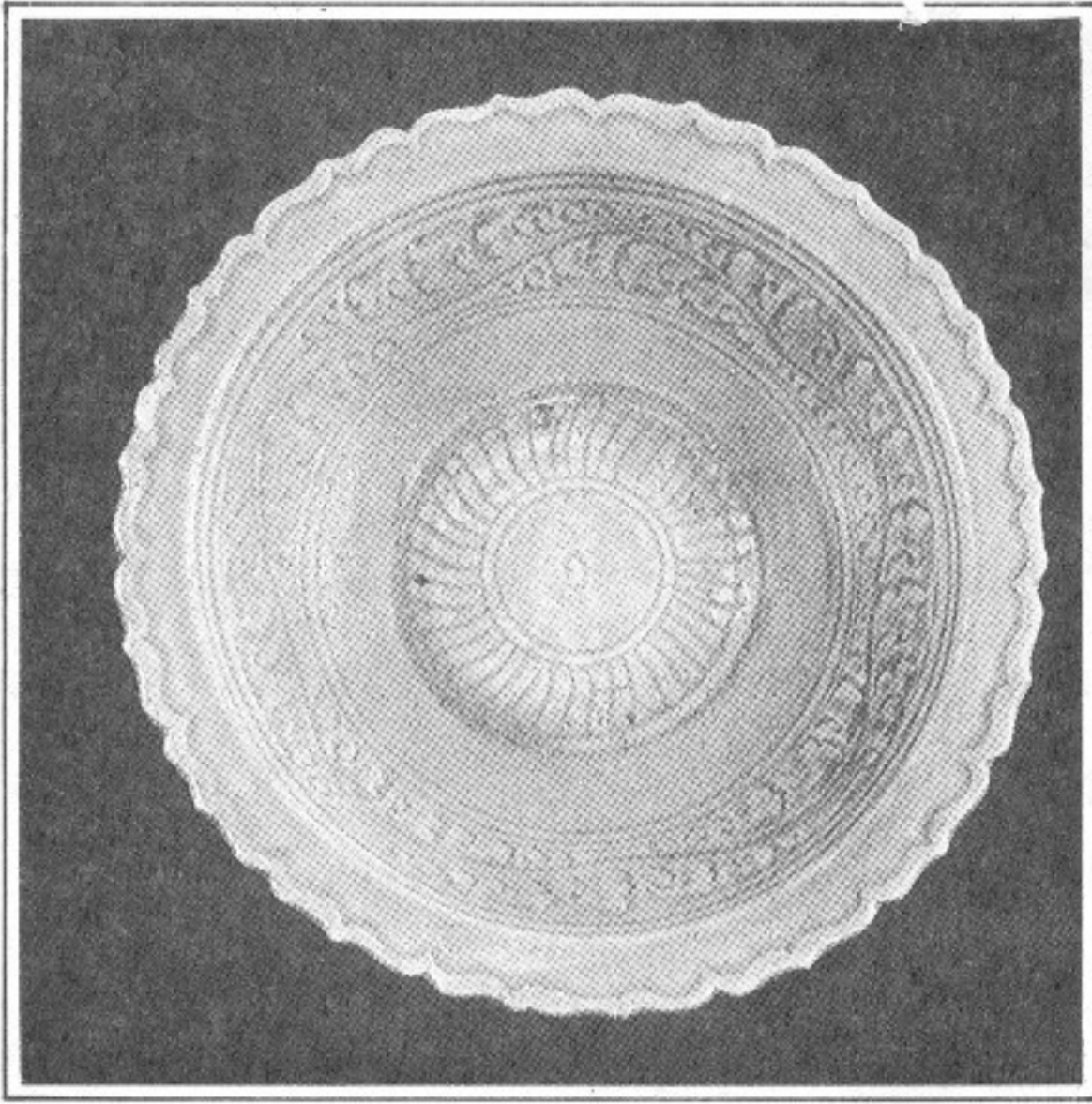
ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากแหล่งเรือจมหน้าอ่าวสัตหีบ อ.สัตหีบ จ.ชลบุรี

ขนาด ปก. ๔.๕ ซม. ส. ๑๓ ซม.

เลขประจำวัตถุ ๕๖/๒๕๑๗/๔๗๗

กระปุกทรงกลมแป้นอย่างผลส้ม คอคอด ปากแคบ มีหูติดสองหูเชื่อมระหว่างไหล่กับคอ ที่บริเวณลาดไหล่จุดเกาะเป็นรูปกลีบบัวรอบและมีเส้นวงกลมล้อมสองชั้น เคลือบสีเขียวไขก่า แตกหลายกา เคลือบไหลไปรวมอยู่เกือบชิดขอบเชิงฐานเป็นแนวเส้นหนา ขอบเชิงฐานและก้นไม่เคลือบ ได้ก้นมีรอยก็เป็นรูปวงแหวนสีดำติดอยู่

๒๑. แจก้นเคลือบสีน้ำตาล

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ตอนปลายถึง ๒๑

จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาด ปก. ๕.๓ ซม. ส. ๑๗.๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ สน. ๑๑๘

ตัวแจก้นคล้ายกับหยดน้ำ คอเป็นสันนูน ปากเป็นรูปถ้วยขนาดเล็กซึ่งขอบปากผายออก
เคลือบสีน้ำตาลแกมเหลืองใสเป็นมัน ส่วนขอบเชิงฐานและก้นไม่เคลือบ

๒๒. โคมไฟ

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งที่เมืองศรีสัชนาลัย

ขนาด ปก. ๑๕ ซม. ส. ๒๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ ศ. ๓๐๘/๒๕๑๖

เป็นโคมไฟหัวเสา ลักษณะเป็นทรงกระบอกกลมส่วนบนและล่างโค้ง ยกขอบปากตั้งตรง
ส่วนบนเปิด ที่ลาดไหล่ฉลุเป็นลายโปร่งคงเหลือแต่เถาพรรณไม้หรือลายก้านขด มีแถบคั่นระหว่าง
ช่วงไหล่กับตัวโคม ที่ตัวโคมแบ่งออกเป็น ๕ ช่อง โดยมีเส้นนูนแบ่งคั่น ในแต่ละช่องฉลุโปร่งเป็น
ลายพรรณไม้หรือลายก้านขด ส่วนล่างทึบมีขอบเชิงฐานรองรับ เคลือบสีฟ้าอมเขียว ใต้ก้นมีรอยรูป
วงแหวนสีดำ ซึ่งเกิดจากรอยกึ่งทรงกระบอกในระหว่างการเผาเคลือบ

๒๓. จาน

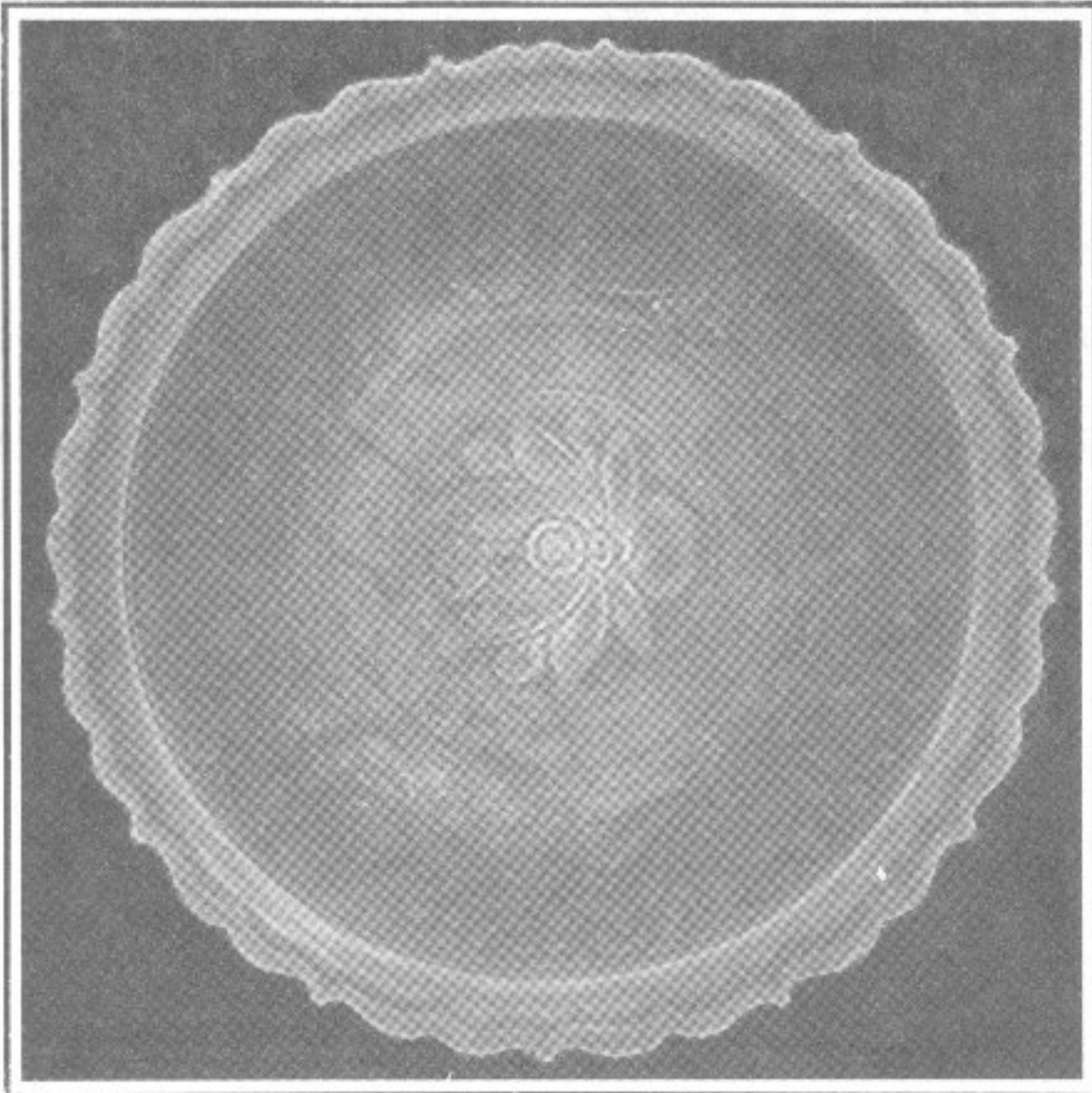
ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากแหล่งเรือจมหน้าอ่าวสตหีบ อ.สตหีบ จ.ชลบุรี

ขนาด ปก. ๓๐ ซม. ส. ๖ ซม.

เลขประจำวัตถุ ส/๒๕๑๘/๓๒๓

เป็นจานขนาดใหญ่ก้นลึก ขอบปากหยักเป็นรูปกลีบบัวหรือปากกระจับแบนผายออกขนาน
กับพื้น ริมขอบปากยกเป็นสันนูนตามรูปปากจาน เคลือบด้วยน้ำเคลือบสีเขียวไขก่า ด้านในตรงกลาง
ก้นจานเป็นรูปดอกบัวบานขนาดใหญ่อยู่ในวงกลมดอกหนึ่ง และที่ลาดตัวจานด้านในมีลายดอกไม้ซึ่ง
มีลักษณะคล้ายกับที่พบบนแผ่นหินในอุโมงค์วัดศรีชุมเรียงรายรอบ ๓ ดอก ด้านนอกเป็นลายซุดเป็น
ร่องคล้ายกับกลีบบัว ใต้ก้นมีรอยวงแหวนสีดำซึ่งเกิดจากกึ่งที่อดติดอยู่

๒๔. โถปูน

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดค้นที่เมืองศรีสัชนาลัยเก่า

ขนาด ปก. ๑๐.๕ ซม. ส. ๘ ซม.

เลขประจำวัตถุ ๑๑๕/๒๕๒๖

ลักษณะเป็นโถทรงกระบอกสูงปานกลาง ปากกว้างผายออกเล็กน้อย คอคอดเว้า เคลือบสีเขียว ไข้กาแตกลายงาทั้งด้านในและนอก ไม่มีลวดลายอื่นใด ใต้ก้นหรือเชิงฐานนั้นมีรอยเกิดจากก็เป็น รูปวงแหวนสีดำติดอยู่ จากลักษณะที่กล่าวมาแล้วสันนิษฐานว่าน่าจะใช้สำหรับใส่ปูน

๒๕. ถ้วยเขียนลายใต้เคลือบสีดำ

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ตอนกลางถึง ๒๑

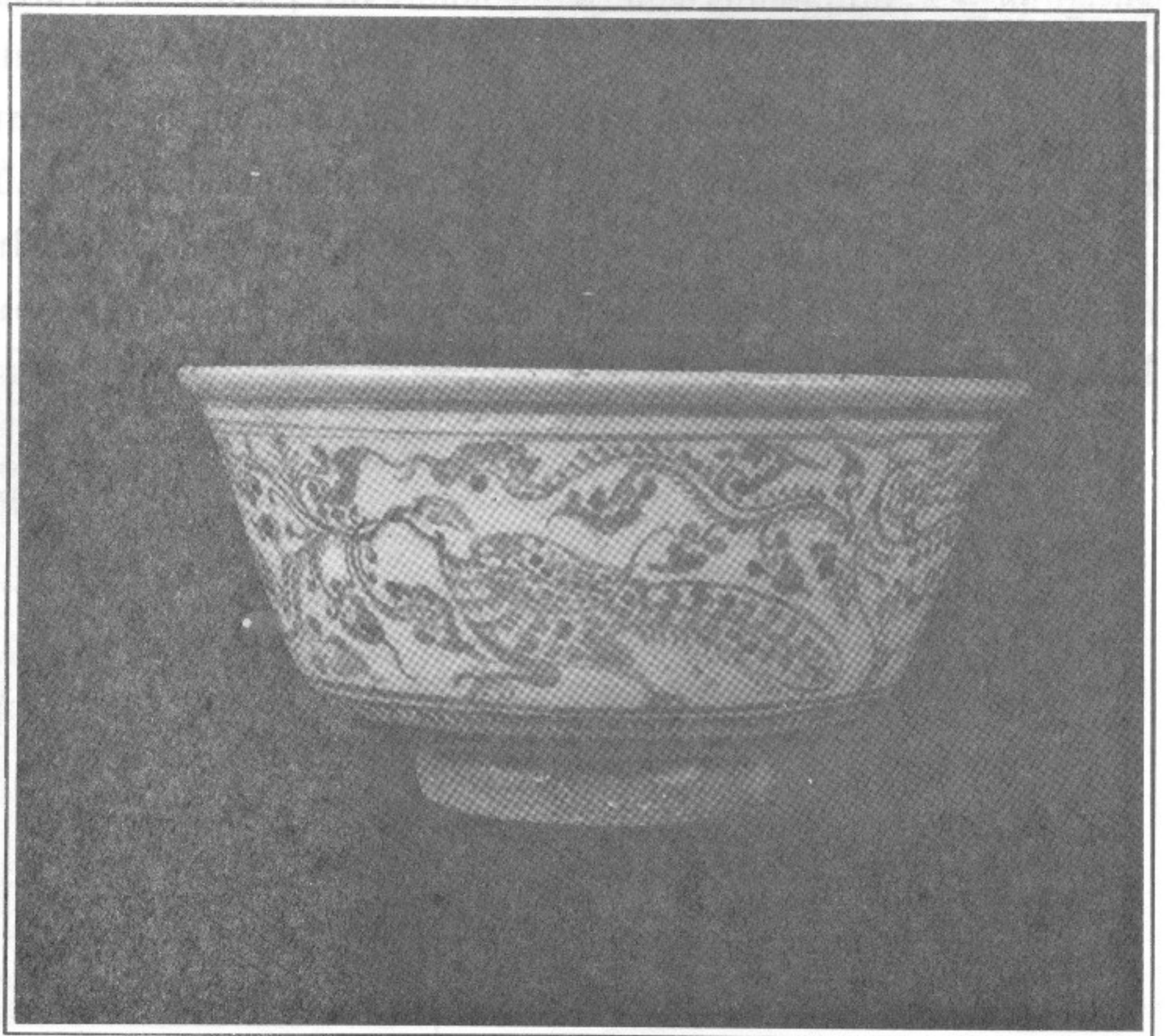
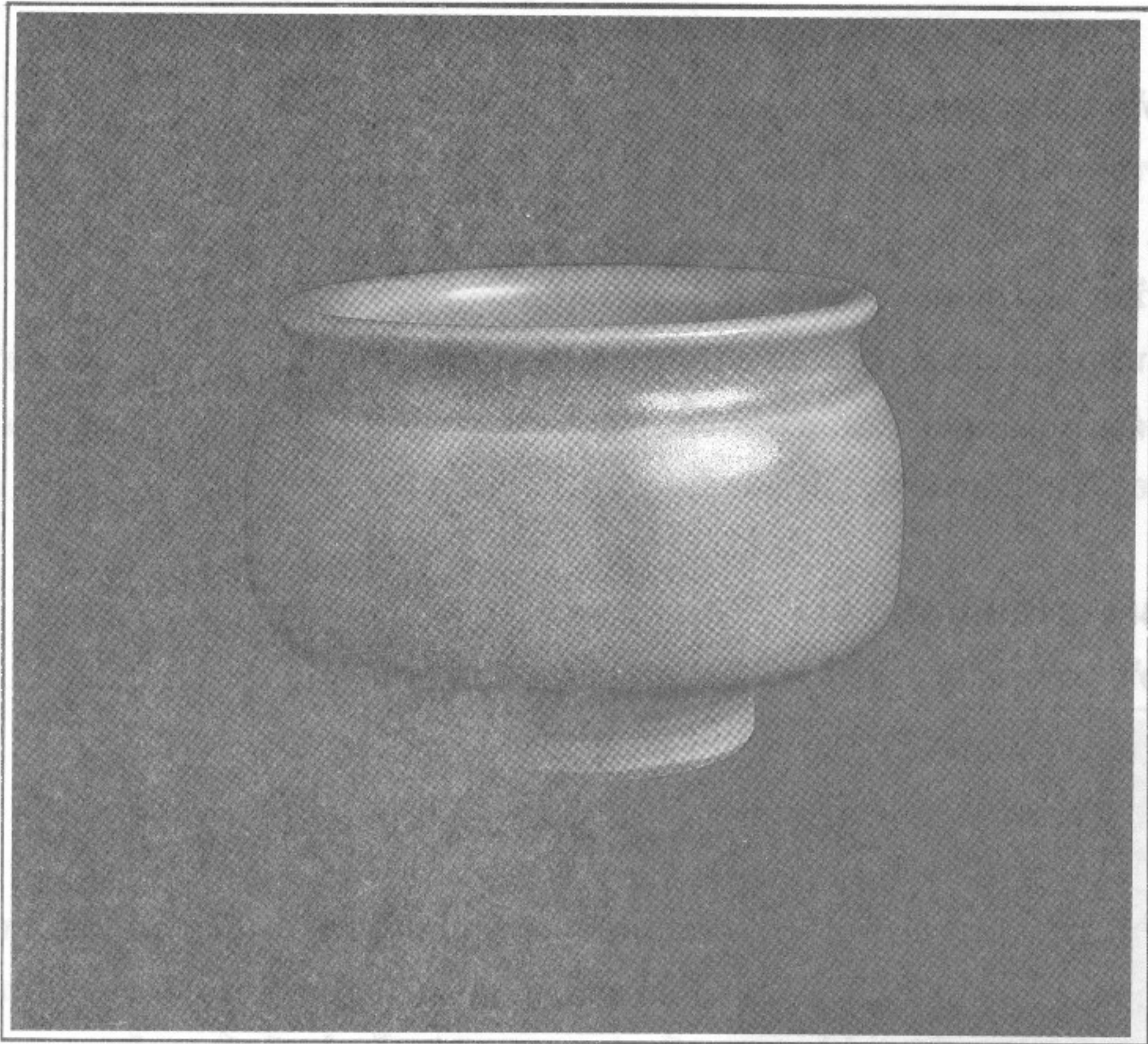
ได้จากการขุดแต่งวัดมหาธาตุด้านทิศใต้ เมืองเก่าสุโขทัย

ขนาด ปก. ๑๕.๖ ซม. ส. ๗.๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ ๘๕/๒๕๑๖

ลักษณะเป็นถ้วยปากบานผายออก ขอบปากเทลาดออกด้านนอก เขียนลายสีดำใต้เคลือบใบบนพื้น Engobe สีขาวนวล ลวดลายด้านในตรงกลางก้นถ้วยเป็นลายดอกบัวอยู่ในเส้นวงกลม ถัดออกมา มีลายเส้นดิ่งตั้งตรงกันสลับกับลายดอกไม้แบ่งออกเป็นช่อง ๆ ขอบปากด้านในเขียนลายเส้นวงกลมซ้อนกันสองวง และมีลายขีดเป็นเส้นตั้ง ๓ เส้น สลับกับลายดอกไม้ ด้านนอกที่ส่วนบนบริเวณขอบปาก และที่ลาดเอวมีลายเส้นรอบเป็นวงกลม ตอนกลางของตัวถ้วยเขียนเป็นลายใบไม้และลายเครือเถาประดิษฐ์ มีรูปสัตว์ชนิดต่าง ๆ อาทิ นกยูง สัตว์จตุบาทซึ่งมีใบหน้าเป็นมนุษย์ผู้หญิงอาจจะเป็นกิเลน

จากลักษณะของลวดลายและรูปทรงของถ้วยใบนี้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลในด้านรูปแบบการจัดวางลวดลาย แม้กระทั่งลวดลายเองมีลักษณะคล้ายกับเครื่องถ้วยจีนในสมัยราชวงศ์หมิงเป็นอย่างมาก ในขณะที่เดียวกันนั้นก็ยังมีลักษณะเช่นเดียวกับเครื่องถ้วยอันนามที่มีอายุใกล้เคียงกับราชวงศ์ของจีนเช่นกัน

๒๖. กระปุกเขียนลายใต้เคลือบ

ศิลปะสุโขทัย ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จาก

ขนาด ส. ๑๐ ซม.

เลขประจำวัตถุ สท. ๘๓/๒๕๑๖

เป็นกระปุกทรงสูง ปากแคบ ช่วงไหล่ลาดกว้างและสอบเข้าหาฐาน ขอบปากตั้งตรงมีเส้นนูนยกเป็นสันลดชั้นที่บริเวณไหล่ เขียนลายสีดำใต้เคลือบใสบนพื้น Engobe สีขาวนวล ส่วนบนลาดไหล่เขียนเป็นลายกลีบบัวพินัยักษ์ มีเส้นวงกลมรอบทั้งด้านบนและล่างด้านละ ๓ เส้น ตอนกลางของตัวกระปุกแบ่งออกเป็น ๔ ช่องมีเส้นตั้งในแนวตั้งกัน ในแต่ละช่องจะเป็นลายต้นไม้หรือลายกอข้าวหรือกอหวายสลักกับลายขีดทแยงเป็นรูปเหลี่ยมหรือลายราชวัตร ที่บริเวณเอวเขียนเป็นลายรูปสามเหลี่ยมซ้อนกันอยู่ในเส้นวงกลม

จากลักษณะของรูปทรงแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของเครื่องถ้วยจีนและเครื่องถ้วยอันนามในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐

เคยตีพิมพ์แล้ว

๒๗. จานเขียนลายใต้เคลือบ

ศิลปะสุโขทัย ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากแหล่งเรือจมหน้าอ่าวสัตหีบ อ.สัตหีบ จ.ชลบุรี

ขนาด ปก. ๒๗ ซม.

เลขประจำวัตถุ ๕๑/๒๕๑๗/๗๒๘

เป็นจานกลม ขอบปากเรียบยกขอบปากเป็นสันนูนเล็กน้อย เขียนลายสีดำใต้เคลือบใสบนพื้น Engobe สีขาวนวล ตรงกลางก้นจานด้านในเขียนลายรูปปลาकिनสาหร่ายอยู่ในวงกลมสามชั้น ที่ลาดตัวจานด้านในเขียนเป็นลายพรรณไม้น้ำหรือต้นสาหร่าย ขอบปากเขียนเป็นลายรูปสามเหลี่ยมพื้นปลาเรียงต่อกันอยู่ในวงกลม ด้านนอกเคลือบ Engobe สีขาวนวลไม่มีลวดลายใด ๆ ทั้งสิ้น

เคยตีพิมพ์แล้ว

๒๘. กุณฑีเคลือบสองสี

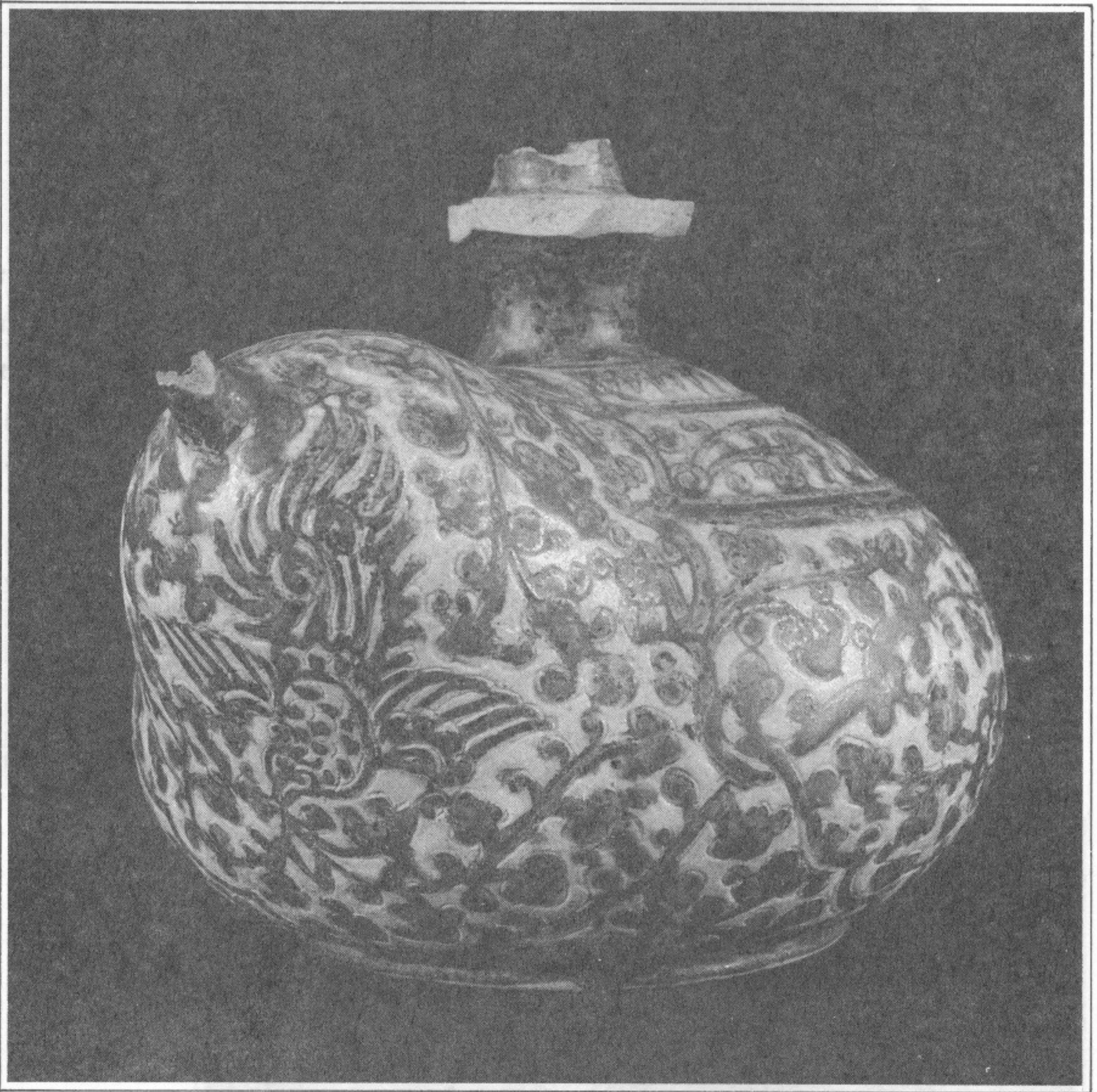
ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งเมืองสุโขทัย ด้านทิศใต้ของวัดมหาธาตุเมืองเก่า จ.สุโขทัย

ขนาด ปก. ๒ ซม. ส. ๑๘ ซม.

เลขประจำวัตถุ สท. ๑๐๘/๒๕๑๖

ตัวกุณฑีเป็นรูปกลมแป้น คอคอดเรียว ปากมีเชิงบานออกมาโดยรอบคล้ายกับดอกเห็ด พวยเป็นกระเปาะกลม ปากพวยแคบเล็ก เคลือบพื้นด้วยสีขาวนวล ลายเคลือบสีน้ำตาลทองมีลายจุดขีดเดินเส้นรอบลาย คอเป็นลายเส้นวงกลมและลายหยักเหลี่ยมคล้ายฟันปลารอบ ที่ไหล่เป็นลายเครือเถาพรรณไม้ อยู่ในขอบเส้นวงกลม ตัวกาและพวยเป็นลายเครือเถาพรรณไม้ หรือก้านขด มีนกกำลังถลาบินได้พวยตัวหนึ่ง ส่วนเชิงฐานไม่เคลือบ

๒๘. แจกัณฑ์หรือขวดเขียนลายใต้เคลือบ

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาด ปก. ๙.๕ ซม. ส. ๒๓.๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ สน. ๑/๘ (ช. ๑๖/๒๕๑๕)

แจกัณฑ์หรือขวดคอแคบปากผายบาน ตัวแจกัณฑ์กลมคล้ายลูกแพร์ มีเศษเครื่องเคลือบจากใบอื่น ๆ ติดอยู่ ส่วนปากและคอเป็นกนละชั้นนำมาต่อเข้าด้วยกัน รูปทรงเป็นแบบ YU HU CH' UN P' ING ของเครื่องถ้วยจีนเขียนลายใต้เคลือบสีดำบนพื้น Engobe สีขาวเป็นลายพรรณไม้ประดิษฐ์อยู่ในช่องกรอบรูปเหลี่ยมสามช่อง มีแนวเส้นตั้งตรงคั่นระหว่างช่องสองเส้นและในช่องบนและล่างของลายมีลายเส้นวงกลม ที่บริเวณคอเป็นลายแฉกคล้ายพู่หางวัวกลับแนว ๔ เส้น ลักษณะของลายเส้นพู่กันไม่ต่อเนื่องกัน ที่ขอบปากด้านในมีอักษรไทยสมัยสุโขทัยว่า “คอบ เจา.....” ซึ่งคำว่า คอบ นี้เป็นภาษาเขมรแปลว่าขวดน้ำส่วนที่ต่อมาเป็นชื่อคนผลิตเขียนด้วยสีดำใต้เคลือบสีซึ่งไม่สม่ำเสมอเกิดเป็นรูพรุน ส่วนที่เชิงฐานและก้นไม่เคลือบ

จากลักษณะของตัวอักษรและภาษาที่ใช้ก็น่าจะสันนิษฐานได้ว่าเครื่องเคลือบชิ้นนี้คงจะผลิตขึ้นในราว ๆ รัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทย เป็นอย่างช้า เพราะในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ ภาษาเขมรหรือขอมกลับมาได้รับความนิยมกันอีกโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับศาสนา ดังจะเห็นได้จากศิลาจารึกในสมัยนี้

๓๐. มกรหรือเครื่องตกแต่งสถาปัตยกรรม

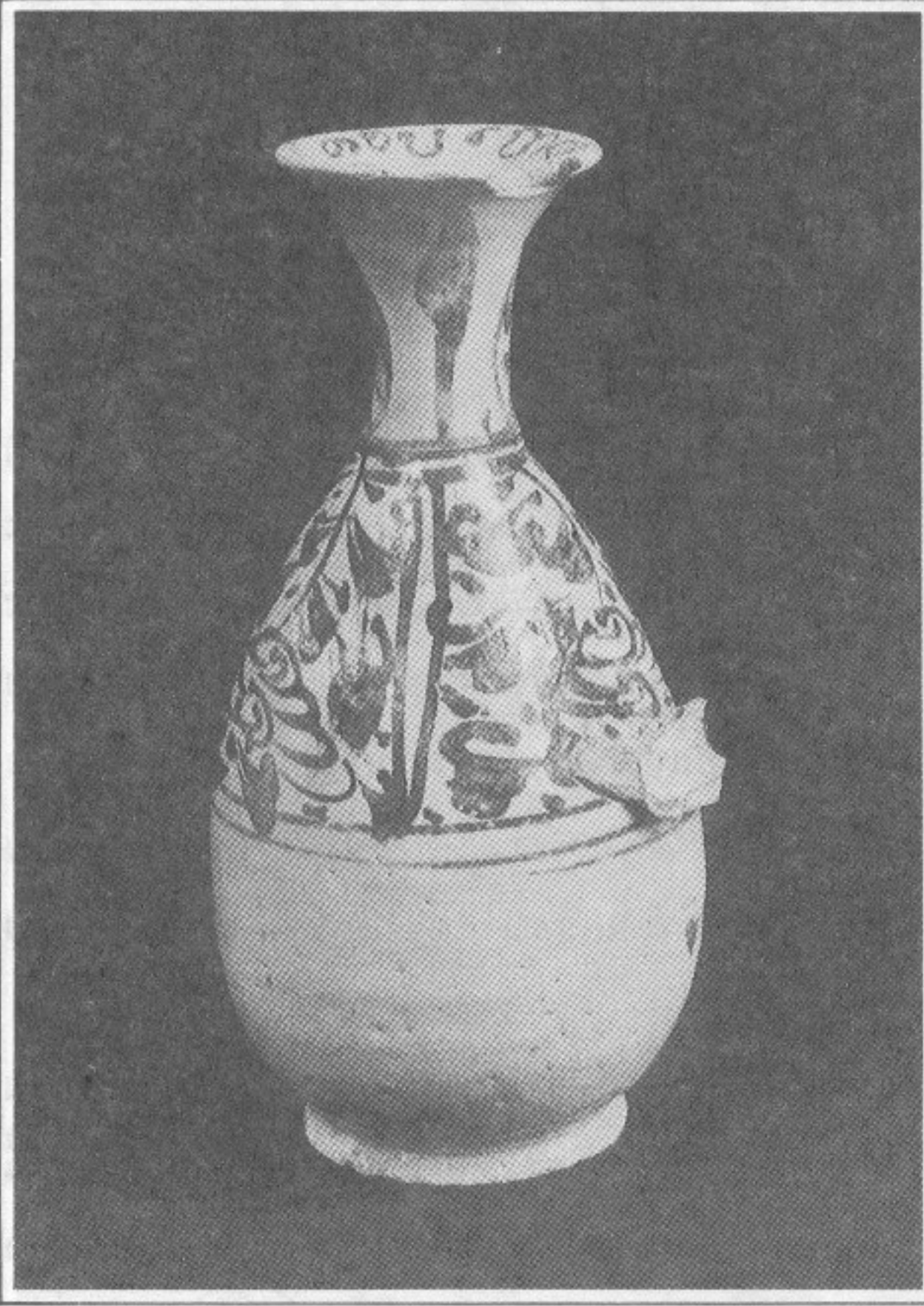
ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งใกล้วัดมังกร เมืองเก่าสุโขทัย

ขนาด ก. ๖ ซม. ส. ๑๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ สท. ๗/๒๕๑๔

เป็นสัตว์ในเทพนิยายคล้ายกับนาค มีเขา หงอน เขี้ยว และเครายาว มีขาหน้าสองขา ลำตัวเป็นเกล็ดทอดยาวอยู่บนฐานปลายมน ด้านล่างเจาะเป็นรูกลม ภายในลำตัวกลวง ส่วนวงวง กรีบ และหูหักหายไป เคลือบด้วยน้ำเคลือบด้านสีขาวนวล เขียนลวดลายต่าง ๆ อาทิ เกล็ด ตา สร้อยคอ เครา เขี้ยวและอื่น ๆ ด้วยน้ำเคลือบสีน้ำตาลไหม้ ใช้สำหรับเป็นส่วนประดับตกแต่งเครื่องหลังคาของสถาปัตยกรรมในสมัยสุโขทัย

๓๑.๑ ตลับรูปมังกุด

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งเมืองเก่าสุโขทัย

ขนาด ส. ๖ ซม. ปก. ๗.๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ สท. ๓๕/๒๕๒๖

เป็นตลับกลมไม่มีเชิงฐานรองรับ ฝาตรงกลางทำเป็นรูปจุกมังกุด ก้นโค้งมน เขียนลายได้เคลือบสีน้ำตาลเข้ม แบ่งเป็นช่องสี่เหลี่ยมหกช่อง เป็นลายเครือเถาพรรณไม้สลับกับลายจีดเขียนเป็นตารางหรือลายราชวัตร ขนาบด้วยเส้นวงกลมขนานซ้อนกัน ๓ ชั้น ส่วนก้นไม่เคลือบ

๓๑.๒ ตลับกลม

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาด ส. ๕ ซม. ปก. ๖.๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ สน. ๗๖

ตลับรูปกลมเป็น ก้นโค้งมน ฝาจุกเป็นรูปดอกบัวตูม บนฝาจุกโดยรอบเขียนลายวงกลมซ้อนกัน ๕ วง ขอบปากฝาและตัวตลับเขียนลายก้านขดด้วยสีดำได้เคลือบใส ได้ลงมาเป็นแนวเส้นขนานซ้อนกัน ๓ เส้น ก้นไม่เคลือบ ใต้ก้นมีรอยกึ่งปรากฏอยู่

๓๒. กุณฑีเขียนลายใต้เคลือบ

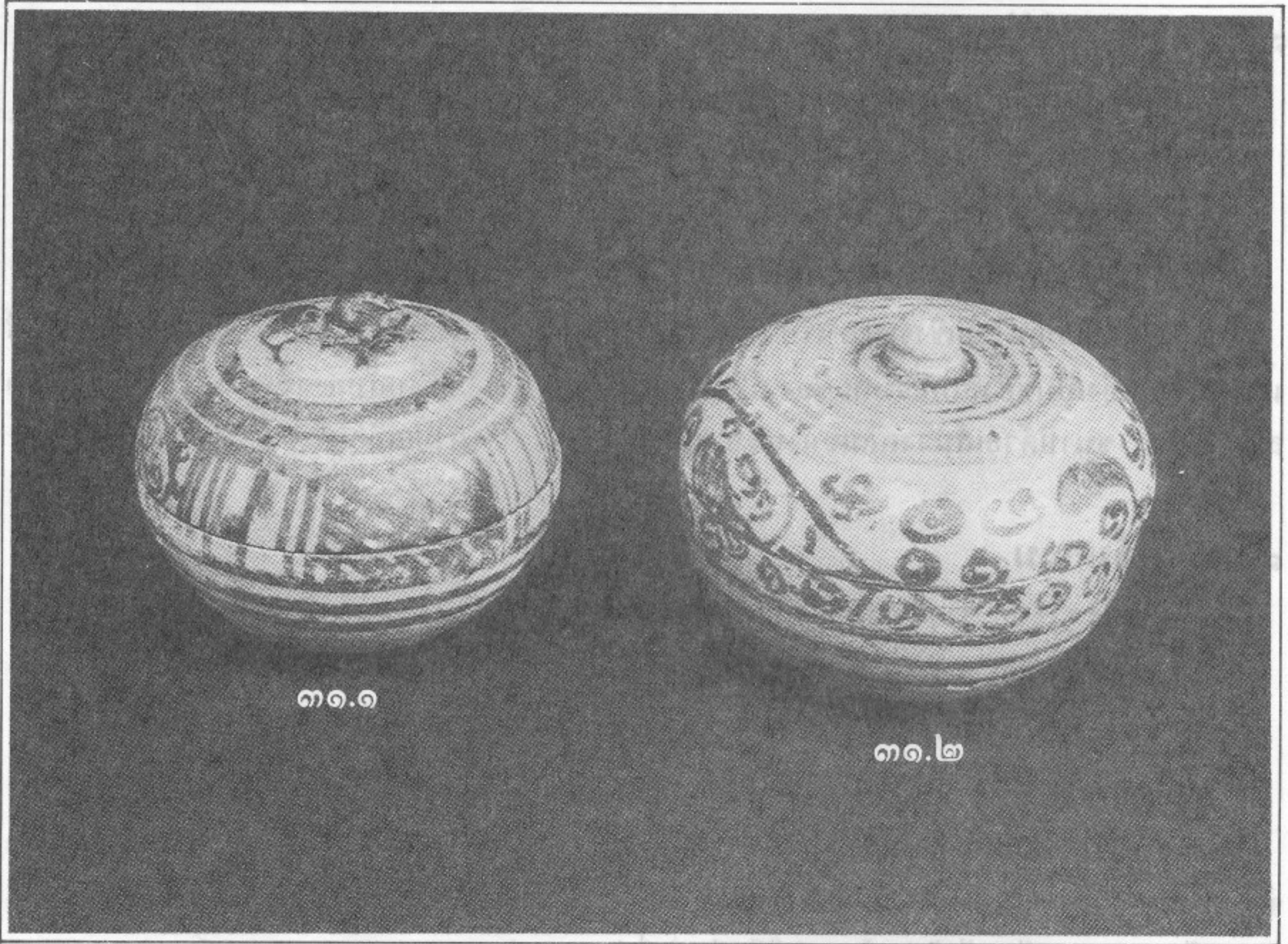
ศิลปะสุโขทัย ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งเมืองศรีสัชนาลัยเก่า

ขนาด ปก. ๕ ซม. ส. ๑๖.๕ ซม.

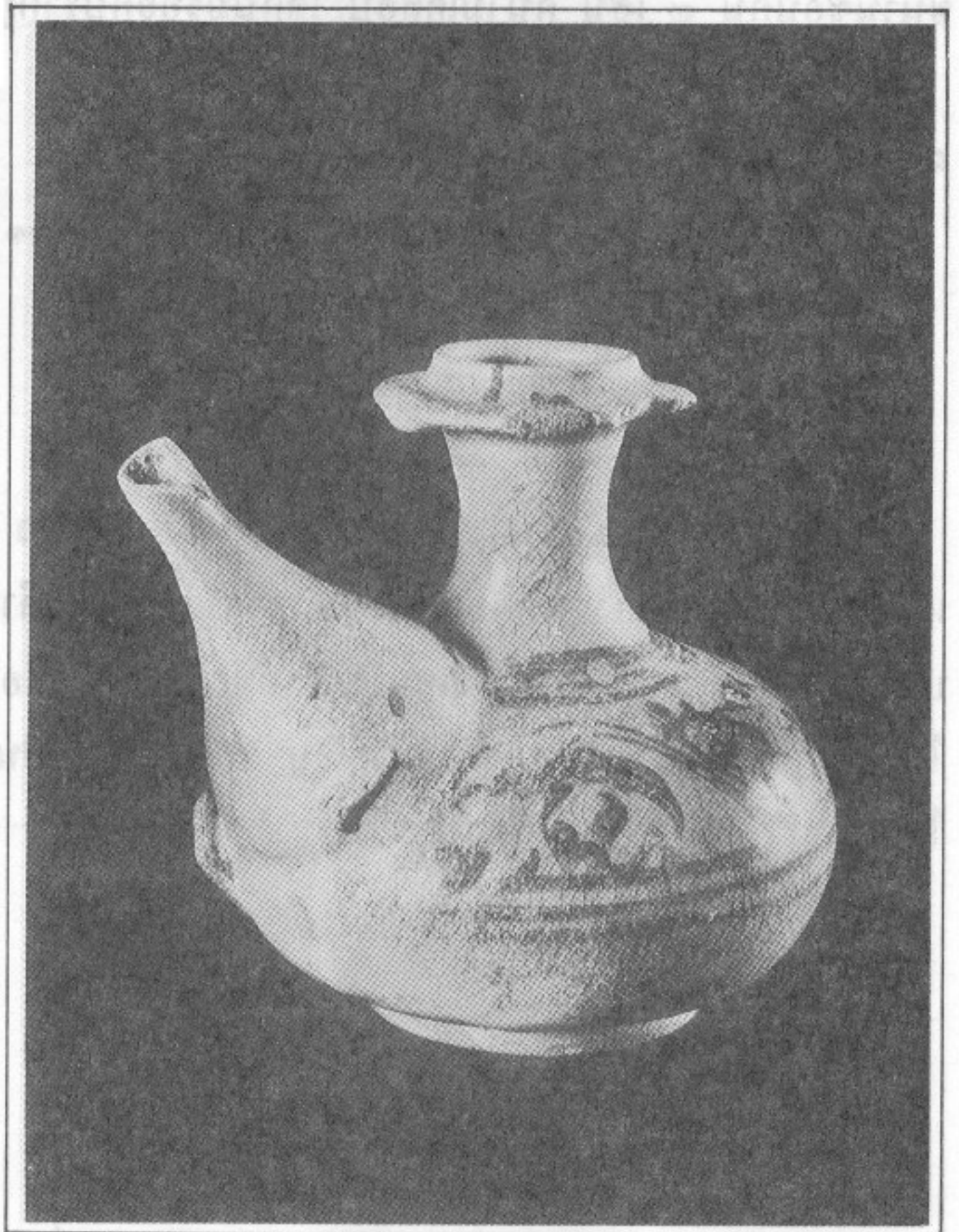
เลขประจำวัตถุ ศ. ๑๘๖/๒๕๑๖

ตัวกุณฑีกลมเป็น มีพวยเป็นรูปกรวยปากยาว กอสูงคอดและผายออก รอบใต้ขอบปากแผ่ออกเป็นแผ่นกว้าง ที่ตัวกุณฑีเขียนลายใต้เคลือบสีดำเป็นลายเครือเถาในเส้นกรอบรอบวงสามชั้น บนพื้นสีขาวแกมเทา ใต้พวยมีเศษชิ้นส่วนของเครื่องเคลือบชิ้นอื่น ๆ ติดอยู่และมีรอยของเคลือบที่เผาไม่มาตรฐานเป็นสีขาวขุ่นกระจายอยู่ บางตอนเคลือบเป็นสีฟ้ามีรอยแตกรานทั้งใบ ที่ก้นและเชิงฐานไม่เคลือบ ใต้ก้นมีรอยกึ่งเป็นรูปวงแหวนปรากฏอยู่

၈၈.၈

၈၈.၉

๓๓. พานเขียนลายใต้เคลือบ

ศิลปะสุโขทัย ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากวัดสุวรรณาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาด ปก. ๒๓.๘ ซม. ส. ๑๖ ซม.

เลขประจำวัตถุ สน. ๒๘

พานกลมเขียนลายใต้เคลือบสีดำ ปากกว้างเชิงสูง ขอบปากภายในเขียนลายดอกไม้สลักกับเส้นตั้งขนานด้วยเส้นขนาน ๓ เส้น ที่ก้นภายในพานเขียนลายดอกไม้อยู่ในวงกลม ที่ด้านนอกของตัวพานมีลายดอกไม้ประดิษฐ์เรียงกันห่าง ๆ ขอบปากด้านบนเป็นลายเส้นขนานซ้อนกัน ๓ ชั้น และที่ขอบล่างเชิงฐานเขียนเป็นลายคล้ายกับลูกน้ำอยู่ในกรอบเส้นขนานสองชั้น ได้ก้นพานมีรอยเป็นรูปวงแหวนสีดำซึ่งเกิดจากรอยที่ติดอยู่

๓๔. ถ้วยเขียนลายใต้เคลือบ

ศิลปะสุโขทัย ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งเมืองศรีสัชชนาลัยเก่า

ขนาด ปก. ๑๓.๕ ซม. ส. ๖.๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ ศ. ๕๗/๒๕๑๖

ถ้วยทรงกลมขอบปากผายออก พื้นสีขาวนวล เขียนลายสีดำใต้เคลือบ ภายในตรงกลางเขียนเป็นลายเส้นม้วนซ้อนกันคล้ายกับเลขหนึ่งไทย ขอบปากภายในเขียนเป็นลายเส้นตั้งสลักกับลายดอกไม้ประดิษฐ์ขนาดด้วยเส้นคู่ ด้านนอกตอนกลางเขียนเป็นลายดอกไม้ประดิษฐ์หรือลายจักร ๓ ดอก ขอบปากและรอบก้นมีลายเส้นขนานซ้อนกันสองชั้น ที่เชิงฐานมีรอยน้ำเคลือบไหลเป็นทางนูนเกือบตลอด ได้ก้นถ้วยมีรอยที่เป็นรูปวงแหวนสีดำติดอยู่

๓๕. ชามเขียนลายใต้เคลือบ

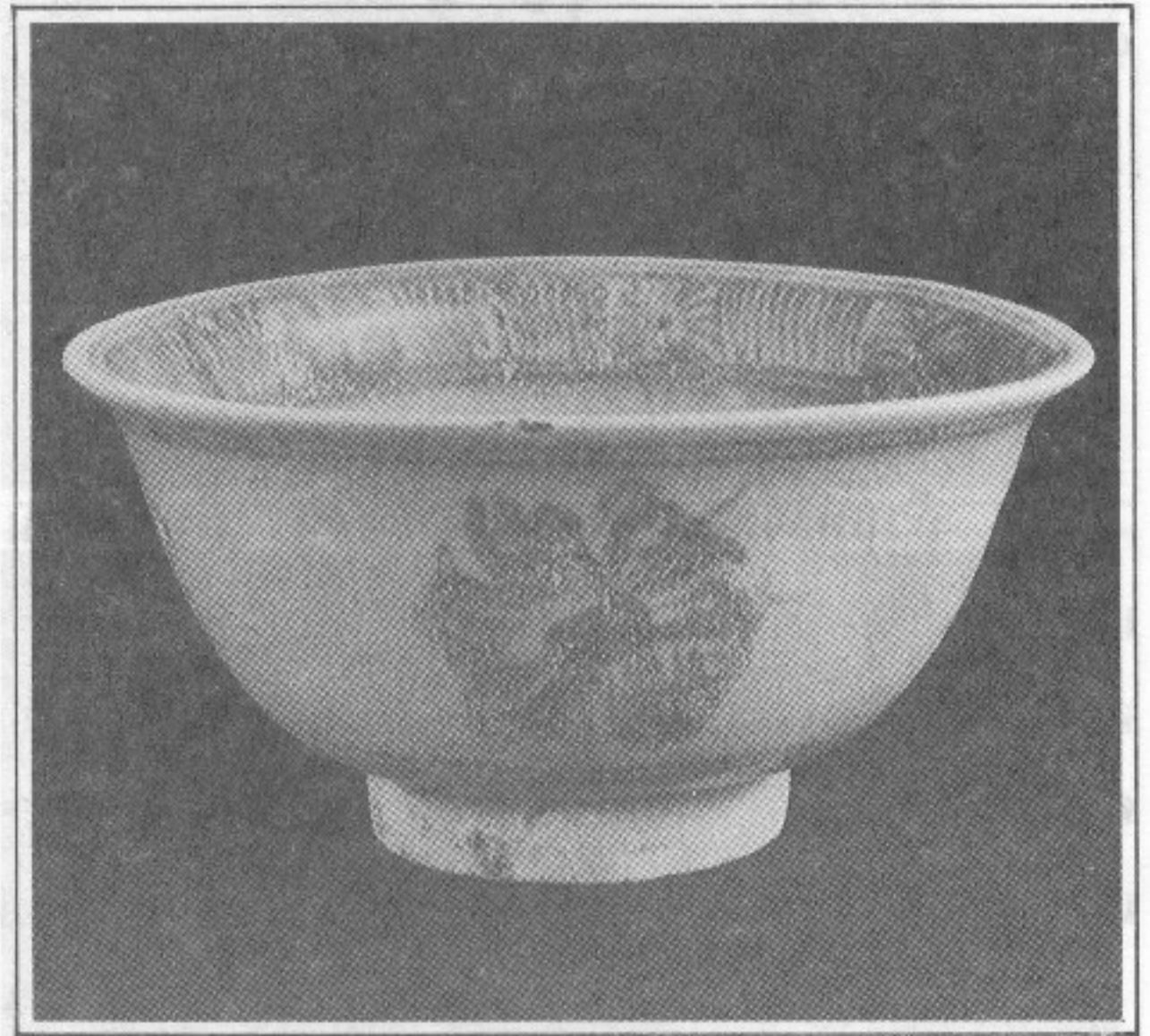
ศิลปะสุโขทัย ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งบริเวณหน้าวัดศรีสวาย

ขนาด ปก. ๑๗.๓ ซม. ส. ๕.๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ ๔๕/๒๕๑๖

เป็นชามก้นลึก ปากบานผายออก ตรงกลางด้านในเขียนเป็นลายดอกไม้ประดิษฐ์ด้วยสีดำใต้เคลือบใสภายในเส้นวงกลมซึ่งเขียนในขณะที่อยู่บนแป้นหมุนระหว่างที่หมุนช้า ๆ ที่ขอบปากด้านในเขียนเป็นลายเส้นวงกลมมีเส้นตั้งขีดชนเชื่อมเส้นขนานทั้งสอง ลักษณะของลายดอกไม้ดังกล่าวนี้มีลักษณะคล้ายกับลายดอกไม้ในเครื่องถ้วยของจีนและเครื่องถ้วยอันนามมากพอใช้ นอกจากนั้นยังพบลายชนิดนี้ในเครื่องถ้วยล้านนาอีกด้วย

๓๖.๑ กระปุกเขียนลายใต้เคลือบ

ศิลปะสุโขทัย ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งเตาทุเรียงเกาะน้อย อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย

ขนาด ปก. ๑.๔ ซม. ส. ๔ ซม.

เลขประจำวัตถุ กน. ๒๖๕/๒๕๐๓

กระปุกกลม คอคอดเรียวปากแคบ เขียนลายสีดำใต้เคลือบใสบนพื้น Engobe สีขาวนวล ใกล้เคียงปากเขียนสีดำเป็นแถบหนารอบปาก ที่ไหล่เขียนลายเส้นวงกลมซ้อนกันคู่หนึ่ง ตัวกระปุกเขียนเป็นลายเกล็ดปลาขนาดด้วยเส้นขนานคู่ ก้นโค้งมนไม่เคลือบ ลักษณะรูปทรงคล้ายกับที่พบในแหล่งเรือจมใต้อ่าวไทย

๓๖.๒ กระปุกกลมเขียนลายใต้เคลือบ

ศิลปะสุโขทัย ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งเตาเกาะน้อย อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย

ขนาด ปก. ๑.๘ ซม. ส. ๖ ซม.

เลขประจำวัตถุ กน. ๑๕๑/๒๕๐๓

กระปุกกลม ช่วงไหล่กว้างสอบเข้าหาส่วนล่าง ปากแคบขอบปากสูง เขียนลายสีดำใต้เคลือบใสบนพื้นสีขาวนวล ที่ไหล่เขียนลายเส้นวงกลมซ้อนกัน และที่ตัวกระปุกเขียนลายคล้ายกับใบไม้หรือลายพู่ขนาดด้วยเส้นขนาน ๓ เส้น ก้นมีเชิงฐานไม่เคลือบ

๓๖.๓ กระปุกเขียนลายใต้เคลือบ

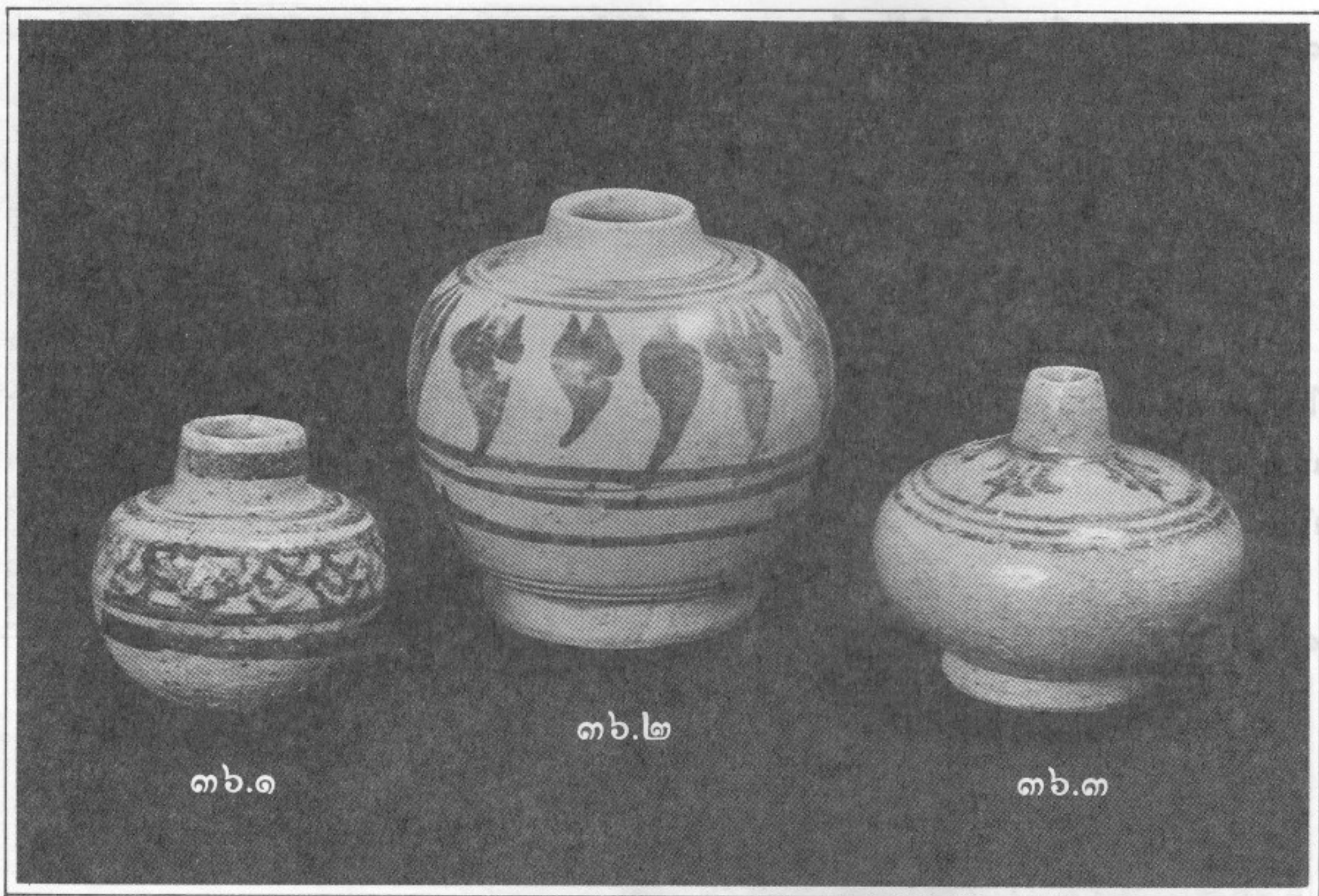
ศิลปะสุโขทัย ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งเตาเกาะน้อย อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย

ขนาด ปก. ๑ ซม. ส. ๔.๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ กน. ๓๐๐/๒๕๐๓

กระปุกทรงกลมเป็นคล้ายกับลูกจันทน์ คอเรียวสูง ปากแคบ ที่ก้นมีเชิงฐานรองรับ ที่ไหล่เขียนลายสีดำใต้เคลือบใสซึ่งปรากฏเป็นสีเขียวไขกาจาง ๆ เป็นลายใบไม้ประดิษฐ์ ๔ ใบ ติดกับส่วนคอ มีลายเส้นวงกลมซ้อนกัน ๓ ชั้น สันนิษฐานว่าคงจะใช้สำหรับบรรจุน้ำมันหอม

၈၁.၁

၈၁.၂

၈၁.၃

๓๗.๑ โถเขียนลายใต้เคลือบ

ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งบริเวณด้านทิศใต้ของวัดมหาธาตุ จ.สุโขทัย

ขนาด ปก. ๗ ซม. ส. ๑๑.๕ ซม.

เลขประจำวัตถุ สท. ๕๔/๒๕๑๖

เป็นโถขนาดเล็กทรงกลมส่วนล่างขอบเข้ามีเชิงฐานรองรับ คอคอดปากยกขอบตั้งสูงผายออกเล็กน้อย เขียนลายสีดำใต้เคลือบสีบนพื้น Engobe สีขาวนวล บริเวณไหล่เขียนเป็นลายเส้นขนาน ๒ เส้น ถัดลงมาเป็นลายรูปสามเหลี่ยมหรือลายใบไม้ประดิษฐ์กันด้วยเส้นขีดตรงสองเส้น ที่ตัวโถเขียนเป็นลายดอกไม้ประดิษฐ์อยู่ในกรอบช่องหกเหลี่ยม ขนาบด้วยเส้นขนานวงกลมซ้อนกันสองเส้น ส่วนล่างสุดของตัวโถเขียนเป็นลายลูกน้ำรอบ

๓๗.๒ กระจุกหกเหลี่ยมเขียนลายใต้เคลือบ

ศิลปะสุโขทัย ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาด ปก. ๑.๕ ซม. ส. ๓.๓ ซม.

เลขประจำวัตถุ สน. ๖๕

กระจุกขนาดเล็กตัวกระจุกตัดพู่เหลี่ยมเป็นรูปหกเหลี่ยมมุมมน ปากแคบ ตัวกระจุกค่อนข้างเตี้ยแป้นที่ใหญ่และก้นยกเป็นขอบสันนูน คอกระจุกสูงเล็กน้อย เขียนลายใต้เคลือบด้วยสีน้ำตาลคล้ายสีสนิมเหล็กเลอะเลือนไม่เป็นลายชัดเจน อาจจะเป็นลายพรรณไม้ประดิษฐ์และลายเรขาคณิต มีเชิงฐานเตี้ย ๆ รองรับ ได้ก้นตรงกลางแหลมมีเศษกรวดทรายติดที่เชิงฐาน

๓๗.๓ กระจุกแปดเหลี่ยมเขียนลายใต้เคลือบ

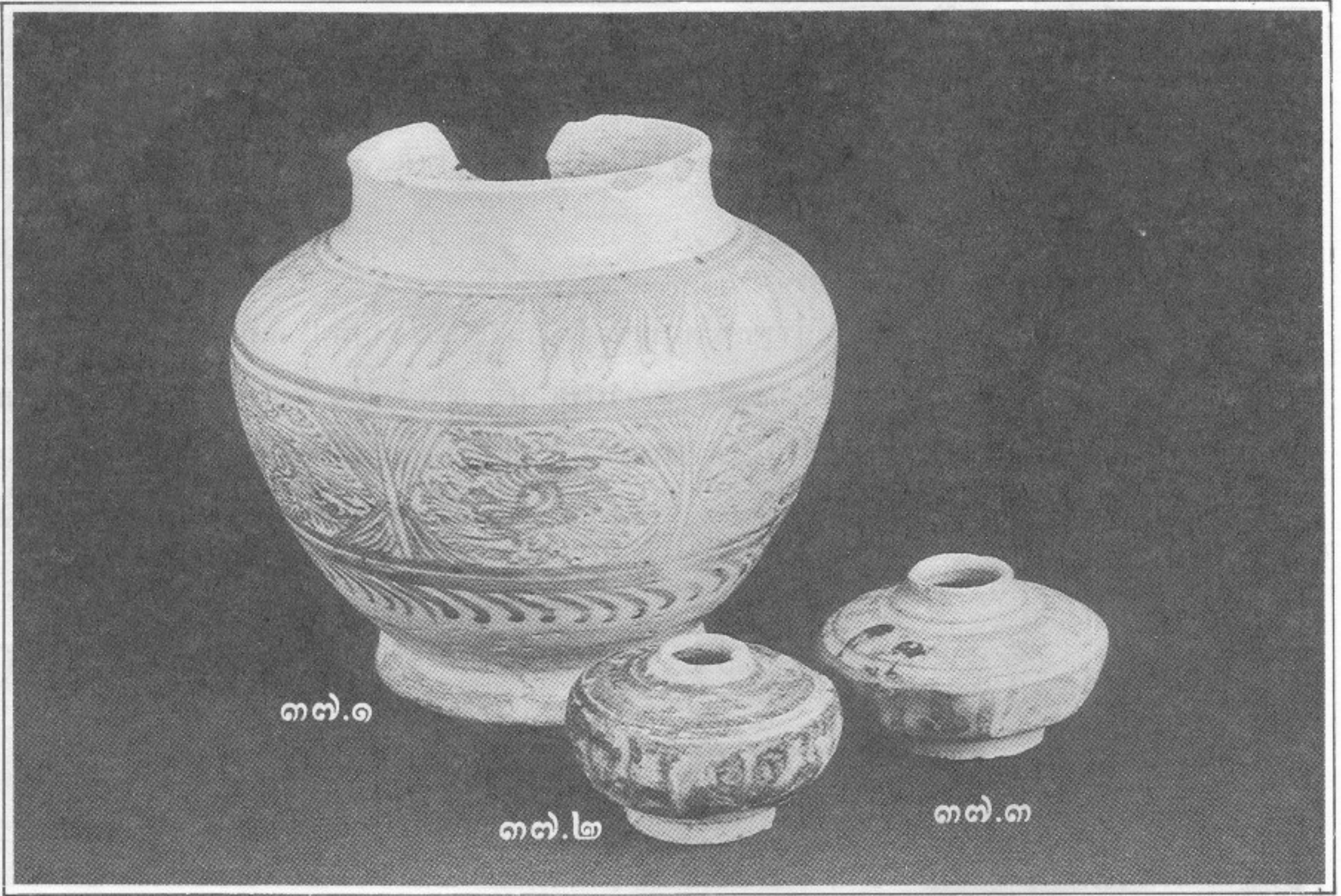
ศิลปะสุโขทัย ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑

ได้จากการขุดแต่งเตาเผาถ่าน อ.ศรีสัชชนาลัย

ขนาด ปก. ๑.๘ ซม. ส. ๓.๒ ซม.

เลขประจำวัตถุ กน. ๓๑๘/๒๕๐๓

กระจุกขนาดเล็กลักษณะเตี้ยแป้น ปากแคบ คอตั้งตรงทรงกระบอกเตี้ย ๆ ตัวกระจุกตัดเหลี่ยมพู่เป็นรูปแปดเหลี่ยมมุมมนส่วนล่างสอบเข้า มีเชิงฐานรองรับ ที่ไหล่เขียนลายเป็นรูปวงกลมและลายใบไม้ประดิษฐ์ ที่ตัวกระจุกที่เป็นเหลี่ยมนั้นแต่ละเหลี่ยมจะเขียนลายพรรณไม้ สันเขียนเป็นลายเส้นขีดตั้งตรง ส่วนล่างเป็นวงกลม ที่ได้ก้นเชิงฐานมีรอยกีดติดอยู่

เชิงอรรถ

๑. แผนที่ภูมิประเทศ ของกรมทหารแผนที่ ลำดับชุด L 7010 ระวัง 49431 I(1:50000)
๒. ราชบัณฑิตยสถาน, อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๑๕), หน้า ๘๖.
๓. กรมทรัพยากรธรณี, แผนที่ทรัพยากรธรณี (พระนคร : โรงพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๕-๒๐.
๔. ประกิจจักร, พระยา, พงศาวดารโยนก (พระนคร : ศิลปบรรณาการ, ๒๕๐๔) หน้า ๑๗๑.
๕. จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยาม, ไทย, ลาว, และขอมและลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ, (พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕), หน้า ๑๐๔-๑๐๕.
๖. จิตร ภูมิศักดิ์, เรื่องเดิม, หน้า ๖๕-๗๐ และ ๘๘-๑๐๐.
๗. ส.ศิวัรักษ์ (สุลักษณ์ ศิวรักษ์), พงศาวดารเขมร ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๓, ฉบับที่ ๕ (เดือนสิงหาคม ๒๕๒๔) หน้า ๕๒.
๘. เรื่องเดิม, หน้า ๕๓.
๙. สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึก ภาค ๑ (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการรัฐมนตรี, ๒๕๒๑), หน้า ๓๘-๓๙.
๑๐. พระยาประกิจจักร, อ้างแล้ว, หน้า ๓๑๓.
๑๑. สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้อภิเษกสมรสกับพระราชธิดาของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ ๒ แห่งราชวงศ์พระร่วง ดังนั้นจึงมีความสัมพันธ์ในระดับเครือญาติค่อนข้างใกล้ชิดมากองค์หนึ่ง
๑๒. หลวงประเสริฐอักษรนิติ, พระราชพงศาวดารกรุงเก่า (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๔๕๘) หน้า ๑๖๒.
๑๓. เรื่องเดิม หน้า ๑๖๓.
๑๔. พระยาประกิจจักร, พงศาวดารโยนก, อ้างแล้ว, หน้า ๓๓๓-๓๓๕.
๑๕. สมเด็จพระพนรัตน์, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (พระนคร : โรงพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๓๓
๑๖. เรื่องเดิม, หน้า ๑๔๖-๑๔๘.
๑๗. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ, พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา, (พระนคร : โรงพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๓๔๘-๓๕๐.
๑๘. เรื่องเดิม, หน้า ๔๕๓.
๑๙. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, การค้าสังคโลก รายงานการสัมมนาวิเคราะห์เรือโบราณที่ค้นพบในอ่าวไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๑๔-๑๑๕.
๒๐. ฌ์ฐภัทร จันทวิช กับคณะ, เครื่องถ้วยในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๓), หน้า ๗๔.
๒๑. สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมเทพราชานุภาพ, ตำนานเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น (พระนคร : โรงพิมพ์พิชิตการพิมพ์, ๒๕๑๑), หน้า ๓.
๒๒. พระยานครพระราม, เครื่องถ้วยไทย ประวัติศาสตร์สุโขทัย ภาค ๑, อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงวิบูลย์ลักษมณ์ ชุมพะวัน (พระนคร : โรงพิมพ์พิชิต, ๒๔๕๘), หน้า ๒๓๘-๒๔๐.
๒๓. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๑.
๒๔. Willam Willetts, Ceramic Art of Southeast Asia, (Singapore : The Art Museum, The University of Singapore, 1971), p. 15.
๒๕. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๘.

๒๖. สืบแสง พรหมบุญ, “ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย” รายงานผลการสัมมนาสังคโลกได้อ่าวไทยกับการวินิจฉัยปัญหาเศรษฐกิจการเมือง และสังคมสมัยสุโขทัย, คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร, ๒๕๑๕), หน้า ๕๐-๕๓.
๒๗. เสริมศักดิ์ นาคบัว, “เครื่องถ้วยสังคโลก” รายงานผลการสัมมนาสังคโลกได้อ่าวไทยกับการวินิจฉัยปัญหาเศรษฐกิจการเมือง และสังคมสมัยสุโขทัย, คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร, ๒๕๑๕), หน้า ๒๓๑.
๒๘. สายันต์ ไพเราะจูจิตร, รายงานเบื้องต้นการสำรวจ จุดค้นแหล่งเตาเผาในเขตศรีษะนาถัย, (กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดี (ภาคเหนือ) กองโบราณคดี, ฉบับที่ ๑๖ ปี ๒/๒๕๒๖), หน้า ๖, ๒๘, ๔๓.
๒๙. เรื่องเดิม, หน้า ๑ และ ๕
๓๐. เสริมศักดิ์ นาคบัว “เครื่องถ้วยสังคโลก”, อ้างแล้ว, หน้า ๒๒๗.
๓๑. เรื่องเดิม, หน้า ๒๒๖.

บรรณานุกรม

- ราชบัณฑิตยสถาน, อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย พิมพ์ครั้งที่ ๒ พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๑๕.
- กรมทรัพยากรธรณี, แผนที่ทรัพยากรธรณี พระนคร : โรงพิมพ์ทหารแผนที่, ๒๕๑๕.
- สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึก ภาค ๑ พระนคร : โรงพิมพ์สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๑.
- พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ, พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา พระนคร : โรงพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๖.
- สมเด็จพระพนรัตน์, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา พระนคร : โรงพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๖.
- สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๕, ตำนานเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น พระนคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๑๑.
- พระยาประจักษ์จักษุ, พงศาวดารโยนก พระนคร : ศิลปบรรณาการ, ๒๕๐๔.
- อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงวิบูลย์ลักษม์ ชุณหะวัณ, ประวัติศาสตร์สุโขทัย ภาค ๑ พระนคร : โรงพิมพ์บพิธ, ๒๕๕๘.
- หลวงประเสริฐอักษรนิติ, พระราชพงศาวดารกรุงเก่า พระนคร : มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, รายงานการสัมมนาวิเคราะห์เรือโบราณที่ค้นพบในอ่าวไทยและการค้าสังคโลก กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๖.
- คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, รายงานผลการสัมมนาสังคโลกใต้อ่าวไทยกับการวินิจฉัยปัญหาเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมสมัยสุโขทัย กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๑๕.
- กรมศิลปากร, รายงานผลการสัมมนาประวัติศาสตร์สุโขทัย พระนคร :
- สาขันต์ ไพรัชชิต, รายงานเบื้องต้นการสำรวจขุดค้นแหล่งเตาเผาในเขตศรีสัชชนาลัย กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดี (ภาคเหนือ) กองโบราณคดี กรมศิลปากร ฉบับที่ ๑๖, ๒๕๒๖.
- กรมศิลปากร, เครื่องถ้วยในประเทศไทย กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๓.
- กรมศิลปากร, ประวัติและโบราณสถานเมืองสวรรคโลก พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๑๐.
- กรมศิลปากร, สมบัติใต้ทะเล พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๘.
- จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยาม, ไทย, ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย พระนคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๑๕.
- ส.ศิริรักษ์ (สุลักษณ์ ศิวรักษ์), “พงศาวดารเขมร” วารสารศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๒๔.
- เสริมศักดิ์ นาคบัว, เตาเผาเครื่องเคลือบดินเผาทางเหนือของประเทศไทย กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์ ๒๕๑๖.
- กรมศิลปากร, คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย ๒๕๐๓ กรุงเทพฯ : ๒๕๐๓).
- ฝ่ายวิชาการนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, วารสารดำรง ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ เดือนพฤศจิกายน ๒๕๑๓.
- Willets, William, **Ceramic Art of Southeast Asia**. Singapore : The Art Museum; The University of Singapore, 1971.
- ARCHAEOLOGICAL DIVISION; Faculty of Archaeology, Silpakorn University, **CERAMIC FROM THE SEA**. Bangkok : Amarin Publisher, 1979.
- Brown, Roxanna M, **The Ceramics of South-East Asia**, Kuala Lumpur, Oxford University Press, 1977.
- South-East Asian and Chinese Trade Pottery, The Oriental Ceramic Society of Hong Kong, 1979.
- Spinks, Charles Nelson, **The Ceramic Wares of Siam Bangkok**, : The Siam Society, 1971.
- Richards, Dick, **Thai Ceramics**. Adelaide : Board of the Art Gallery of South Australia, 1977.
- Childress, Vance and Roxanna Brown “**Khmer Ceramics at Prasat Ban Phluang**” **Art of Asia**, January-February 1978, pages 66-73
- Stock, Diana and Staff, **Khmer Ceramics 9th-14th Century** : Southeast Asian Ceramic Society, 1981.

ภาค ๒

วิวัฒนาการของพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย

บทนำ

การจัดแสดงประติมากรรมในห้องแสดงชั้นบนของอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสวรรคกรนายกนั้น ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปที่พระสวรรคกรนายก (ทองคำ จิตรธร) อดีตเจ้าคณะจังหวัดสวรรคโลก ได้รวบรวมไว้ที่วัดสวรรคการาม เมื่อครั้งที่ท่านเป็นเจ้าอาวาส กับอีกส่วนหนึ่งซึ่งย้ายมาจากคลังโบราณวัตถุของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย จัดเป็นกลุ่มพระพุทธรูปที่มีรูปแบบศิลปะที่น่าสนใจและมีคุณค่าอย่างสูงสำหรับการศึกษาทางด้านวิวัฒนาการของรูปแบบศิลปะของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในพื้นที่แถบนี้ เริ่มตั้งแต่สมัยก่อนก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัย เรื่อยลงมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์

เป็นที่น่าเสียดายอยู่ประการหนึ่งว่า พระพุทธรูปที่รวบรวมไว้ส่วนใหญ่ไม่ทราบที่มาที่แน่นอน ทำให้ขาดหลักฐานที่สำคัญทางด้านโบราณคดี อย่างไรก็ตามหากพิจารณาจากลักษณะของรูปแบบศิลปะโดยทั่วไปแล้ว เชื่อว่าพระพุทธรูปเหล่านี้คงจะสร้างขึ้นในแถบพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง เช่นที่เมืองศรีสัชชนาลัย สุโขทัย พิษณุโลก หรือกำแพงเพชร ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางทางการปกครองและศิลปวัฒนธรรมของอาณาจักรสุโขทัยในอดีต จะมีที่นำมาจากภายนอกอยู่บ้าง ไม่มากนัก ส่วนใหญ่ได้แก่พระพุทธรูปศิลปะรัตนโกสินทร์ และพระพิมพ์ขนาดเล็ก

การศึกษาวิเคราะห์ กำหนดอายุและรูปแบบศิลปะพระพุทธรูปเพื่อจัดทำรายละเอียด (Catalogue) ของโบราณวัตถุแต่ละรายการนั้น จำเป็นต้องใช้วิธีศึกษาเปรียบเทียบกำหนดอายุจากกลุ่มพระพุทธรูปที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน และมีผู้ศึกษากำหนดอายุไว้แล้วเป็นหลัก ส่วนการจัดหมวดหมู่และกำหนดรูปแบบของศิลปะในบทความนี้อาจมีข้อแตกต่างไปจากแนวความคิดหรือทฤษฎีเดิมที่ท่านผู้รู้ได้ศึกษากันไว้ โดยเฉพาะกลุ่มศิลปะสุโขทัยได้ศึกษารอบคลุมไปถึงกลุ่มพระพุทธรูปทั้งหมดที่สร้างขึ้นโดยช่างชาวสุโขทัยภายในศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของอาณาจักร โดยไม่จำกัดอยู่เพียงกลุ่มที่มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์ซึ่งเดิมกำหนดไว้เป็น ๔ หมวด เท่านั้น หากแต่พิจารณารวมไปถึงกลุ่มพระพุทธรูปที่มีรูปแบบแตกต่างออกไปเข้าไว้ด้วย ทั้งนี้เพราะประติมากรรมเหล่านี้ไม่สมควรที่จะถูกตัดออกไปหรือจัดให้เป็นรูปแบบอื่น ๆ โดยเหตุเพราะมีรูปแบบที่ต่างไปจากรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ ทั้ง ๆ ที่สร้างขึ้นภายในพื้นที่และช่วงระยะเวลาเดียวกัน

แนวความคิดดังกล่าวนี้อาศัยแนวทางในการศึกษารูปแบบของศิลปะโดยใช้โบราณวัตถุเป็นหลักกำหนดตัวเองตามข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ ในแต่ละพื้นที่หรือศูนย์กลางของวัฒนธรรมแต่ละแห่งมิได้กำหนดจัดกลุ่มศิลปะของแต่ละท้องถิ่นไปตามลักษณะเฉพาะเพียงด้านเดียว แต่หากรวมเอาความหลากหลายของรูปแบบที่พัฒนาขึ้นภายในแต่ละพื้นที่ หรือกลุ่มวัฒนธรรมเข้าไว้เป็นกลุ่มเดียวกัน

ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาทางด้านวิวัฒนาการของรูปแบบศิลปะต่อไป

กลุ่มพระพุทธรูปที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคตวันายก อาจจำแนกออกได้ตามช่วงระยะเวลาและรูปแบบของศิลปะดังนี้

๑. อิทธิพลเขมร ก่อนสถาปนากรุงสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘
๒. ศิลปะสุโขทัย ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐
๓. ศิลปะอยุธยา ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - พุทธศตวรรษที่ ๒๓
๔. ศิลปะรัตนโกสินทร์ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔

พระพุทธรูปอิทธิพลศิลปะเขมร

ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อิทธิพลศิลปะเขมรได้แพร่เข้ามายังเมืองสุโขทัย และเมืองเชลียง พร้อมกับอำนาจทางการเมืองเหนือดินแดนแถบนี้มีโบราณสถานหลายแห่งที่สร้างขึ้นก่อนการสถาปนากรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เช่น ศาลาผาแดงวัดพระพายหลวง วัดศรีสวาย รวมไปถึงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเชลียง และวัดเจ้าจันทร์ เมืองศรีสัชชนาลัย ที่อาจสร้างขึ้นในช่วงนี้เช่นกัน^๒ จากการขุดแต่งบูรณะเมืองเก่าสุโขทัย ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๒ ได้ค้นพบประติมากรรมศิลปะเขมรสกุลช่างท้องถิ่นหลายชิ้นด้วยกัน เป็นต้นว่ากลุ่มเทวรูป และเทพธิดาศิลาที่ศาลาผาแดง^๓ พระพุทธรูปสำริดที่วัดพระพายหลวง^๔ และพระพุทธรูปสำริดที่วัดมหาธาตุ

พระพุทธรูปทรงเครื่องนาคปรก (รายการที่ ๑)^{*} นับว่าเป็นหลักฐานที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลดังกล่าวนี้ ลักษณะโดยทั่วไปขององค์พระพุทธรูป คล้ายคลึงกับพระพุทธรูปทรงเครื่องนาคปรก ศิลปะเขมรแบบนครวัด โดยเฉพาะเครื่องทรงเช่น กรองศอ กุลทาล และกระบังหน้า อย่างไรก็ตามแนวสายแฉกกลางของกระบังหน้าเปลี่ยนไปจากลายประจำยามรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนเป็นลายดอกไม้วงกลม ซึ่งเป็นลวดลายที่นิยมในศิลปะเขมรแบบขายน^๕ แสดงให้เห็นว่าประติมากรรมชิ้นนี้ได้มีวิวัฒนาการเข้าสู่ศิลปะเขมรแบบขายนแล้ว พระพุทธรูปองค์นี้คงจะสร้างขึ้นในระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ โดยประมาณ

ศิลปะสุโขทัย

อาณาจักรสุโขทัยเริ่มก่อตั้งขึ้นในราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หรือระหว่าง พ.ศ. ๑๗๖๒-๑๗๘๐^๖ ภายหลังจากพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราด พ่อขุนบางกลางหาวเจ้าเมืองบางยาง ได้รวบรวมกำลังกันขับไล่ขอมสบาดโขลญลำพง ผู้ปกครองเมืองในขณะนั้นออกไปจากกรุงสุโขทัยและพ่อขุนผาเมืองได้อภิเษกพ่อขุนบางกลางหาวให้ขึ้นครองกรุงสุโขทัย ทรงพระนามว่า “พ่อขุนศรีอินทราทิตย์” เป็น

* “รายการที่ ๑” หมายถึงรายการพระพุทธรูปสำคัญในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสวรรคตวันายกท ลำดับที่ ๑

ปฐมกษัตริย์ในราชวงศ์สุโขทัย (พระร่วง) ซึ่งมีกษัตริย์ปกครองสืบต่อกันมารวม ๘ พระองค์^๗

ช่วงระยะเวลาแห่งความรุ่งเรืองของอาณาจักรสุโขทัย จากหลักฐานทางด้านศิลาจารึกระบุว่า อยู่ในระหว่างรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหง (พ.ศ. ๑๘๒๒ - ๑๘๔๑) ถึงรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท (พ.ศ. ๑๘๕๐ - ราว พ.ศ. ๑๘๑๑)^๘ เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ระหว่างสองรัชกาลนี้เอื้ออำนวยต่อการพัฒนารูปแบบศิลปกรรมสุโขทัยเป็นอย่างยิ่ง ขณะเดียวกันพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ได้เริ่มแพร่หลายขึ้นในกรุงสุโขทัย^๙ มีพระพุทธรูปและวัดวาอารามเป็นจำนวนมากที่ได้สร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ในสมัยสุโขทัยรุ่งเรืองขึ้นจนถึงขีดสุดในรัชกาลของพระมหาธรรมราชาลิไท ดังจะเห็นได้จากการเสด็จออกผนวชของพระองค์ที่วัดป่ามะม่วง ในปี พ.ศ. ๑๘๐๕^{๑๐}

ศิลปะสุโขทัยจัดเป็นศิลปะไทยที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของตนเองโดยเฉพาะ แม้ว่าจะมีการรับเอาอิทธิพลทางศิลปะจากภายนอกและศิลปะดั้งเดิมที่แพร่หลายอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง อันได้แก่ศิลปะเขมรที่มีอิทธิพลศิลปะพื้นเมืองเข้ามาพัฒนาปรับปรุงแบบศิลปะสกุลช่างของตนเองขึ้น

นอกเหนือไปจากลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์แล้ว ศิลปะสุโขทัยยังมีความหลากหลายในรูปแบบ โดยเฉพาะกลุ่มพระพุทธรูปมีสายวิวัฒนาการแยกออกจากกันตามความแตกต่างของรูปแบบ ขณะเดียวกันก็ให้อิทธิพลซึ่งกันและกันด้วย ลักษณะเช่นนี้ยังคงปรากฏอยู่จนกระทั่งอาณาจักรสุโขทัยถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรอยุธยาในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐^{๑๑} หลังจากที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นไปครองราชย์ที่เมืองพิษณุโลกในราวปี พ.ศ. ๒๐๐๖^{๑๒} ความแตกต่างทางรูปแบบของพระพุทธรูปสุโขทัยสิ้นสุดลงและรูปแบบที่แตกต่างกันนั้นกลับรวมตัวเข้าด้วยกันกลายมาเป็นต้นเค้าของพระพุทธรูปศิลปะอยุธยา สมัยที่สอง^{๑๓}

กลุ่มพระพุทธรูปในศิลปะสุโขทัย อาจจำแนกออกตามลักษณะความแตกต่างของรูปแบบ ขั้นตอนของการวิวัฒนาการ ออกได้เป็น ๔ ระยะด้วยกันคือ

ระยะที่ ๑ (ระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙) ตรงกับช่วงรัชกาลของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ถึงปลายรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง เป็นระยะแรกเริ่มของการแสวงหาเอกลักษณ์ของตนเองรูปแบบของพระพุทธรูปสุโขทัยในช่วงนี้มีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามลักษณะอิทธิพลทางศิลปะที่ได้รับ และการพัฒนารูปแบบของตนเองเป็นสามหมวดด้วยกัน

หมวดที่ ๑ เป็นหมวดที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะเขมร ซึ่งแพร่หลายอยู่ในภาคกลางของประเทศไทยและพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ ก่อนการสถาปนากรุงสุโขทัยเป็นราชธานี พระพุทธรูปในหมวดนี้พระพักตร์มักเป็นรูปสี่เหลี่ยม พระขนงต่อกันเป็นรูปปีกกา พระโอษฐ์หนา มีแนวไรพระศกขึ้นเหนือกรอบพระนลาฏและหยักแหลม บริเวณขมับ เม็ดพระศกเล็ก พระเกตุมาลาเป็นรูปกรวยคว่ำเรียบ ๆ คล้ายกลุ่มพระพุทธรูปศิลปะไทยแบบสุพรรณบุรี^{๑๔} ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดได้แก่พระพุทธรูปปางประทานอภัยซึ่งขุดพบที่วัดมหาธาตุสุโขทัย^{๑๕} และพระพุทธรูปปางประทานอภัย (รายที่ ๒) ส่วนพระพุทธรูปปางประทานธรรม (รายการที่ ๔) มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างออกไปกล่าวคือไม่มีไรพระศก พระรัศมีเป็นเปลว ลักษณะของพระเกตุมาลาที่มีขนาดใหญ่และขอบสบงที่ไพล่พันแนวจีวรทางด้านล่างนั้น อาจจะได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปปางประทานธรรม ศิลปะมอญแบบ

ภาคกลางของประเทศไทย^{๑๖} ขณะเดียวกันรูปทรงของพระวรกายแนวเส้นขอบจีวร และพระพักตร์นั้น คล้ายคลึงกับพระพุทธรูปสำริดจากแคว้นบาเสตศิลปะเขมรแบบหลังบายอน^{๑๗} พระพุทธรูปองค์นี้อาจมีอายุอยู่ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๕ และคงมีวิวัฒนาการสืบเนื่องมาจากพระพุทธรูปปางประทานอภัย (รายการที่ ๓)

หมวดที่ ๒ เป็นหมวดที่ได้รับอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบปาละ ลักษณะที่สำคัญของพระพุทธรูปในหมวดนี้ คือพระพักตร์ค่อนข้างกลม พระขนงโก่ง พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์อ้อม พระหนุเป็นปม พระวรกายอวบอ้วน พระอุระนูน ขมวดพระเกศามีขนาดใหญ่พระรัศมีเป็นรูปบัวตูม ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา ชายจีวรสั้นเหนือพระถัน ประทับขัดสมาธิเพชร แสดงปางมารวิชัย

พระพุทธรูปปูนปั้นในซุ้มที่สร้างระยะที่ ๑ ของพระเจดีย์ฐานสี่เหลี่ยมที่วัดพระพายหลวง^{๑๘} นับเป็นตัวอย่างที่สำคัญสำหรับพระพุทธรูปในกลุ่มนี้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการส่งผ่านอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบปาละจากเมืองพุกามเข้ามายังกรุงสุโขทัยในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๕^{๑๙} กล่าวคือมีพระพักตร์ค่อนข้างกลม ขมวดพระเกศาเป็นเม็ดเล็ก และชายจีวรสั้นเหนือพระถันเช่นเดียวกับกลุ่มพระพุทธรูปที่สลักติดอยู่บนแผ่นหลังในอาสน์ทเจดีย์ เมืองพุกาม^{๒๐} พระพุทธรูปปางมารวิชัยที่วัดเบญจมบพิตร^{๒๑} คงจะสร้างขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกันกับพระพุทธรูปปูนปั้นองค์นี้เพราะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันอยู่มาก เป็นต้นว่าพระพักตร์ แนวเส้นพระเนตรที่ทอดเกือบเป็นเส้นตรง พระขนงพระโอษฐ์ แต่ขมวดพระเกศามีขนาดใหญ่ขึ้น พระพุทธรูปปางมารวิชัยที่วัดคูยาง อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร^{๒๒} และพุทธรูปปางมารวิชัย (รายการที่ ๕) ก็อาจจัดไว้ในหมวดนี้เช่นเดียวกัน

หมวดที่ ๓ พระพุทธรูปในหมวดนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างสรรค์รูปแบบที่มีลักษณะเฉพาะของศิลปะสุโขทัย ในช่วงรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหง ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๒๒ - ๑๘๔๒^{๒๓} โดยการผสมผสานอิทธิพลของศิลปะหลายรูปแบบเข้าด้วยกัน พร้อมกับพัฒนารูปแบบของตนเองขึ้น เช่นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ซึ่งประดิษฐานอยู่ในซุ้มบนฐานเจดีย์ วัดช้างล้อม ศรีสัชนาลัย^{๒๔} ลักษณะพระพักตร์ที่ค่อนข้างกลม ขมวดพระเกศาที่มีขนาดเล็กอาจได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปปูนปั้น วัดพระพายหลวงหมวด ๒ ส่วนชายจีวรที่พับเป็นริ้วยาวลงมาจรดพระนาภีคงจะได้รับอิทธิพลจากพระพุทธรูปนาคปรกสำริดจากไชยา^{๒๕} (ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร) และทำประทับขัดสมาธิราบนั้นคงพัฒนาจากลักษณะของพระพุทธรูปอิทธิพลศิลปะเขมรที่สร้างขึ้นในภาคกลางของประเทศไทย

พระพุทธรูปปางลีลาปูนปั้นติดกับแผ่นหลังที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เชลียง มีวิวัฒนาการสืบเนื่องมาจากพระพุทธรูปองค์แรก โดยเฉพาะลักษณะของริ้วสังฆาฏี และแนวเส้นขอบสบงบริเวณพระโสณีส่วนลักษณะภาพ อาจรับอิทธิพลมาจากศิลปะลังกา^{๒๖}

พระอัฐารศที่วัดเขาสะพานหินที่สร้างขึ้นในช่วงระยะเวลานี้^{๒๗} จัดเป็นต้นเค้าของวิวัฒนาการพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัย ที่เป็นเอกลักษณ์ในระยะที่ ๒ จากภาพถ่ายเดิมก่อนการขุดแต่งบูรณะของกรมศิลปากรซึ่งได้ดำเนินการในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๒^{๒๘} เห็นได้ชัดว่าพระพุทธรูปองค์นี้แต่เดิมไม่มีแนวรัศมีประคตและชายพับของสบงขนาดใหญ่ทางด้านหน้าดังเช่นปัจจุบัน ลักษณะ

รูปทรงคงจะได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปปางประทานอภัย สำริด แบบปาละ จากเมืองพุกาม^{๓๐} ส่วนพระกรขวาและแนวเส้นขอบจีวรที่ทิ้งชายลงทางด้านล่างนั้น ได้รับรูปแบบมาจากพระพุทธรูปปางประทานอภัยในหมวด ๑

ระยะที่ ๒ (ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐) ตรงกับช่วงรัชกาลของพระเจ้าเลอไทยถึงปลายรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทย (พ.ศ. ๑๘๔๓ - ๑๘๐๐)^{๓๑} พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในระยะนี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของศิลปะสุโขทัย ซึ่งนักปราชญ์บางท่านจัดเป็นยุคคลาสสิก^{๓๒} ส่วนพระพุทธรูปแบบพิเศษที่มีลักษณะต่างออกไปนั้น ยังคงมีวิวัฒนาการสืบเนื่องกันลงมา แต่ความนิยมในการสร้างเริ่มลดลงอย่างเห็นได้ชัด ขณะเดียวกันก็เกิดความผันผวนทางรูปแบบซึ่งเกิดจากอิทธิพลของพระพุทธรูป หมวดที่เป็นเอกลักษณ์

พระพุทธรูปในระยะนี้แบ่งได้เป็น ๓ หมวด คือ

หมวดที่ ๑ มีวิวัฒนาการมาจากพระพุทธรูปในหมวด ๓ ของระยะที่ ๑ เป็นหมวดที่แสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์แบบของพระพุทธรูปที่เป็นเอกลักษณ์ศิลปะสุโขทัย มักนิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปสี่อริยาบท คือ นั่ง นอน ยืน และเดิน^{๓๓} พระพักตร์มักเป็นรูปไข่ พระขนงโก่ง พระนาสิกโค้งปลายงุ้มเล็กน้อย พระโอษฐ์เรียวบาง ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว พระวรกายได้สัดส่วน พระอঙ্গผายกว้าง บั้นพระองค์เล็กชายจีวรยาวลงมาจรดพระนาภี ฐานมักเป็นหน้ากระดานเกลี้ยง^{๓๔} เฉพาะกลุ่มที่สร้างขึ้นในเมืองกำแพงเพชรมักทำพระนลาฏกว้าง พระหนูเสียม^{๓๕} ตัวอย่างที่สำคัญของพระพุทธรูปในหมวดนี้ได้แก่ พระพุทธรูปปางมารวิชัย ที่วัดเบญจมบพิตร^{๓๖} พระพุทธรูปปางมารวิชัยในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร^{๓๗} และพระพุทธรูปปางมารวิชัย (รายการที่ ๖)

พระพุทธรูปปางลีลาซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของพระพุทธรูปสุโขทัย นิยมสร้างกันมากในระยะนี้องค์พระพุทธรูปมีวิวัฒนาการเพิ่มขึ้นจากในระยะแรก กล่าวคือแนวขอบเส้นรัดประคดที่เดิมทำเป็นแนวเส้นเล็ก ๆ ซ้อนกัน ๒ แนวนั้น กลับลดลงเหลือเพียงแนวเดียว เช่น พระพุทธรูปปางลีลาในพิพิธภัณฑสถานวังสวนผักกาด^{๓๘} และพระพุทธรูปปางลีลา (รายการที่ ๗) แนวเส้นนี้ไม่ปรากฏอยู่บนพระพุทธรูปปางลีลาองค์ใหญ่ที่วัดเบญจมบพิตร^{๓๙}

พระพุทธรูปปางไสยาสน์ที่เป็นประติมากรรมลอยตัว มีตัวอย่างไม่มากนักที่สำคัญได้แก่พระพุทธรูปปางไสยาสน์ในวิหารวัดบวรนิเวศ ซึ่งย้ายมาจากวัดพระพายหลวง^{๔๐} ลักษณะโดยทั่วไปคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปปางลีลา (รายการที่ ๗) และมีแนวเส้นรัดประคดเส้นเล็ก ๆ เพียงเส้นเดียวเช่นกัน

พระพุทธรูปยืน หรือพระพุทธรูปยืนแสดงปางประทานอภัย คงจะมีวิวัฒนาการสืบเนื่องมาจากพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัยที่วัดเขาสะพานหิน หมวด ๓ ระยะที่ ๑ และได้รับอิทธิพลจากพระพุทธรูปปางประทานอภัยหมวด ๑ ระยะที่ ๑ ด้วย พระพุทธรูปยืนปูนปั้น ในวิหารทางด้านเหนือของพระเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ วัดมหาธาตุ สุโขทัย ที่สร้างขึ้นในช่วงระยะเวลานี้^{๔๑} มีแนวรัดประคดและชายพับของสบงขนาดใหญ่ ปรากฏขึ้นเช่นเดียวกับพระพุทธรูปปูนปั้นประทานอภัยในซุ้มเจดีย์และปราสาทวิหารของพระเจดีย์ประธาน^{๔๒} รวมไปถึงพระพุทธรูปปูนปั้นในซุ้มเจดีย์รายที่วัดเจ็ดแถว เมืองศรีสัชนาลัย

พระพุทธรูปยืนปางประทานอภัย (รายการที่ ๘) พระพักตร์มีลักษณะเช่นเดียวกับพระพุทธรูปในหมวดนี้ พระกรข้างที่ทอดลงแนบพระวรกายนั้น ช่วงพระพักตร์แยกออกจากแนวเส้นขอบจีวรที่ทอดลงทางด้านล่าง ต่างไปจากพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัยองค์อื่น ๆ ซึ่งพระกรและนิ้วพระหัตถ์จะอยู่ในแนวเดียวกับเส้นขอบจีวร ลักษณะเช่นนี้ได้ส่งอิทธิพลไปยังพระพุทธรูปประทับยืนปางประทานอภัยที่สร้างขึ้นในชั้นหลัง

ประติมากรรมชั้นรองอีกแบบหนึ่งที่นิยมทำกันมาก และอาจจัดไว้ในหมวดนี้ได้แก่พระสาวก (รายการที่ ๙) ลักษณะโดยทั่วไปคล้ายคลึงกับองค์พระพุทธรูป ต่างกันที่ไม่มีพระเกตุมาลาและพระรัศมี ร่างกายค่อนข้างจะบอบบางกว่าองค์พระพุทธรูป ความได้สัดส่วนลดน้อยลง จะเห็นได้จากเศียรที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ไม่สมดุลกับส่วนลำตัว ที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะช่างไม่ต้องการเน้นความสำคัญให้แลดูเด่นกว่าองค์พระพุทธรูปก็เป็นได้

หมวดที่ ๒ มีวิวัฒนาการมาจากพระพุทธรูปหมวด ๒ ระยะที่ ๑ ขณะเดียวกันก็ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธรูป หมวด ๑ ระยะเดียวกันพระพุทธรูปในหมวดนี้มีรายละเอียดแตกต่างจากกันอยู่บ้าง เป็นต้นว่ากรอบพระพักตร์มีทั้งกลมและเป็นรูปไข่ ชายจีวร ยาวบ้างสั้นบ้าง ประทับขัดสมาธิเพชร และขัดสมาธิราบปะปนกันไป ท้ายที่สุดก็มีวิวัฒนาการไปเป็นกลุ่มพระพุทธรูปแบบเอกลักษณ์ของศิลปะสุโขทัยที่มีพระพักตร์กลม พระรัศมีเป็นเปลว ประทับนั่งขัดสมาธิราบ หรือต้นเก้าของพระพุทธรูปที่เดิมจัดไว้เป็นหมวดพระพุทธรุชินราช^{๔๔} ตัวอย่างของพระพุทธรูปในหมวดนี้ได้แก่

พระพุทธรูปปางมารวิชัยอีกองค์หนึ่งที่วัดคูยาง อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร^{๔๕} และพระพุทธรูปปางมารวิชัยในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชัยนาทมุนี จังหวัดชัยนาท^{๔๖} พระพุทธรูปทั้งสององค์นี้ คล้ายคลึงกับพระพุทธรูปปางมารวิชัย (รายการที่ ๕) กล่าวคือ ชายจีวรสั้นเหนือพระถันและพระรัศมีเป็นรูปบัวตูม พระวรกายอวบอ้วน ประทับขัดสมาธิเพชร แสดงปางมารวิชัย แต่พระพักตร์ค่อนข้างยาว พระโอษฐ์เรียวบาง พระนาสิกโด่งเป็นสันปลายงุ้ม ตามแบบพระพุทธรูปหมวดที่ ๑ ระยะเดียวกัน

พระพุทธรูปปางมารวิชัยที่วัดพระเชตุพน มีจารึกที่ฐานซึ่งประมาณว่าคงสร้างขึ้นในราว พ.ศ. ๑๘๕๓^{๔๗} หรือราวต้นรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท มีรูปแบบที่คลี่คลายออกไปแม้ว่าพระรัศมียังคงเป็นรูปดอกบัวตูม ขมวดพระเกศาใหญ่ ชายจีวร สั้น ประทับขัดสมาธิเพชรแสดงปางมารวิชัย แต่พระพักตร์เปลี่ยนไปเป็นรูปไข่ พระวรกายเพรียวสูงมากยิ่งขึ้น

พระพุทธรูปปางมารวิชัย (รายการที่ ๑๐) และพระพุทธรูปปางมารวิชัยอีกองค์หนึ่งที่วัดเบญจมบพิตร^{๔๘} คงจะมีอายุหลังจากพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่จารึกไปเล็กน้อย หรือราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้ ประทับขัดสมาธิราบเช่นเดียวกัน แต่องค์แรกพระพักตร์ค่อนข้างกลม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีรูปบัวตูมยี่ดสูงขึ้น ชายจีวรสั้นเหนือพระถัน ส่วนองค์หลังพระพักตร์เป็นรูปไข่ ขมวดพระเกศาหน้าข้างใหญ่ ชายจีวรยาวลงมาจรดพระนาภี

หมวดที่ ๓ พระพุทธรูปในหมวดนี้มีวิวัฒนาการสืบเนื่องมาจากพระพุทธรูปหมวด ๑ ระยะที่ ๑ และมีอิทธิพลของพระพุทธรูปหมวดที่ ๑ ระยะเดียวกันแทรกเข้ามาด้วย ลักษณะโดยทั่วไปพระพักตร์

มักเป็นรูปสี่เหลี่ยม พระชนงค่อกันเป็นรูปปีกกา พระโอยฐ์หน้ามวดพระเศสาเล็กคล้ายหนามขนุน มีแนวเส้นไรพระสก พระรัศมีเป็นเปลว เฉพาะพระพุทธรูปปางประทานอภัยมักทำเป็นแนวเส้นรัด ประคตขนาดใหญ่ กาดทับแนวชายพับของสบงทางด้านหน้า ตัวอย่างที่สำคัญ ได้แก่

พระพุทธรูปยืนปางประทานอภัยในวัดเบญจมบพิตร ซึ่งค้นพบที่เมืองสุโขทัย^{๕๕} พระพุทธรูปองค์นี้มีลักษณะค่อนข้างพิเศษ มีการตกแต่งแนวรัดประคต และชายพับทางด้านหน้าของสบงด้วยลวดลายซึ่งอาจได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปปางประทานอภัย สลักจากศิลา ศิลปะไทยแบบลพบุรี ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร^{๕๖} แต่ลักษณะของรูปแบบแสดงให้เห็นวิวัฒนาการที่สืบเนื่องมาจากพระพุทธรูปปางประทานอภัย หมวด ๑ ระยะที่ ๑ คงมีอายุอยู่ในช่วงต้นของระยะที่ ๒ หรือราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕

พระพุทธรูปปางมารวิชัยที่ได้จากโบราณสถานร้างในเมืองกำแพงเพชร^{๕๗} ลักษณะพระพักตร์และแนวเส้นไรพระสกที่ยักเข้าเหนือขมับ คล้ายคลึงกับพระพุทธรูปปางประทานอภัย (รายการที่ ๒) แต่พระเศศุมาลากลับทำเป็นเม็ดพระสกเรียงอยู่โดยรอบพระรัศมีเป็นเปลวสูง มีกลีบบัวรองรับทางด้านล่าง ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลทางรูปแบบมาจากพระพุทธรูปที่จัดไว้เป็นอุ้ทองรุ่นที่ ๒

พระพุทธรูปปางมารวิชัย (รายการที่ ๑๑) มีลักษณะแตกต่างออกไปเล็กน้อย พระพักตร์ค่อนข้างยาว พระชนงโก่งเป็นสัน ปลายพระนาสิกงุ้ม กลีบบัวรองรับพระรัศมีที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เปลวรัศมีคล้ายคลึงกับพระรัศมีของพระพุทธรูปปางมารวิชัยองค์แรกที่กล่าวถึง

พระพุทธรูปปางประทานธรรมทั้ง ๒ พระหัตถ์ (รายการที่ ๑๒) คงมีวิวัฒนาการมาจากพระพุทธรูปปางประทานธรรมทั้ง ๒ พระหัตถ์ หมวด ๑ ระยะที่ ๑ (รายการที่ ๔) เพราะรูปแบบใกล้เคียงกัน พระพุทธรูปองค์นี้มีพระพักตร์ค่อนข้างยาว พระชนงโก่งเป็นสัน พระวรกายได้สัดส่วน พระอ้งสาผายกว้าง บั้นพระองค์เล็ก นิ้วพระหัตถ์ที่ยกขึ้นจีบแสดงปางประทานธรรม ไม่จรดกัน แสดงถึงความคลาดเคลื่อนในการลอกเลียนแบบและอิทธิพลของสุนทรียภาพจากพระพุทธรูปหมวดที่ ๑ ระยะเดียวกันที่แทรกเข้ามา

ระยะที่ ๓ (ระหว่างครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๐) ราวปลายรัชกาลของพระมหาธรรมราชาลิไทถึงปลายรัชกาลของพระมหาธรรมราชาที่ ๒ (ราว พ.ศ. ๑๕๐๐ - ๑๕๔๒)^{๕๘} พระพุทธรูปในระยะนี้คงมีวิวัฒนาการมาจากพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในระยะที่ ๒ และมีการปรับปรุงแก้ไขรูปแบบขององค์พระพุทธรูปให้ต้องตรงตามพุทธลักษณะด้วย แต่แนวโน้มของวิวัฒนาการเริ่มตกต่ำลง^{๕๙} ความแตกต่างระหว่างกันโดยเฉพาะรูปแบบและลักษณะทางสุนทรียภาพของพระพุทธรูปในระยะนี้น้อยลงเหลือเพียงกลุ่มพระพุทธรูปที่เป็นเอกลักษณ์ และรูปแบบพิเศษ ซึ่งอาจจำแนกได้เพียง ๒ หมวดด้วยกัน คือ

หมวดที่ ๑ พระพุทธรูปในหมวดนี้ มีวิวัฒนาการสืบเนื่องมาจากพระพุทธรูปหมวด ๑ และ ๒ ระยะที่ ๒ รวมกัน กล่าวคือพระพุทธรูปมีพระพักตร์ค่อนข้างกลมหรือยาวออกเล็กน้อย พระรัศมีเป็นเปลว ขมวดพระเศสาเล็ก ชายจีวรยาวลงมาจรดพระนาภี ปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ มีทั้งที่เรียบเสมอกันและไม่เรียบเสมอเช่นเดียวกับพระพุทธรูปในหมวดที่ ๑ และ ๒ ระยะที่ ๒ ตัวอย่างที่สำคัญของพระพุทธรูปในหมวดนี้คือ กลุ่มพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่เดิมจัดไว้ในหมวดพระพุทธรูปชินราช^{๕๔}

ได้แก่พระพุทธรชินราช วัดมหาธาตุ พิษณุโลก พระพุทธรชินสีห์ พระศาสดา วัดบวรนิเวศน์ และ พระศรีศากยมุนี วัดสุทัศน์^{๕๕} เฉพาะองค์พระศรีศากยมุนี หากพิจารณาความตามที่ปรากฏในศิลาจารึก หลักที่ ๔ ด้านที่ ๒ และหลักที่ ๕ ด้านที่ ๓^{๕๖} แล้วอาจสันนิษฐานได้ว่าสร้างขึ้นในระหว่างช่วงปลาย รัชกาลของพระมหาธรรมราชาลิไท ราวปี พ.ศ. ๑๕๐๕ โดยประมาณ^{๕๗} พระพุทธรูปในกลุ่มนี้มีลักษณะ พระพักตร์แตกต่างกันไปบ้าง โดยเฉพาะพระศรีศากยมุนีพระพักตร์ค่อนข้างยาว แต่รายละเอียด โดยส่วนรวมแล้วละม้ายคล้ายคลึงกัน และมีปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ ยาว ไล่เลี่ยเสมอกันทั้ง ๔ องค์

พระพุทธรูปสี่องค์ซึ่งประดิษฐานอยู่ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร^{๕๘} แม้ว่าจะมีลักษณะปางที่แตกต่างออกไป (ปางสมาธิ) แต่ลักษณะโดยส่วนรวมและปลายนิ้วพระหัตถ์ ยาวเท่ากันทั้งสิ้นนี้ดังเช่นพระพุทธรูปกลุ่มพระพุทธรชินราช จึงอาจจัดไว้ในหมวดนี้ด้วยเช่นกัน

พระพุทธรูปปางมารวิชัย (รายการที่ ๑๓, ๑๔) แสดงให้เห็นถึงลักษณะผสมระหว่างพระพุทธรูป ในหมวด ๑ และ ๒ ของระยะที่ ๒ รวมกัน กล่าวคือพระพักตร์ค่อนข้างกลม พระรัศมีเป็นเปลว ชายสังฆาฎิยาวลงมาจรดพระนาภี ประทับขัดสมาธิราบ ปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ไม่เรียบเสมอกัน รายละเอียดในส่วนนี้อาจแตกต่างไปจากพระพุทธรูปกลุ่มพระพุทธรชินราชอยู่บ้าง แต่ก็แสดงให้เห็นถึง วิวัฒนาการที่สืบเนื่องกันลงมา รวมทั้งความนิยมของช่างที่ยังหลงเหลืออยู่ แม้ว่าจะมีการแก้ไข ส่วนของรายละเอียดให้ตรงตามคัมภีร์พุทธลักษณะแล้วก็ตาม

หมวดที่ ๒ พระพุทธรูปในหมวดนี้มีวิวัฒนาการสืบเนื่องมาจากพระพุทธรูปหมวด ๓ ระยะ ที่ ๒ จัดเป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากพระพุทธรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ วิวัฒนาการ ทางรูปแบบอาจเกิดขึ้นภายใน หรือได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปศิลปะอยุธยา ระยะที่ ๑^{๕๙} อย่างไร ก็ดีพระพุทธรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์หมวด ๑ ระยะที่ ๒ ได้ให้อิทธิพลแก่พระพุทธรูปในหมวดนี้ ด้วย ลักษณะโดยทั่วไปพระพักตร์มักจะเป็นรูปไข่ พระขนงโก่งเป็นสัน พระเนตรเรียวกว้างเหลือบลงต่ำ ขมวดพระเกศาเล็กคล้ายหนามขนุน มีไรพระศก พระรัศมี เป็นเปลวสูง พระวรกายเพรียวบาง ครองจีวรห่มเฉียง ชายจีวรทำเป็นแผ่นใหญ่ยาวลงมาจรดพระนาภีนิยมสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัย ตัวอย่างของพระพุทธรูปในหมวดนี้ได้แก่

พระพุทธรูปปางมารวิชัยในครอบครองของวัดสุวรรณาราม^{๖๐} และพระพุทธรูปปางมารวิชัย มีจารึกที่ฐาน (รายการที่ ๑๕) ซึ่งย้ายมาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ रामคำแหง

พระพุทธรูปประทับยืน แสดงปางประทานอภัยในพระวิหารวัดสระเกศ กรุงเทพฯ^{๖๑} อาจจัดไว้ ในหมวดนี้ด้วยเช่นกันคือมีพระพักตร์ค่อนข้างกลม พระเนตรเรียวกว้าง พระขนงอ่อนโค้ง พระนลาฏกว้าง มีแนวเส้นไรพระศก พระรัศมีเป็นเปลว พระวรกายแลดูแข็งแรงกระด้าง และเห็นแนวรัดประคตขนาดใหญ่ และชายพับทางด้านหน้าของสบง พระพุทธรูปองค์นี้คงได้รับอิทธิพลทางรูปแบบมาจากพระพุทธรูปประทับ ยืนบางประธานอภัย หมวดที่ ๒ ระยะที่ ๑ (รายการที่ ๘) โดยเฉพาะลักษณะของพระกรที่ทอดลงแนบ พระวรกาย พระหัตถ์ยื่นพ้นจากแนวขอบจีวรที่ทิ้งชายลงทางด้านล่าง

ระยะที่ ๔ (ราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๐) ตรงกับต้นรัชกาลของพระมหาธรรมราชาที่ ๓ ถึงปลายรัชกาลของพระมหาธรรมราชาที่ ๔ บรมपाल (พ.ศ. ๑๕๔๒ - ๑๕๘๑)^{๖๒} เป็นช่วงระยะสุดท้าย

ก่อนที่กรุงสุโขทัยจะถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรอยุธยา ในราว พ.ศ. ๑๕๘๑ พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในช่วงนี้ มีอยู่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่มักจะลอกเลียนแบบจากพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาแห่งความรุ่งเรือง แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการที่ตกต่ำลง ที่เป็นเช่นนี้อาจมีผลมาจากการรุกรานของกรุงศรีอยุธยาที่เริ่มดำเนินมาแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๕๒๑^{๖๓} ลักษณะเฉพาะของรูปแบบพระพุทธรูปสุโขทัยในระยะสุดท้ายนี้ ยังคงแยกออกเป็น ๒ รูปแบบ จำแนกได้ ๒ หมวดด้วยกัน คือ

หมวดที่ ๑ พระพุทธรูปในหมวดนี้บางองค์มีวิวัฒนาการที่สืบเนื่องกันลงมาหรือลอกเลียนแบบจากพระพุทธรูปในหมวด ๑ ระยะที่ ๒ และ ๓ เป็นต้นว่า

พระพุทธรูปยืนปางประทานอภัยในมณฑปวัดมหาธาตุฯ กรุงเทพฯ^{๖๔} ลักษณะพระพักตร์และพระศอกค่อนข้างยาว พระวรกายเพรียวสูง แนวจีวรและรัดประคดคล้ายกับพระพุทธรูป ยืนปางประทานอภัย (รายการที่ ๘) พระพุทธรูปยืนแสดงปางประทานอภัยทั้ง ๒ พระหัตถ์ (รายการที่ ๑๖) พระพักตร์ขมวดพระเกศา พระรัศมีเป็นเปลวสูง พระวรกายเทอะทะ แนวเส้นขอบจีวรที่ทิ้งชายตรงลงมา และคลี่ออกทางด้านล่าง แสดงให้เห็นถึงความแข็งกระด้างที่เพิ่มมากขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปองค์แรก พระพุทธรูปองค์นี้อาจมีอายุอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑

พระพุทธรูปปางมารวิชัย (รายการที่ ๑๓) คงมีวิวัฒนาการสืบเนื่องมาจากพระพุทธรูปปางมารวิชัย (รายการที่ ๑๔) ลักษณะของขมวดพระเกศาที่มีขนาดใหญ่ขึ้นนั้นคงจะได้รับอิทธิพลมาจากกลุ่มพระพุทธรูป หมวด ๑ ระยะที่ ๓ ส่วนชายจีวรขนาดใหญ่ และช่วงพระเพลาที่ค่อนข้างแบน แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการที่ห่างออกไปจากรูปแบบของพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่อ้างถึง

พระพุทธรูปปางมารวิชัยที่วัดหงส์รัตนาราม ธนบุรี ซึ่งมีจารึกที่ฐาน ประมวลว่าสร้างขึ้นในราว พ.ศ. ๑๕๖๗^{๖๕} แสดงให้เห็นถึงความไม่สัมพันธ์กันระหว่างพระเศียรที่ค่อนข้างเล็ก กับพระวรกายที่แลดูเทอะทะลักษณะพระพักตร์ของพระพุทธรูปองค์นี้ อาจได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูป หมวดที่ ๑ ระยะที่ ๓ โดยเฉพาะพระพุทธรูปปางมารวิชัย (รายการที่ ๑๔)

พระพุทธรูปปางมารวิชัย (รายการที่ ๑๘) มีจารึกที่ฐาน รูปแบบโดยทั่วไปคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปปางมารวิชัยวัดหงส์รัตนาราม แต่พระพักตร์ค่อนข้างยาวกว่า และใกล้เคียงกับพระพุทธรูปประทับยืนปางประทานอภัย (รายการที่ ๑๖)

หมวดที่ ๒ มีวิวัฒนาการมาจากพระพุทธรูปหมวด ๒ ระยะที่ ๓ ลักษณะโดยทั่วไปพระพักตร์ค่อนข้างยาว พระขนงโค้งเป็นสัน พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์หนา เม็ดพระศกเล็ก พระรัศมีเป็นเปลวสูง แนวเส้นไรพระศก หักลงตรงกลางพระนลาฏ พระวรกายเพรียวบาง มักทำเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัย ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา ชายจีวรเป็นแผ่นใหญ่ ยาวลงมาจรดพระนาภี ประทับเหนือฐานหน้ากระดานเซาะเป็นร่องเว้าเข้าทางด้านใน ตัวอย่างที่สำคัญได้แก่ กลุ่มพระพุทธรูปปางมารวิชัย ซึ่งเดิมเก็บรักษาไว้ในวัดสุวรรณาราม^{๖๖} พระพุทธรูปในกลุ่มที่กล่าวมานี้ อาจเปรียบเทียบกับกลุ่มพระพุทธรูปที่ขุดพบในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา^{๖๗}

กลุ่มพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย โดยเฉพาะหมวด ๑ ระยะที่ ๑ และหมวด ๑ ระยะที่ ๓ นับว่ามีอิทธิพลค่อนข้างสูงต่อกลุ่มพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกัน เช่น พระพุทธรูปศิลปะล้านนา^{๖๘}

และศิลปะอยุธยา^{๖๕} การให้อิทธิพลที่เกิดขึ้นนี้อาจเป็นผลมาจากการส่งผ่านอิทธิพลทางพุทธศาสนาฉัทธิลังกาวงศ์ที่รุ่งเรืองอยู่ในกรุงสุโขทัยไปยังอาณาจักรไทยอื่น ๆ ทั้งทางเหนือและทางใต้ประการหนึ่ง กับ การแสวงหาวิธีการที่จะพัฒนารูปแบบเฉพาะตัวของกลุ่มศิลปะแบบอื่น ๆ ที่รุ่งเรืองขึ้นในช่วงระยะเวลานั้น เป็นผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนหรือรับเอาอิทธิพลจากศิลปะรูปแบบใหม่ที่แพร่หลายอยู่ในอาณาจักรสุโขทัยเข้าไปปรับปรุงแบบศิลปะของตนเอง

อิทธิพลของพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยที่ให้กับศิลปะรูปแบบอื่น ดังได้กล่าวมาแล้วยังคงปรากฏอยู่เป็นระยะเวลาอันยาวนาน แม้นเมื่ออาณาจักรสุโขทัยถูกผนวกเข้าไว้ในอาณาจักรอยุธยาแล้วก็ตาม การพัฒนารูปแบบของพระพุทธรูปอยุธยาระยะที่ ๒ ก็ยังสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธรูปสุโขทัยอย่างชัดเจน

ศิลปะอยุธยา

หลังจากที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นไปครองราช ณ เมืองพิษณุโลก ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๐๐๖ - ๒๐๓๑^{๖๖} ความสำคัญของกรุงสุโขทัยลดน้อยลงโดยลำดับ จนกระทั่งตัวเมืองได้ถูกละทิ้งไป ในที่สุดคงเหลือแต่เมืองกำแพงเพชร และศรีสัชนาลัย (เชลียง หรือสวรรค์โลก) ที่ยังคงมีความสำคัญสืบเนื่องลงมา โดยมีเมืองพิษณุโลกเป็นศูนย์กลางทางการปกครอง หัวเมืองฝ่ายเหนือของกรุงศรีอยุธยา ตราบจนกระทั่งเสียกรุงครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ. ๒๓๑๐

แม้ว่าอาณาจักรสุโขทัยจะเสื่อมสลายลงแล้ว พุทธศิลปะสุโขทัยยังคงมีอิทธิพลค่อนข้างสูงต่อรูปแบบพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นภายในพื้นที่แถบนี้เป็นระยะเวลาร่วม ๑ ศตวรรษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เมืองกำแพงเพชรซึ่งมีเจ้านายเชื้อสายราชวงศ์สุโขทัยปกครองเมืองสืบต่อกันลงมาชั่วระยะเวลาหนึ่ง^{๖๗} เป็นผลให้เกิดเป็นศิลปะอยุธยาสกุลช่างพิเศษ ซึ่งมีรูปแบบผิดแผกไปจากศิลปะในเมืองหลวง ด้วยเหตุดังได้กล่าวมาแล้ว จึงกำหนดพระพุทธรูปกลุ่มนี้เป็นศิลปะอยุธยา “สกุลช่างกำแพงเพชร”

พระพุทธรูปสกุลช่างกำแพงเพชร (อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑) แบ่งออกเป็น ๒ ระยะด้วยกันคือ ระยะที่ ๑ (ระหว่างครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๑) พระพุทธรูประยะนี้แสดงให้เห็นอิทธิพลของพระพุทธรูปสุโขทัย หมวด ๑ ระยะที่ ๒ และ ๓ อย่างเด่นชัดอันอาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากความพยายามลอกเลียนแบบ แต่ขณะเดียวกันก็มีอิทธิพลของศิลปะอยุธยา ระยะที่ ๑^{๖๘} ประปนอยู่ด้วยเป็นต้นว่า

พระพุทธรูปปางประทานอภัย (รายการที่ ๑๕) ลักษณะโดยทั่วไปเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปปางประทานอภัยในมณฑลปวัตมหาราตุฯ กรุงเทพ^{๖๙} ส่วนพระพักตร์พระนลาฏกว้าง พระหนุเสี่ยม แสดงให้เห็นถึงลักษณะนิยมของช่างชาวกำแพงเพชร ซึ่งปรากฏมาแล้วแต่ครั้งสุโขทัย ขณะเดียวกันกลับมีเม็ดพระศกเล็ก และแนวไรพระศกเส้นเล็ก ๆ เหนือกรอบพระนลาฏเช่นเดียวกับพระพุทธรูปศิลปะอยุธยา ระยะที่ ๑

พระพุทธรูปปางลีลา (รายการที่ ๒๐) คงลอกเลียนแบบมาจากพระพุทธรูปปางลีลาหมวดที่ ๑ ระยะที่ ๒ (รายการที่ ๗) เพราะมีรายละเอียดคล้ายคลึงกัน แต่ลักษณะทางสุนทรียภาพเปลี่ยนไป พระพุทธรูปองค์นี้ขาดความได้สัดส่วน พระวรกายค่อนข้างแบน แนวเส้นขอบจีวรและชายจีวรที่พับพาดเหนือพระอังสาซ้าย และดูแข็งกระด้างยิ่งกว่าต้นแบบ เฉพาะพระพักตร์เปรียบเทียบกับ

พระพุทธรูปปางลีลาซึ่งพบที่จังหวัดกำแพงเพชร^{๗๔}

ระยะที่ ๒ ระหว่างครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ในระยะนี้อิทธิพลของรูปแบบและคตินิยมของศิลปะอยุธยาปรากฏชัดมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในขณะที่อิทธิพลของสุนทรียภาพศิลปะสุโขทัยเริ่มลดน้อยลง เป็นต้นว่า

พระพุทธรูปทรงเครื่องปางประธานอภัย (รายการที่ ๒๑) แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลจากคตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องแบบอยุธยา ขณะที่เครื่องทรงได้ลอกเลียนแบบมาจากเทวรูปสำริดสุโขทัย โดยเฉพาะมงกุฏและกรองสอ เฉพาะทับทรวงเป็นส่วนที่เพิ่มเข้ามาใหม่ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลมาจากทับทรวงกษัตริย์อยุธยาในระยะต้น ๆ ซึ่งค้นพบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ ส่วนพระพักตร์นั้นยังคงสะท้อนให้เห็นถึงสุนทรียภาพแบบสุโขทัยที่ยังคงปรากฏอยู่

พระพุทธรูปทรงเครื่องปางประธานอภัย (รายการที่ ๒๒) ลักษณะพระพักตร์ พระกรรณ กุณฑล และแนวกรอบมงกุฏคล้ายคลึงกับพระหริหระ ศิลปะสุโขทัยของนาย James H.W. Thompson^{๗๕} แต่ลวดลายที่ตกแต่งอยู่ภายในมีวิวัฒนาการที่แตกต่างออกไป

พระพุทธรูปปางประธานอภัย (รายการที่ ๒๓) แสดงให้เห็นถึงความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปแบบไม่ทรงเครื่อง ที่นิยมสืบเนื่องกันลงมา กรอบพระพักตร์ยังคงลักษณะเฉพาะของสกุลช่างกำแพงเพชรไว้

หลังจากต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เป็นต้นแบบมาจนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในขั้นนี้เป็นต้นว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องปางประธานอภัย (รายการที่ ๒๔) พระพุทธรูปปางประธานอภัย (รายการที่ ๒๕) และพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ปางมารวิชัย (รายการที่ ๒๖) ลักษณะโดยทั่วไปคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปศิลปะอยุธยา ระยะที่ ๒ และ ๓^{๗๖} ที่สร้างขึ้นภายในพระนครศรีอยุธยา และภาคกลางของประเทศไทย จึงอาจจัดหมวดหมู่ไว้ตามระยะของกลุ่มศิลปะอยุธยาโดยไม่จำเป็นต้องจำแนกเป็นกลุ่มพิเศษอีกต่อไป

ศิลปะรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงเห็นว่าเมืองสุวรรณภูมิมีคนน้อยจะรักษาไว้ยาก จึงโปรดให้ย้ายเมืองมาตั้งที่ตำบลวังไม้ขอนซึ่งเป็นที่ตั้งของอำเภอสวรรคโลกในปัจจุบัน^{๗๗} พระพุทธรูปและประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนาที่สร้างขึ้นในเมืองสุวรรณภูมินับแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมา ล้วนได้รับอิทธิพลทางรูปแบบจากประติมากรรม ศิลปะรัตนโกสินทร์โดยตรง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดได้แก่พระมาลัย (รูปที่ ๒๗) หากพิจารณาโดยละเอียดจะเห็นได้ว่ารูปแบบไม่มีข้อแตกต่างไปจากประติมากรรม ลักษณะเดียวกันที่สร้างขึ้นในกรุงเทพฯ หรือเมืองอื่น ๆ ในภาคกลางของประเทศไทย

เชิงอรรถ

๑. ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ศิลปในประเทศไทย (กรุงเทพฯ, ๒๕๑๘) หน้า ๓๕
๒. A.B. Griswold *Toward a History of Sukhothai Art* (Bangkok, 1967) P.2-3
๓. พิริยะ ไกรฤกษ์ *แบบศิลปในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ, ๒๕๒๐) หน้า ๑๒๗, ๑๒๘
๔. คณะกรรมการปรับปรุงบูรณะโบราณสถานจังหวัดสุโขทัย และจังหวัดกำแพงเพชร รายงานการสำรวจและขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถานเมืองสุโขทัยเก่า (กรุงเทพฯ, ๒๕๑๒) หน้า ๖๗ รูปที่ ๓
๕. ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล *ประติมากรรมขอม* (กรุงเทพฯ, ๒๕๑๕ ก) หน้า ๓๗
๖. ประเสริฐ ณ นคร "ประวัติศาสตร์สุโขทัย" แดงงานประวัติศาสตร์และเอกสารโบราณคดี, ปีที่ ๓ เล่ม ๒ (พฤษภาคม, ๒๕๑๒) หน้า ๔๕
๗. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓
๘. หน้า ๕๐, ๕๑
๙. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ *ตำนานพุทธเจดีย์* (กรุงเทพฯ, ๒๕๑๘) หน้า ๑๔๖-๑๕๑
๑๐. คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี *ประชุมจารึกภาค ๑* (กรุงเทพฯ, ๒๕๒๑) หน้า ๑๐๐
๑๑. กรมศิลปากร *นำชมห้องแสดงประวัติศาสตร์ไทย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร* (กรุงเทพฯ, ๒๕๒๕) หน้า ๑๕
๑๒. หลวงประเสริฐอักษรนิติ *พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ* (กรุงเทพฯ, ๒๕๐๖) หน้า ๑๓๖
๑๓. *ศิลปในประเทศไทย*, หน้า ๔๗
๑๔. Piriya Krairiksh *The sacred Image Sculptures from Thailand* (Cologne, 1979-1980) P.51, 187
๑๕. รายงานการสำรวจและขุดแต่งโบราณวัตถุสถานเมืองเก่าสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๑๒ หน้า ๒๑
๑๖. *แบบศิลปในประเทศไทย*, หน้า ๘๐-๘๑
๑๗. ชอง บวสเชอลีเช่ *ประติมากรรมขอม แปลและเรียบเรียงโดย ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล* (กรุงเทพฯ, ๒๕๑๕) รูปที่ ๔๘
๑๘. ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล "การขุดแต่งที่วัดพระพายหลวง" *วารสารศิลปากร*, ปีที่ ๕ เล่มที่ ๖ (มีนาคม, ๒๕๐๘) หน้า ๕๒-๕๗
๑๙. *แบบศิลปในประเทศไทย*, หน้า ๑๕๔
๒๐. Gardon H.Luce *Early Burma - Early Pagan* (New York, 1970) Vol III Plate 293-300 p. 162-163
๒๑. เขียน ยิ้มศิริ *พุทธานุกรณ์* (กรุงเทพฯ, ๒๕๐๐) รูปที่ ๕๒
๒๒. เรื่องเดียวกัน, รูปที่ ๓๔
๒๓. *ประวัติศาสตร์สุโขทัย*, หน้า ๕๓
๒๔. Pisit Charoenwangsa M.C.Subhadradis Diskul *Thailand* (Geneva, 1978) Plate 127
๒๕. Ibid, P.171
๒๖. Ibid, Fig. 173
๒๗. ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล *ประวัติย่อศิลปลังกา ขวา ขอม* (กรุงเทพฯ ๒๕๑๕ ข.) หน้า ๕
๒๘. *Towards a History of Sukhothai Art*. P.9
๒๙. กรมศิลปากร *คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย ๒๕๐๓* (กรุงเทพฯ ๒๕๐๗) ภาพถ่ายแทรก หน้า ๑๓๔-๑๓๕ รูปที่ ๑
๓๐. *Aung Thaw Historical Sites in Burma* (Union of Burma, 1972) P.80 Fig 2.
๓๑. *ประวัติศาสตร์สุโขทัย*, หน้า ๕๓
๓๒. *Thailand*, P.173

๓๓. ศิลปในประเทศไทย, หน้า ๔๐
๓๔. ลักษณะของพระพุทธรูปที่เดิมจัดไว้เป็นหมวดใหญ่
๓๕. หมวดกำแพงเพชรเดิม
๓๖. ศิลปากร, กรม ศิลปและประวัติศาสตร์สุโขทัย (กรุงเทพฯ, ๒๕๑๕) รูปที่ ๖
๓๗. The Sacred Image Sculpture from Thailand. P.67, 156.
๓๘. Thailand, Plate 196.
๓๙. A.B. Griswold "The architecture and Sculpture of Siam", The Arts of Thailand, (New York, 1960.) Fig. 72
๔๐. Thailand, Plate 200
๔๑. H.G. Quaritch Wales Early Burma – Old Siam (London, 1973) Pl. 36
๔๒. Towards a History of Sukhodaya Art, Fig, 19, 20
๔๓. Ibid, Fig. 46
๔๔. ศิลปในประเทศไทย, หน้า ๓๕
๔๕. พุทธานุสรณ์, รูปที่ ๓๑
๔๖. The Sacred Image Sculpture from Thailand, P. 162 – 163.
๔๗. The Architecture and Sculpture of Siam, Fig 79, Cat, No. 74
๔๘. ศิลปและประวัติศาสตร์สุโขทัย, รูปที่ ๑๑
๔๙. J.Boisselier The Heritage of Thai Sculpture, English edition (New York, 1975) Fig, 94 P. 133
๕๐. ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ศิลปลพบุรี (กรุงเทพฯ, ๒๕๑๐) รูปที่ ๖๕
๕๑. Towards a History of Sukhodaya Art, Fig. 51
๕๒. ประวัติศาสตร์สุโขทัย, หน้า ๔๕
๕๓. หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ พระพุทธรูปสุโขทัย, คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๓ กรุงเทพฯ, ๒๕๐๓) หน้า ๑๓๔
๕๔. ศิลปในประเทศไทย, หน้า ๓๕
๕๕. Towards a History of Sukhodaya Art Fig. 56, 57, 58, 59
๕๖. คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรีประชุมศิลปาจารย์ภาค ๑ (กรุงเทพฯ, ๒๕๒๑) หน้า ๘๒, ๘๖
๕๗. หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ "พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย", คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๓, หน้า ๑๓๕-๑๔๐
๕๘. ศิลปในประเทศไทย, รูปที่ ๗๓
๕๙. The Sacred Image Sculpture from Thailand, P. 53
๖๐. พิชยา คำเด่นงาม ประวัติและโบราณสถานเมืองสวรรคโลก (กรุงเทพฯ, ๒๕๑๐) รูปที่ อท.๒๕
๖๑. พระพุทธรูปสุโขทัย, รูปที่ ๑, ภาพแทรกหน้า ๑๓๘-๑๓๙
๖๒. ประวัติศาสตร์สุโขทัย, หน้า ๔๕
๖๓. จิรา จงกล "ประวัติศาสตร์สุโขทัย" ศิลปและประวัติศาสตร์สุโขทัย (กรุงเทพฯ, ๒๕๑๕) หน้า ๒๔
๖๔. A.B. Griswold "What are the Date of Sukhodaya Art?," คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๓ (กรุงเทพฯ, ๒๕๐๓)
๖๕. Towards a History of Sukhodaya Art, (p. 54, Fig. 54)
๖๖. ประวัติและโบราณสถานเมืองสวรรคโลก, รูปที่ อท. ๒๕, ๒๖, ๒๗ และ ๓๐
๖๗. ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล สมุดคู่มือนำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา (กรุงเทพฯ, ๒๕๐๕) รูปที่ ๒๐
๖๘. พิริยะ ไกรฤกษ์ ศิลปวัตถุสำคัญในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย (กรุงเทพฯ, ๒๕๒๒) หน้า ๘-๙

๖๘. ศิลปในประเทศไทย, หน้า ๔๗
๗๐. พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ อักษรนิธิ, หน้า ๓๓๓-๓๓๘
๗๑. Towards a History of Sukhodaya Art. P. 58 - 59
๗๒. Sacred Image Sculptures From Thailand, P. 53
๗๓. What are the Dates of Sukhodaya Art?, Fig 4
๗๔. ม.ร.ว.กันหลง กุณดากร สุธมธยานุสรณ์ประมวลภาพปฏิมา (กรุงเทพฯ, ๒๕๐๗), รูปที่ ๗๐
๗๕. ม.จ.สุภัททศิ ศักดิ์ เทวรูปสำริดสุโขทัย (กรุงเทพฯ ๒๕๐๘) รูปที่ ๕๒-๕๖
๗๖. Sacred Image Sculptures From Thailand, P. 53, 54
๗๗. ประวัติและโบราณสถานเมืองสวรรคโลก, หน้า ๔

พระพุทธรูปสำคัญ

ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สวรรคตวรนายก

๑. พระพุทธรูปทรงเครื่องนาคปรก

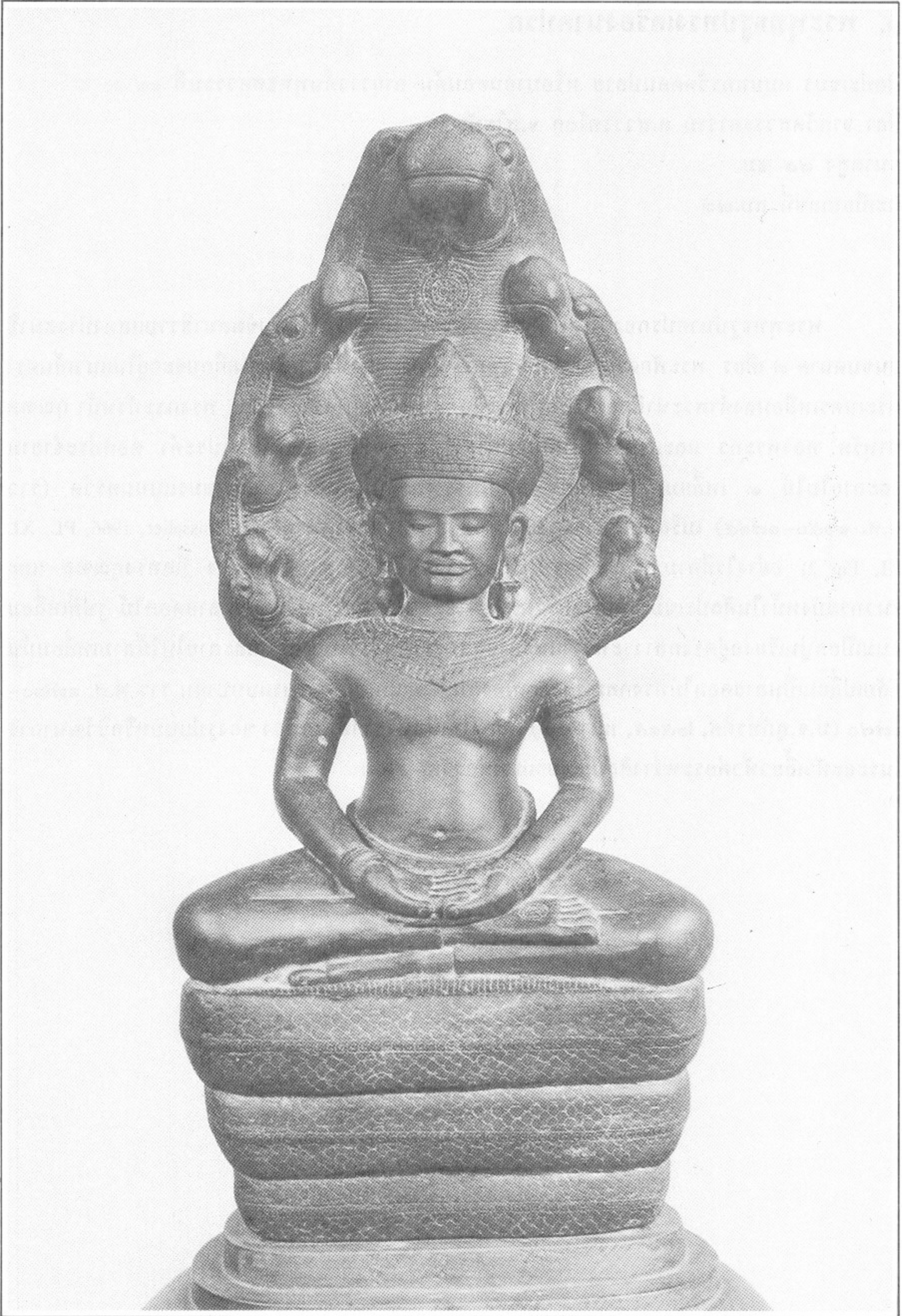
ศิลปะเขมร แบบนครวัดตอนปลาย หรือบายอนตอนต้น อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘

ศิลา จากวัดสุวรรณคาราม อ.สุวรรณโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๘๕ ซม.

ทะเบียนเลขที่ ลบ.๗๓

พระพุทธรูปนาคปรกองค์นี้ เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง ประทับขัดสมาธิราบแสดงปางสมาธิ บนขนดนาค ๗ เศียร พระพักตร์เคร่ง พระนลาฏกว้าง พระขนงทำเป็นสันนูนเกือบจะอยู่ในแนวเส้นตรง พระเนตรเหลือบลงต่ำพระนาสิกแบนใหญ่ พระโอษฐ์หนา ขอบสลักเป็นสัน ทรงกระบังหน้า กุณฑล พาทูร์ด ทองพระกร และกรองศอทำเป็นแผ่นใหญ่ ตกแต่งด้วยแนวลายลูกประคำ ดอกประจํายาม และลายใบไม้ ๓ เหลี่ยมปลายแหลมตามแบบพระพุทธรูปนาคปรก ศิลปะเขมรแบบนครวัด (ราว พ.ศ. ๑๖๕๐-๑๗๑๕) เปรียบเทียบได้กับพระพุทธรูปนาคปรกจากมณฑลบุรี (Boisselier, 1966, PL. XL III, Fig 2) อย่างไรก็ตาม พระพุทธรูปนาคปรกองค์นี้ยังมีข้อแตกต่างอยู่บ้าง คือทรงกุณฑล และแนวกระบังหน้าในศิลปะเขมร แบบนครวัด นิยมใช้แนวลายประจํายาม หรือลายดอกไม้ รูปสี่เหลี่ยม ขนมห้อยปวงเรียงอยู่ตรงกลางระหว่างแนวลายลูกประคำทางด้านล่าง และลายใบไม้สามเหลี่ยมนั้น กลับเปลี่ยนเป็นลายดอกไม้วางกลมเรียงต่อเนื่องกัน ตามแบบศิลปะเขมรแบบบายอน ราว พ.ศ. ๑๗๒๐-๑๗๘๐ (ม.จ.สุภัทรดิศ, ๒๕๑๕, หน้า ๓๗) แสดงให้เห็นถึงความสืบเนื่อง ของรูปแบบหรือวิวัฒนาการ ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างศิลปะเขมรแบบนครวัด-บายอน

2. พระพุทธรูปปางประทานอภัย

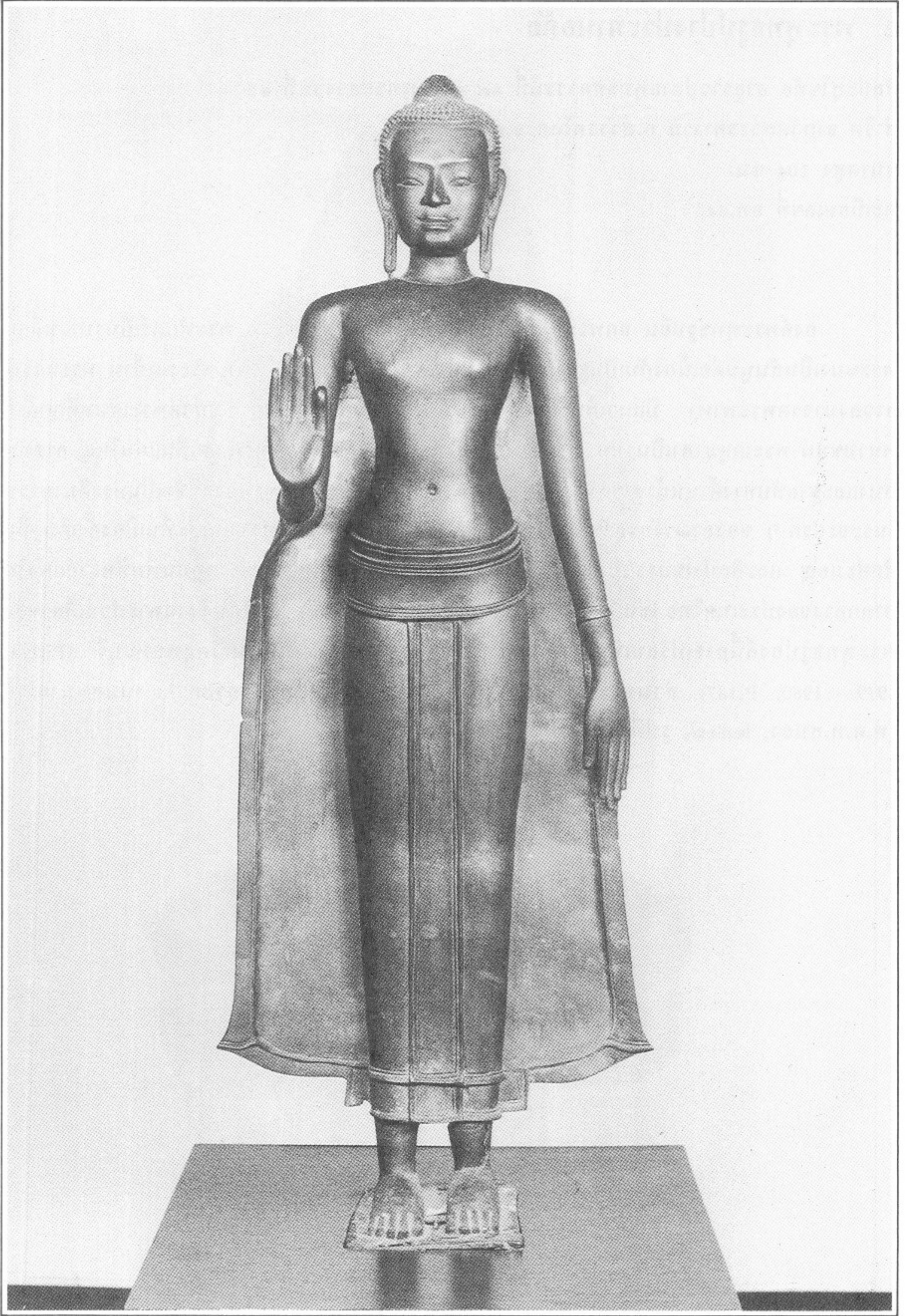
ศิลปะสุโขทัย อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙

สำริด จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง 104 ซม.

ทะเบียนเลขที่ อท.34

องค์พระพุทธรูปยืน ยกพระหัตถ์ขวาขึ้นแสดงปางประทานธรรม พระพักตร์เป็นรูปสี่เหลี่ยม พระขนงเป็นสันนูนต่อเนื่องกันเป็นรูปปีกกา พระนาสิกใหญ่ พระโอษฐ์หนา พระหนุป้าน พระกรรณยาวลงมาจรดพระพาหา มีแนวเส้นไรพระศกขนาดใหญ่เหนือพระนลาฏ ขมวดพระเกศาเล็กคล้ายหนามขุ่น พระเกตุมาลาเป็นรูปกรวยเรียบ ครองจีวรห่มคลุม มีแนวรัดประคตเป็นแผ่นใหญ่ คาดทับสรวงและชายทับทางด้านหน้าชายสรวงด้านล่างยาวกว่าขอบจีวร พระพุทธรูปองค์นี้จัดเป็นประติมากรรมในระยะแรก ๆ ของอาณาจักรสุโขทัย แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลผสมระหว่างศิลปะพื้นเมืองดั้งเดิม คือ ศิลปะมอญ และศิลปะเขมรรวมกัน ประติมากรรมในรูปแบบดังกล่าวนี้ปรากฏบนพื้นที่หลายแห่งในภาคกลางของประเทศไทย เช่น ลพบุรี สุพรรณบุรี และสรรคบุรี เป็นต้น ลักษณะเฉพาะส่วนเศียรของพระพุทธรูปองค์นี้อาจเปรียบเทียบกับเศียรพระพุทธรูปซึ่งค้นพบที่จังหวัดสุพรรณบุรี (Piriya, 1979 - 1980, P.187) ส่วนพระวรกายคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปยืนของพระครูคณานัมสมณาจารย์ (พ.ต.ท.สนอง, ๒๕๑๘, รูปที่ ๑๓๖)

๓. พระพุทธรูปปางประทานอภัย

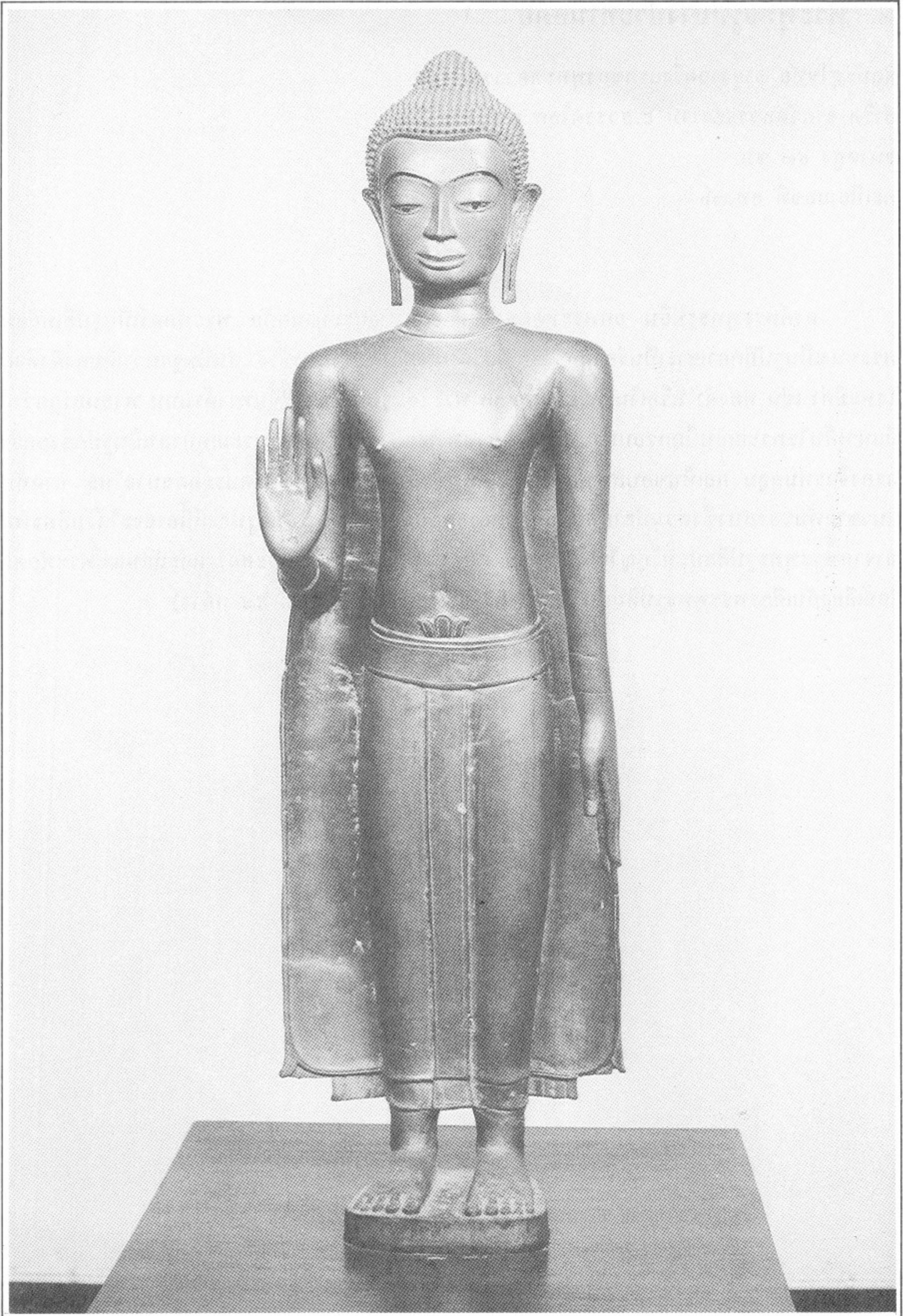
ศิลปะสุโขทัย อายุราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๘

สำริด จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๘๓ ซม.

ทะเบียนเลขที่ อท.๓๖

องค์พระพุทธรูปยืน ยกพระหัตถ์ขวาชี้ขึ้นแสดงปางประทานอภัย พระพักตร์เป็นรูปสี่เหลี่ยม พระขนงเป็นรูปปีกกาเซาะเป็นร่องลึก เช่นเดียวกับพระเนตรทั้งสองข้าง สันนิษฐานว่าเดิมคงฝังด้วยโลหะมีค่า เช่น ทองคำ หรือเงิน พระนาสิกเล็ก พระโอษฐ์เม้มปลายชี้ขึ้นทางด้านบน พระนลาฏกว้าง มีแนวเส้นไรพระศกเหนือกรอบพระพักตร์ ขมวดพระเกศาเป็นเม็ดเล็ก พระเกตุมาลาเป็นรูปกรวยคว่ำ ครอบจีวรห่มคลุม แลเห็นขอบสบงด้านล่างไหล่พื้นขอบจีวร มีแนวเส้นรัดประคตขนาดใหญ่ กัดทับแนวชายพับของสบงซึ่งส่วนปลายพับคลี่ออกคล้ายกลีบดอกไม้ พระพุทธรูปองค์นี้อาจจะได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปศิลปะหริภุญไชย เพราะเน้นเส้นขอบจีวรบริเวณพระศอ และลักษณะพระพักตร์ใกล้เคียงกับเศียรพระพุทธรูปดินเผา หริภุญไชย (เขียน ๒๕๐๐, รูปที่ ๘๘ กลาง)

๔. พระพุทธรูปปางประทานธรรม

ศิลปะสุโขทัย อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙
สำริด จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย
ขนาดสูง ๕๐ ซม.
ทะเบียนเลขที่ อท.๑๖

องค์พระพุทธรูปยืนยกพระหัตถ์ทั้งสองขึ้นแสดงปางประทานธรรม พระพักตร์เป็นรูปสี่เหลี่ยม พระนลาฏกว้าง พระขนงเป็นรูปปีกกา พระเนตรเรียว พระนาสิกค่อนข้างแบน พระโอษฐ์หนา ขมวดพระเกศาเป็นเม็ดเล็ก พระเกตุมาลาใหญ่ พระรัศมีเป็นเปลว พระวรกายค่อนข้างอวบอ้วน พระอังสาผายบันพระองค์เล็ก พระโสณีใหญ่ พระพุทธรูปองค์นี้คล้ายคลึงกับพระพุทธรูปปางประทานอภัยสำริดจากแคว้นบาเสตศิลปะเขมรแบบหลังบายน (ม.จ.สุภัทรดิศ ๒๕๑๕, รูปที่ ๔๘) และพระพุทธรูปปางประทานอภัยในครอบครองของพระครูคณานัมสมณาจารย์ (พ.ต.ท.สนอง, ๒๕๑๘, รูปที่ ๑๒๕)

๕. พระพุทธรูปปางมารวิชัย

ศิลปะสุโขทัย อายุราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๘

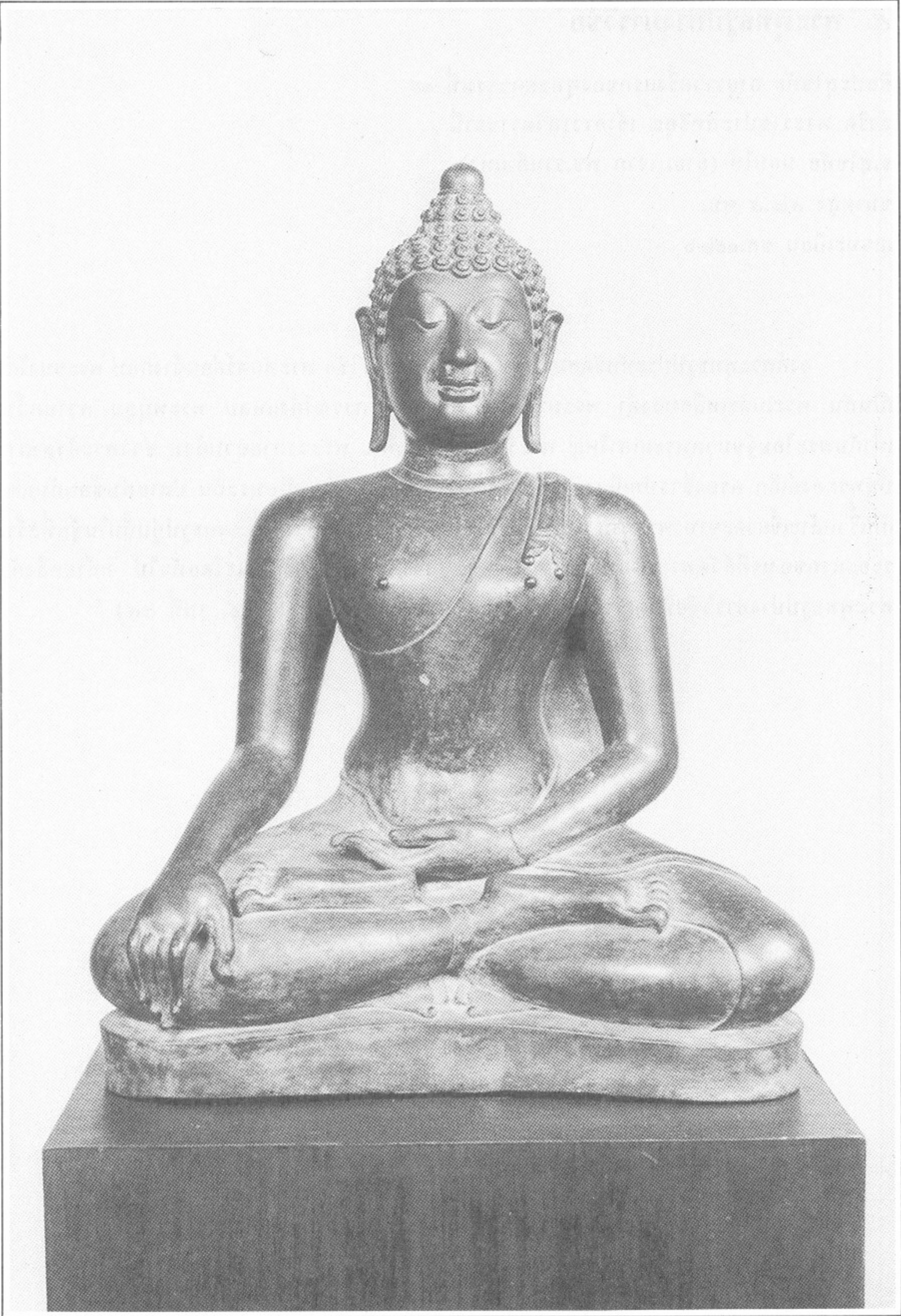
สำริด พระราชประสิทธิ์คุณ เจ้าอาวาสวัดราชธานี

จ.สุโขทัย มอบให้ (ย้ายมาจาก พช.รามคำแหง)

ขนาดสูง ๕๒.๕ ซม.

เลขทะเบียน ชส.๑๘๒๖

องค์พระพุทธรูปประทับขัดสมาธิเพชร แสดงปางมารวิชัย พระพักตร์ค่อนข้างกลม พระขนงโค้งเป็นสัน พระเนตรเหลือบลงต่ำ พระนาสิกโค้ง ปลายพระกรรณโค้งแหลม พระหนุอม ความกว้างเท่ากับพระโอษฐ์ขมวดพระเกศาใหญ่ พระรัศมีเป็นต่อมกลม พระวรกายอวบอ้วน ช่วงพระอังสาผายบันพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา ชายจีวรสั้นเหนือพระถัน ปลายพับซ้อนกันแยกเป็นริ้วคล้ายเขี้ยวตะขาบ พระพุทธรูปองค์นี้มีวิวัฒนาการสืบเนื่องมาจากพระพุทธรูปปูนปั้นในซุ้มที่สร้างระยะแรกของเจดีย์วัดพระพายหลวง (Griswold, 1967, Fig.5) ลักษณะโดยทั่วไป คล้ายคลึงกับพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่วัดคูยาง อ.เมือง จ.กำแพงเพชร (เขียน, ๒๕๐๐, รูปที่ ๓๔)

๖. พระพุทธรูปปางมารวิชัย

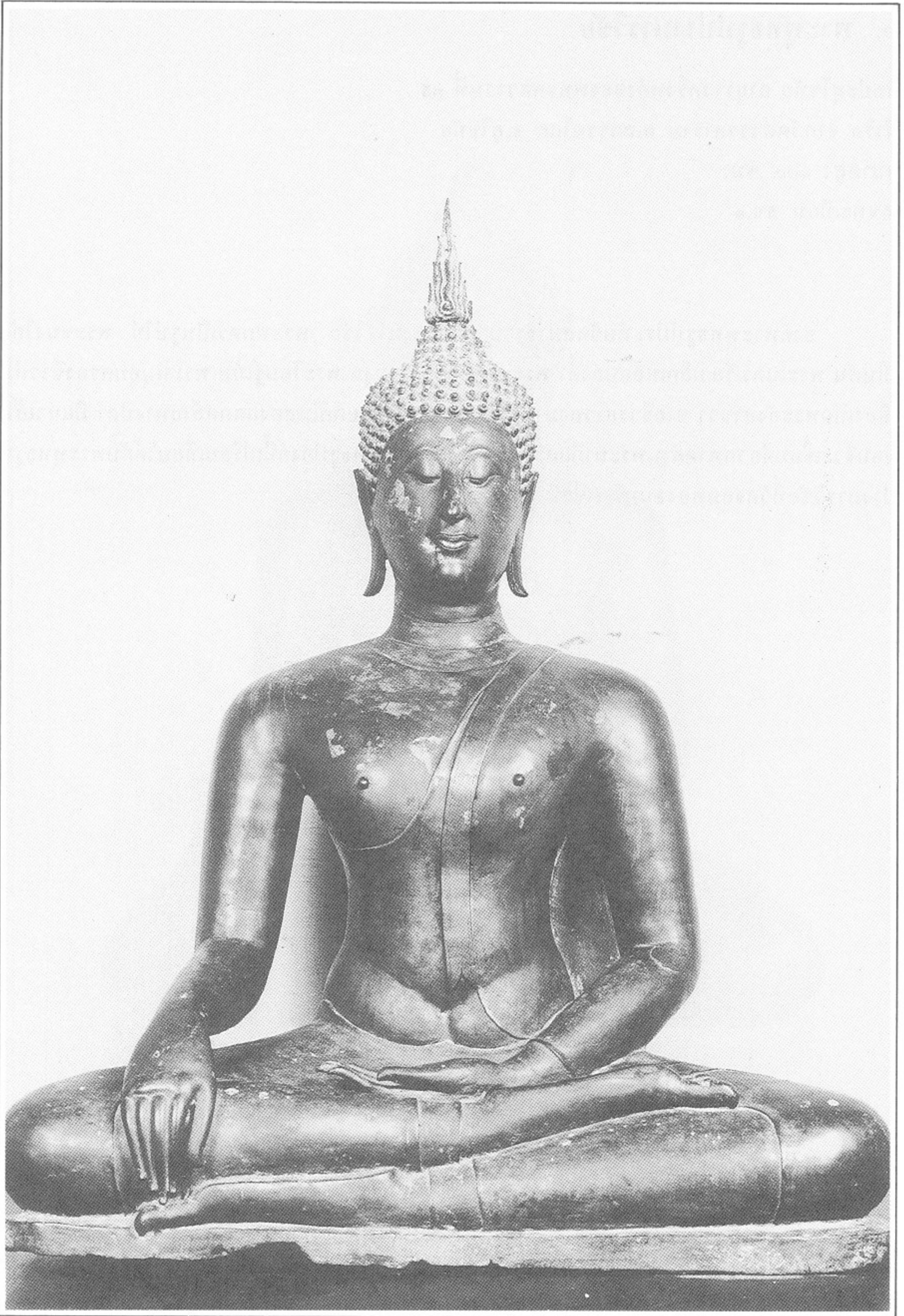
ศิลปะสุโขทัย อายุราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๘

สำริด จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๑๐๔ ซม.

เลขทะเบียน สข.๑

องค์พระพุทธรูปประทับขัดสมาธิราบแสดงปางมารวิชัย พระพักตร์เป็นรูปไข่ พระขนงโก่งเป็นสัน พระเนตรเรียวยาวเล็กเหลือบลงต่ำ พระนาสิกโก่งปลายงุ้ม พระโอษฐ์เฝ้ม พระหนุอมครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา ชายจีวรยาวลงมาจรดพระนาภีปลายแยกเป็นสองแฉกคล้ายหางปลา มีแนวเส้นขอบจีวรเชื่อมต่อกวักพาดผ่านพระนาภีและพระกรซ้าย พระพุทธรูปองค์นี้เปรียบเทียบกับพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่วัดจอมทองธนบุรี (เขียน, ๒๕๐๐, รูปที่ ๔๘)

๗. พระพุทธรูปปางลีลา (ภาพปก)

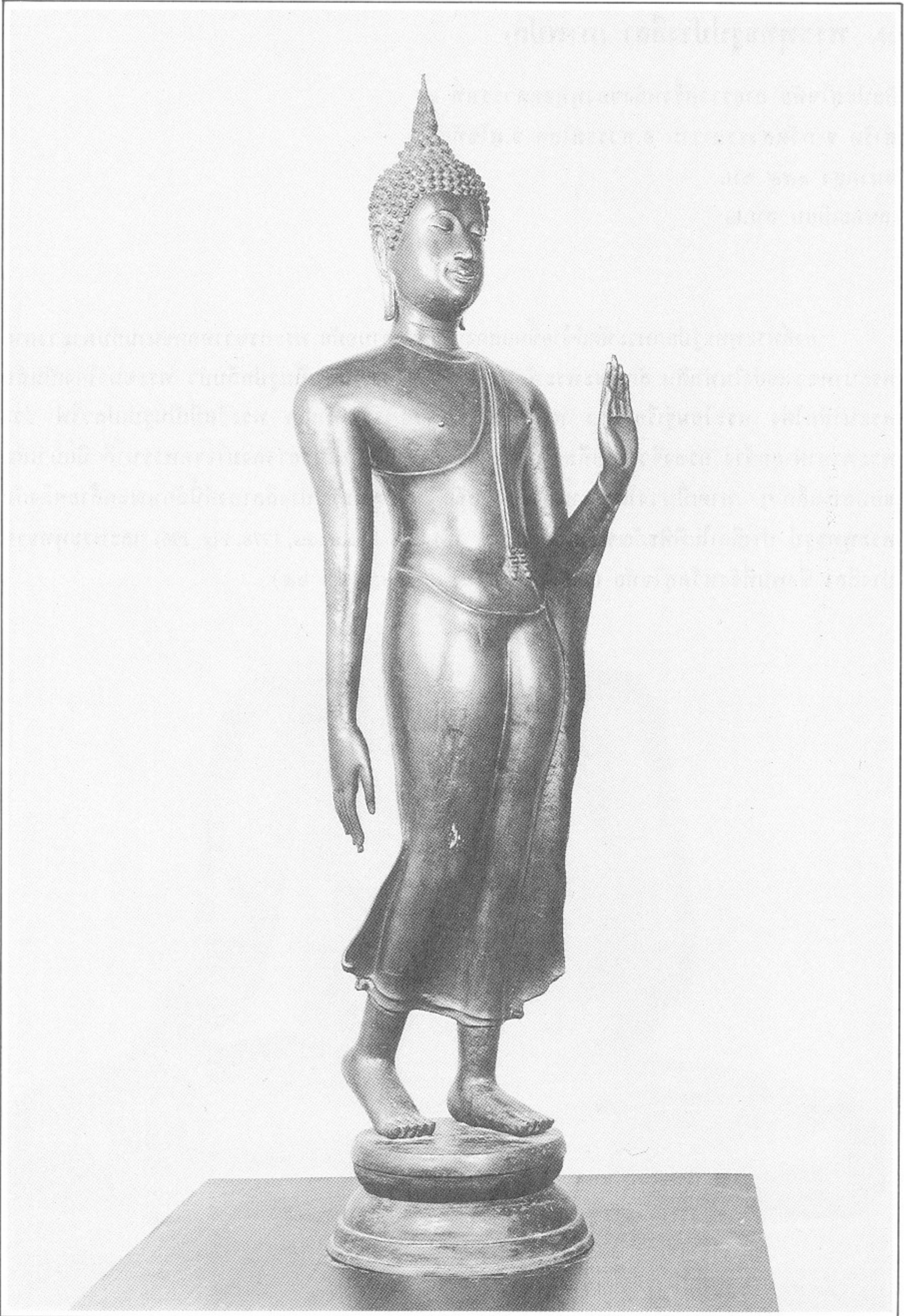
ศิลปะสุโขทัย อายุราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๘

สำริด จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๑๕๔ ซม.

เลขทะเบียน สน.๒

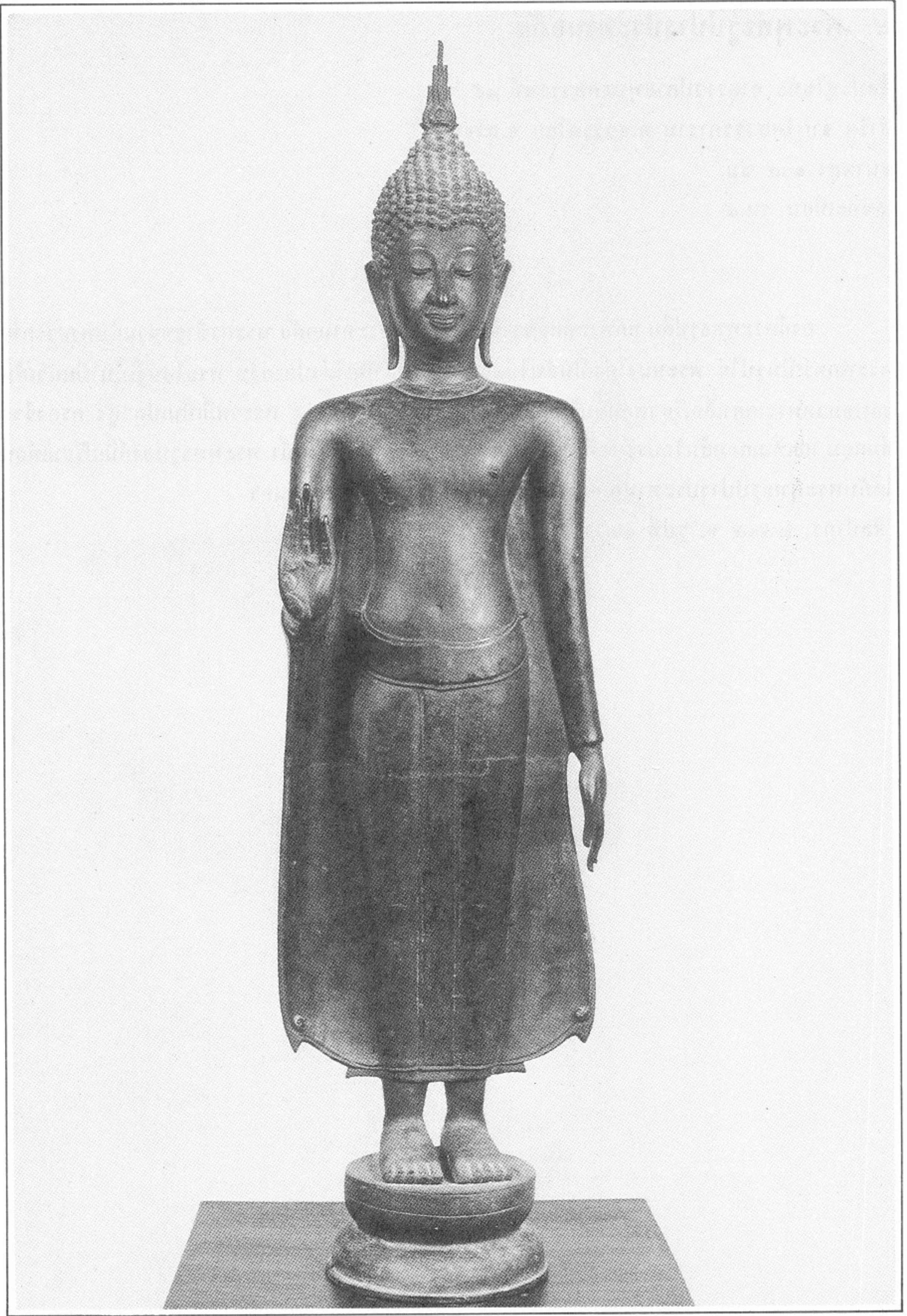
องค์พระพุทธรูปยกพระหัตถ์ซ้ายขึ้นแสดงปางประทานอภัย พระกรขวาทอดขนานกับพระวรกาย พระบาทขวาเหยงในท่าเดิน ลักษณะพระพักตร์เป็นรูปไข่ พระเนตรเป็นรูปกลีบบัว พระขนงโค้งเป็นสัน พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์เรียวบาง พระหนุอม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นรูปเปลวไฟ ช่วงพระพาหุผายกว้าง ครองจีวรห่มเฉียง เปิดพระอังสาขวา ชายจีวรยาวลงมาจรดพระนาภี มีแนวเส้นขอบสบงเล็ก ๆ พาดเป็นวงโค้งระหว่างพระโสณี พระพุทธรูปปางลีลาองค์นี้ลักษณะคล้ายคลึงกับพระพุทธรูป ปางลีลาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (M.C. Subhadradis, 1978, Fig. 196) และพระพุทธรูปปางลีลา ซึ่งพบที่จังหวัดสุโขทัย (ม.ร.ว.ทันพงษ์, ๒๕๐๗, รูปที่ ๖๕)

๘. พระพุทธรูปปางประทานอภัย

ศิลปะสุโขทัย อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘
สำริด จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย
ขนาดสูง ๑๐๔ ซม.
เลขทะเบียน สน.๔

องค์พระพุทธรูปยืน ยกพระหัตถ์ขวาขึ้นแสดงปางประทานอภัย พระกรซ้ายขนานกับพระวรกาย พระพักตร์เป็นรูปไข่ พระขนงโก่งเป็นสันไม่ต่อกัน พระนาสิกโค้งปลายงุ้ม พระโอษฐ์เม้ม มีแนวเส้นขอบขมวดพระเกศาเล็กเรียวยาวสอบขึ้นไปจนถึงส่วนปลายพระเกตุมาลา พระรัศมีเป็นเปลวสูง กรองจีวรห่มคลุม แลเห็นแนวเส้นรัดประคตที่คาดทับชายพับของสบงทางด้านหน้า พระพุทธรูปองค์นี้เปรียบเทียบกับพระพุทธรูปปางประทานอภัยในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร (ศิลปากร, ๒๕๑๕ ข. รูปที่ ๑๒)

๘. พระสาวก

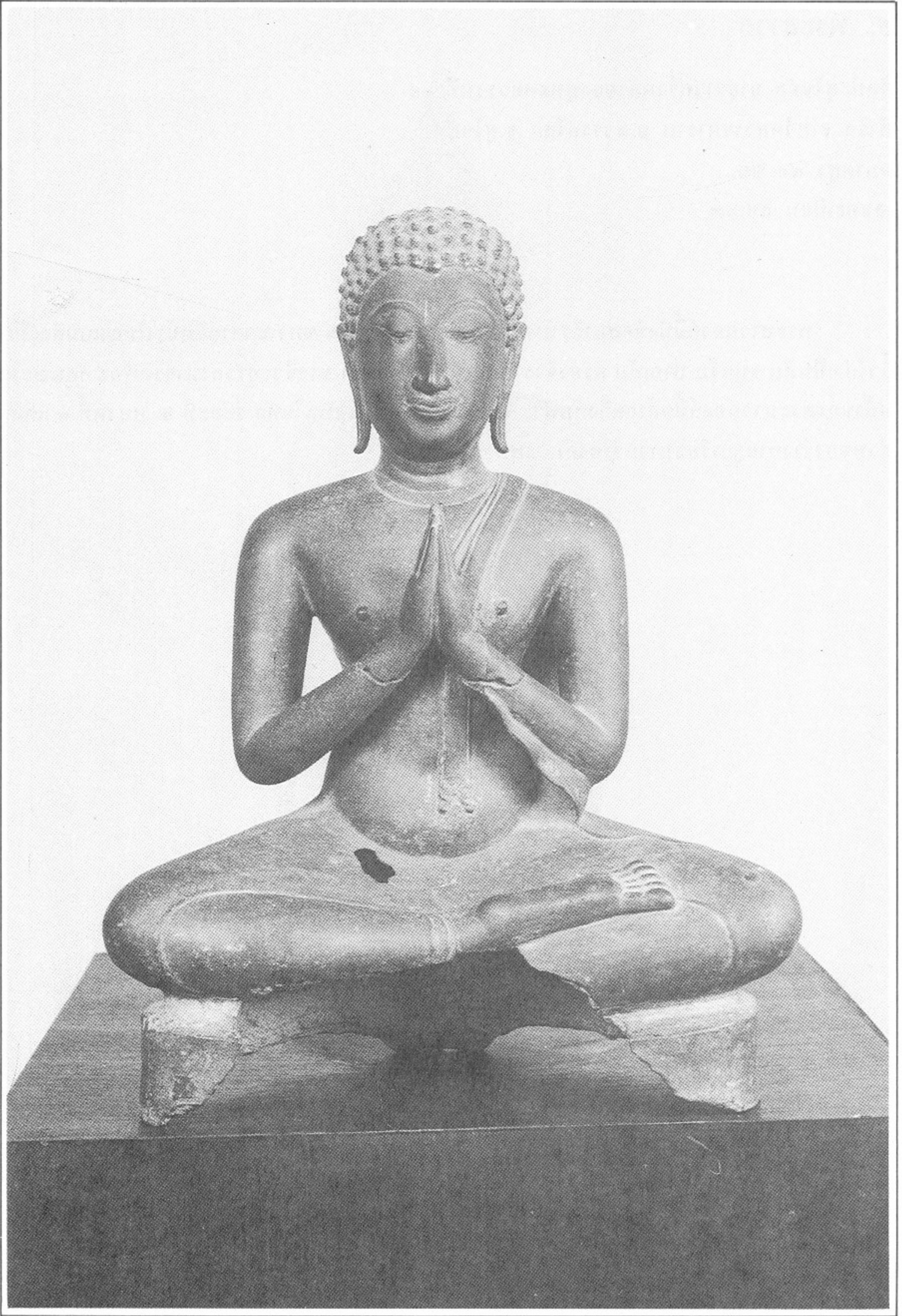
ศิลปะสุโขทัย อายุราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๘

สำริด จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๔๐ ซม.

เลขทะเบียน สข.๖๓

พระสาวกองค์นี้นั่งขัดสมาธิราบ พนมมือ หน้าเป็นรูปไข่ ขมวดเกศาอ่อนข้างใหญ่แบนติดเศียร คิ้วโก่งเป็นสัน จมูกงุ้ม ปากเม้ม ครองจีวรห่มเฉียงเปิดไหล่ขวา ชายจีวรยาวลงมาจรดท้อง ลักษณะใบหน้าของพระสาวกองค์นี้คล้ายคลึงกับพระพักตร์ของพระพุทธรูปสุโขทัย ระยะที่ ๒ หมวดที่ ๑ แต่สัดส่วนของร่างกายดูเพรียวบางกว่าองค์พระพุทธรูป

๑๐. พระพุทธรูปปางมารวิชัย

ศิลปะสุโขทัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘

สำริด จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๑๘ ซม.

เลขทะเบียน อย.๕๓

องค์พระพุทธรูปประทับขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัย ลักษณะพระพักตร์ค่อนข้างกลม พระปรางอุม พระขนงโค้ง เป็นสันไม้ค่อกัน พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกเรียวโค้ง ริมพระโอษฐ์ล่างใหญ่กว่าริมบน ขอบเป็นร่อง พระหนุเป็นปมใหญ่ ความกว้างเท่ากับความยาวของพระโอษฐ์ ขมวดพระเกศาเป็นเม็ดเล็ก พระเกตุมาลาเป็นรูปกรวยคว่ำ พระรัศมีเป็นรูปดอกบัวตูม ปลายพระกรณเรียวแหลมควัดลงทางด้านล่าง ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา ชายจีวรทำเป็นแผ่นเรียบสันเหนือพระถันปลายแยกเป็นสองแฉก พระพุทธรูปองค์นี้คงมีวิวัฒนาการมาจากพระพุทธรูปปูนปั้น วัดพระพายหลวงและพระพุทธรูปปางมารวิชัยในรายการวัตถุหมายเลข ๕ (เลขทะเบียน ชส.๑๕๒๖) ทำนั่งขัดสมาธิราบ และพระรัศมีมีรูปดอกบัวตูมที่เพรียวสูงขึ้น แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบที่คลี่คลายออกไป ลักษณะฐานและแนวชายจีวรเปรียบเทียบกับ พระพุทธรูปปางมารวิชัย ในครอบครองของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล (พ.ต.ท.สนอง, รูปที่ ๑๑๓)

๑๑. พระพุทธรูปปางมารวิชัย

ศิลปะสุโขทัย อายุราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๘

สำริด จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๗๖ ซม.

เลขทะเบียน อท.๒๔

องค์พระพุทธรูปประทับขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัย เหนือฐานหน้ากระดานเขาระ่องครอง จีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา ชายจีวรยาวลงมาจรดพระนาภี ปลายตัดตรง มีแนวเส้นรัดประคตขนาดใหญ่ที่บันพระองค์พระพักตร์ค่อนข้างยาว พระนลาฏกว้าง พระหนุเหลี่ยม พระเนตรเหลือบลงต่ำ พระขนงโก่งเป็นสันต่อเนื่องกัน พระนาสิกเป็นสันปลายค่อนข้างแบน พระโอษฐ์กว้าง ขมวดพระเกศาเป็นเม็ดเล็ก มีแนวเส้นไรพระศก พระรัศมีเป็นเปลวสูง มีลายกลีบบัวรองรับทางด้านล่าง พระพุทธรูปองค์นี้คล้ายคลึงกับพระพุทธรูปปางมารวิชัยซึ่งพบที่จังหวัดชัยนาท (ม.ร.ว.ทันพงษ์, ๒๕๐๗, รูป ๖๑)

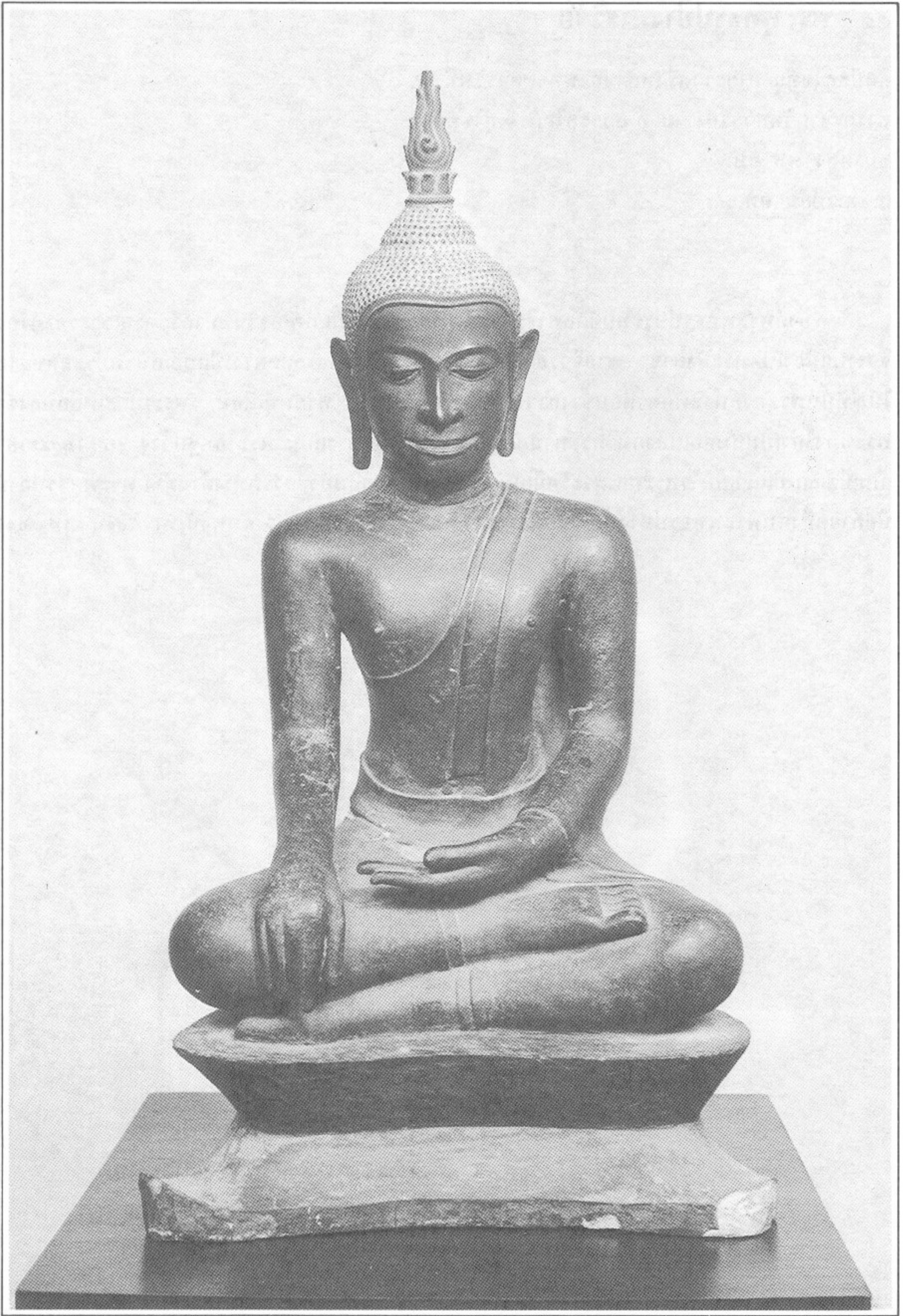

Figure 1. A seated Buddha statue with a tall, ornate headdress, resting on a tiered base.

๑๒. พระพุทธรูปปางประทานธรรม

ศิลปะสุโขทัย อายุราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๘

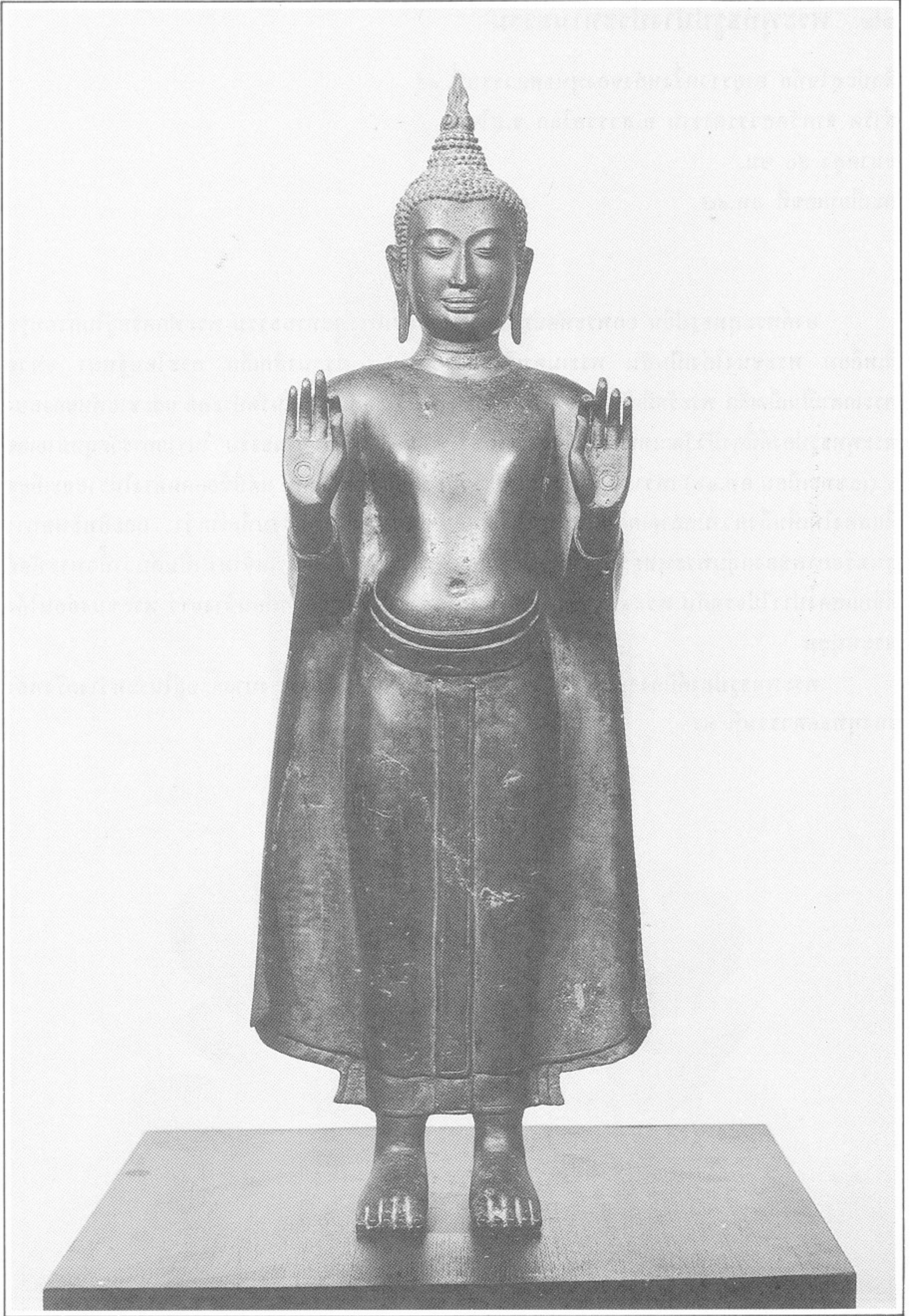
สำริด จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๕๐ ซม.

ทะเบียนเลขที่ อท.๑๗

องค์พระพุทธรูปยืน ยกพระหัตถ์ทั้งสองขึ้นแสดงปางประทานธรรม พระพักตร์อยู่ในกรอบรูปสี่เหลี่ยม พระขนงโก่งเป็นสัน พระเนตรเรียวเหลือบลงต่ำ พระนาสิกเล็ก พระโอษฐ์หนา ขมวดพระเกศาเป็นเม็ดเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว ครองจีวรห่มคลุม แลเห็นแนวเส้นรัดประคด และชายพับของสบง พระพุทธรูปองค์นี้คงมีวิวัฒนาการสืบเนื่องมาจากพระพุทธรูปปางประทานธรรม ในรายการวัตถุหมายเลข ๔ (เลขทะเบียน อท.๑๖) เพราะลักษณะรูปแบบโดยทั่วไปคล้ายคลึงกัน แต่มีข้อแตกต่างในรายละเอียดที่แสดงให้เห็นถึงความคลาดเคลื่อนของการลอกเลียนแบบประติมากรรมที่เก่ากว่า และอิทธิพลทางสุนทรียภาพของกลุ่มพระพุทธรูปสุโขทัยในหมวด ๑ ระยะที่ ๒ ที่แทรกเข้ามา เป็นต้นว่านิ้วพระหัตถ์ที่จับแสดงปางไม่จรดกัน พระวรกายเพรียว บางมากยิ่งขึ้น พระพักตร์ค่อนข้างยาว พระขนงอ่อนโค้ง พระหนุอม

พระพุทธรูปองค์นี้คงจะมีอายุหลังจากพระพุทธรูปองค์ที่อ้างถึงลงมาและอยู่ในระหว่างครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๘

๑๓. พระพุทธรูปปางมารวิชัย

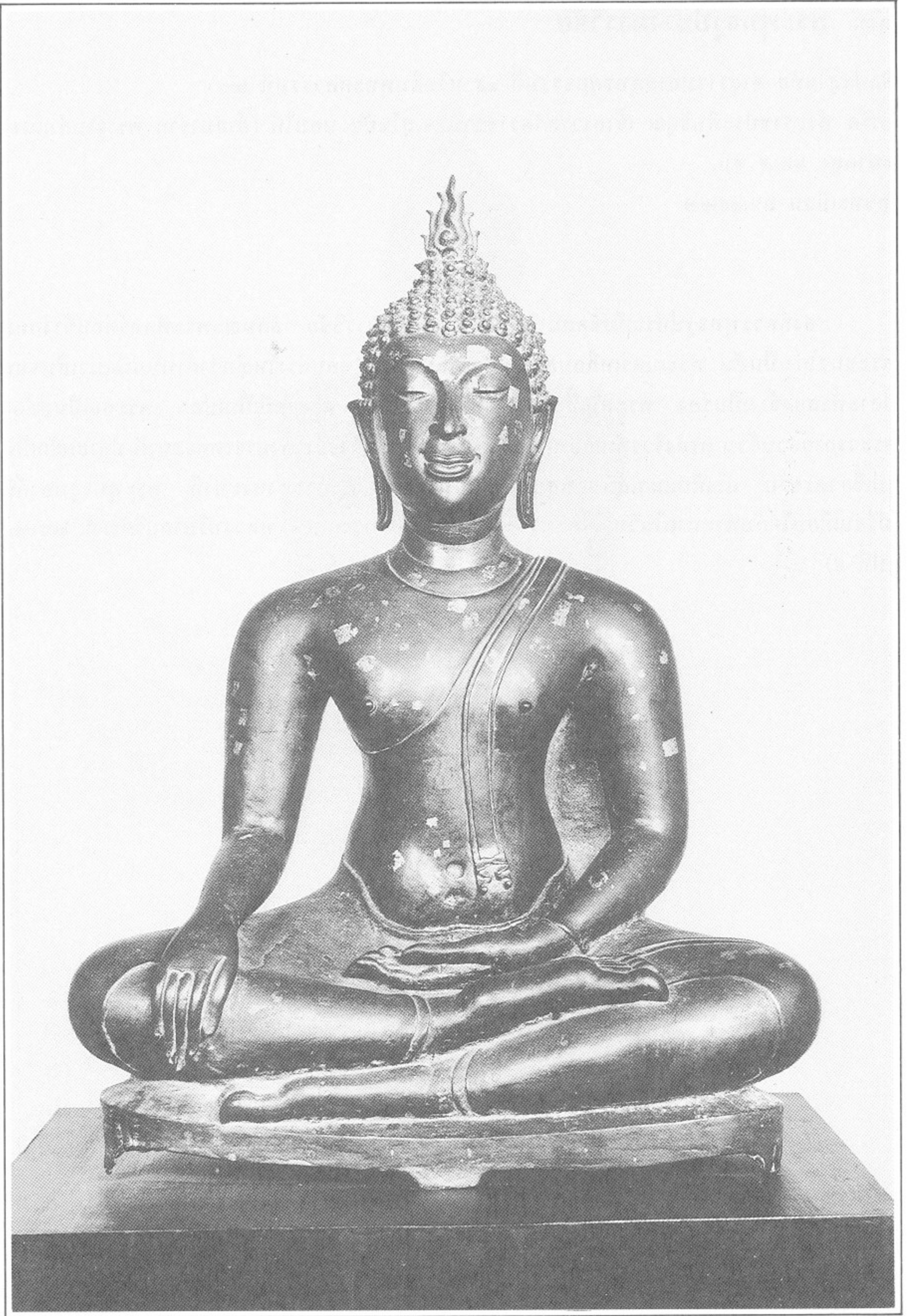
ศิลปะสุโขทัย อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐

สำริด พระราชประสิทธิคุณ เจ้าอาวาสวัดราชธานี จ.สุโขทัย มอบให้ (ย้ายมาจาก พช.รามคำแหง)

ขนาดสูง ๖๖.๕ ซม.

เลขทะเบียน สข.๑๘๒๓

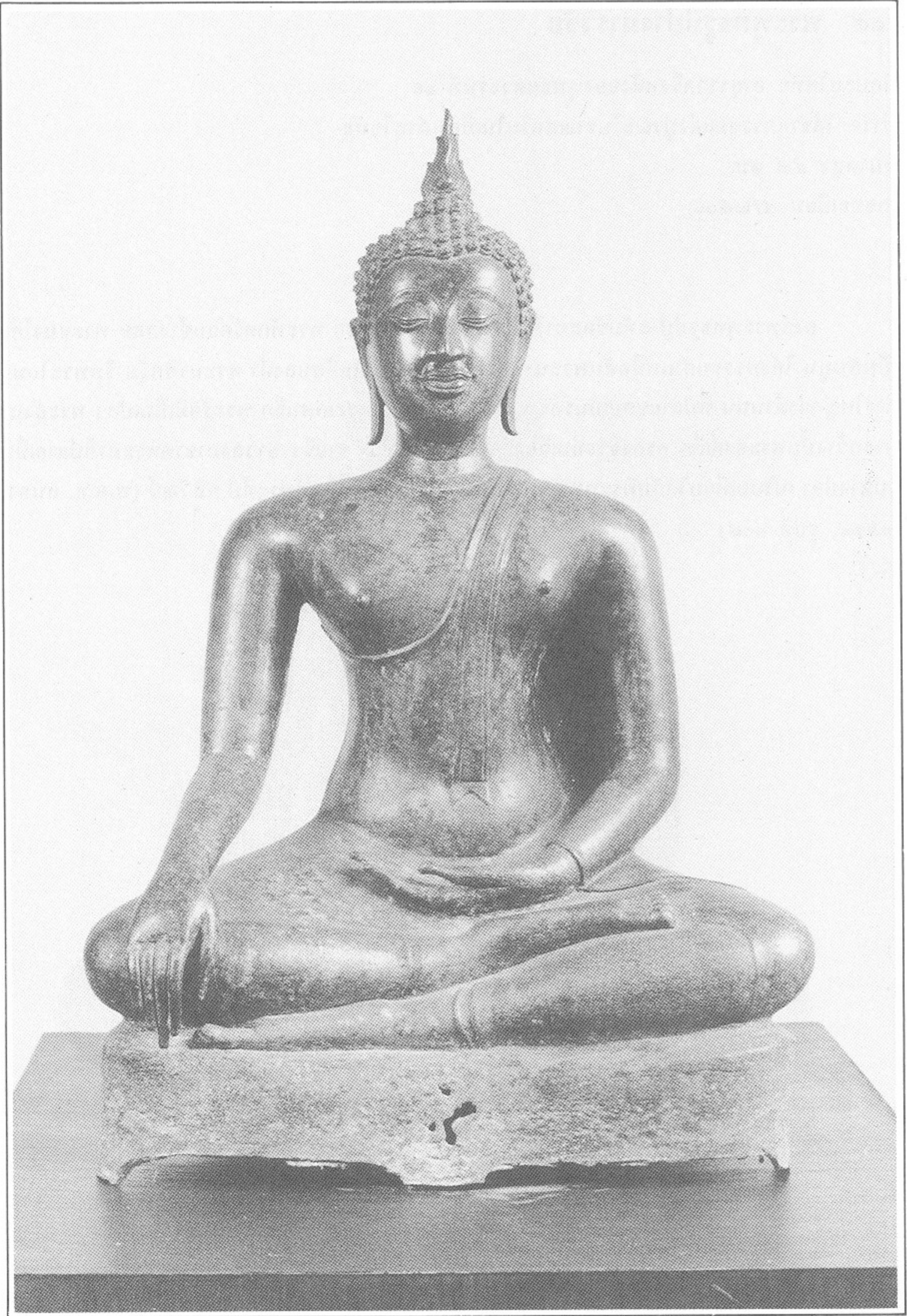
องค์พระพุทธรูปประทับขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัย ลักษณะพระพักตร์ค่อนข้างกลม พระขนงโก่งเป็นสัน พระเนตรเหลือบลงต่ำ พระโอษฐ์ใหญ่ ขอบล่างใหญ่กว่าด้านบนมีแนวเส้นขอบ ปลายทั้งสองข้างเป็นร่อง พระหนุเหลี่ยมขมวดพระเกศาใหญ่ พระรัศมีเป็นเปลว พระศอเป็นปล้อง พระวรกายอวบอ้วน ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา ชายจีวรยาวลงมาจรดพระนาภี ปลายห่มเป็น รูปเขี้ยวตะขาบ แลเห็นแนวเส้นขอบสบงด้านบนพาดผ่านช่วงล่างของพระนาภี พระพุทธรูปองค์นี้ เปรียบเทียบได้กับพระนาถในวิหารโพธิลังกา วัดมหาธาตุฯ กรุงเทพฯ (หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, ๒๕๐๓, รูปที่ ๘)

๑๔. พระพุทธรูปปางมารวิชัย

ศิลปะสุโขทัย อายุราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๘
สำริด ได้จากการขุดแต่งบูรณะโบราณสถานในเมืองเก่าสุโขทัย
ขนาดสูง ๔๗ ซม.
เลขทะเบียน ๔/๒๕๐๐

องค์พระพุทธรูปประทับขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัย พระพักตร์ค่อนข้างกลม พระขนงโค้ง เป็นสันนูน โคนงบรรจบกันเหนือสันพระนาสิก พระเนตรเรียวยาวเหลือบลงต่ำ พระนาสิกงุ้ม ริมพระโอษฐ์ ล่างใหญ่กว่าด้านบน ที่ปลายขอบเป็นร่อง พระหนุมน ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว พระอังสา ผายกว้างบนพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา ชายจีวรยาวลงมาจรดพระนาภีปลายเป็น รูปหางปลา เปรียบเทียบได้กับพระพุทธรูปปางมารวิชัยของนายแพทย์ประทีป กลิวัฒน์ (พ.ต.ท. สนอง, ๒๕๑๘, รูปที่ ๑๐๘)

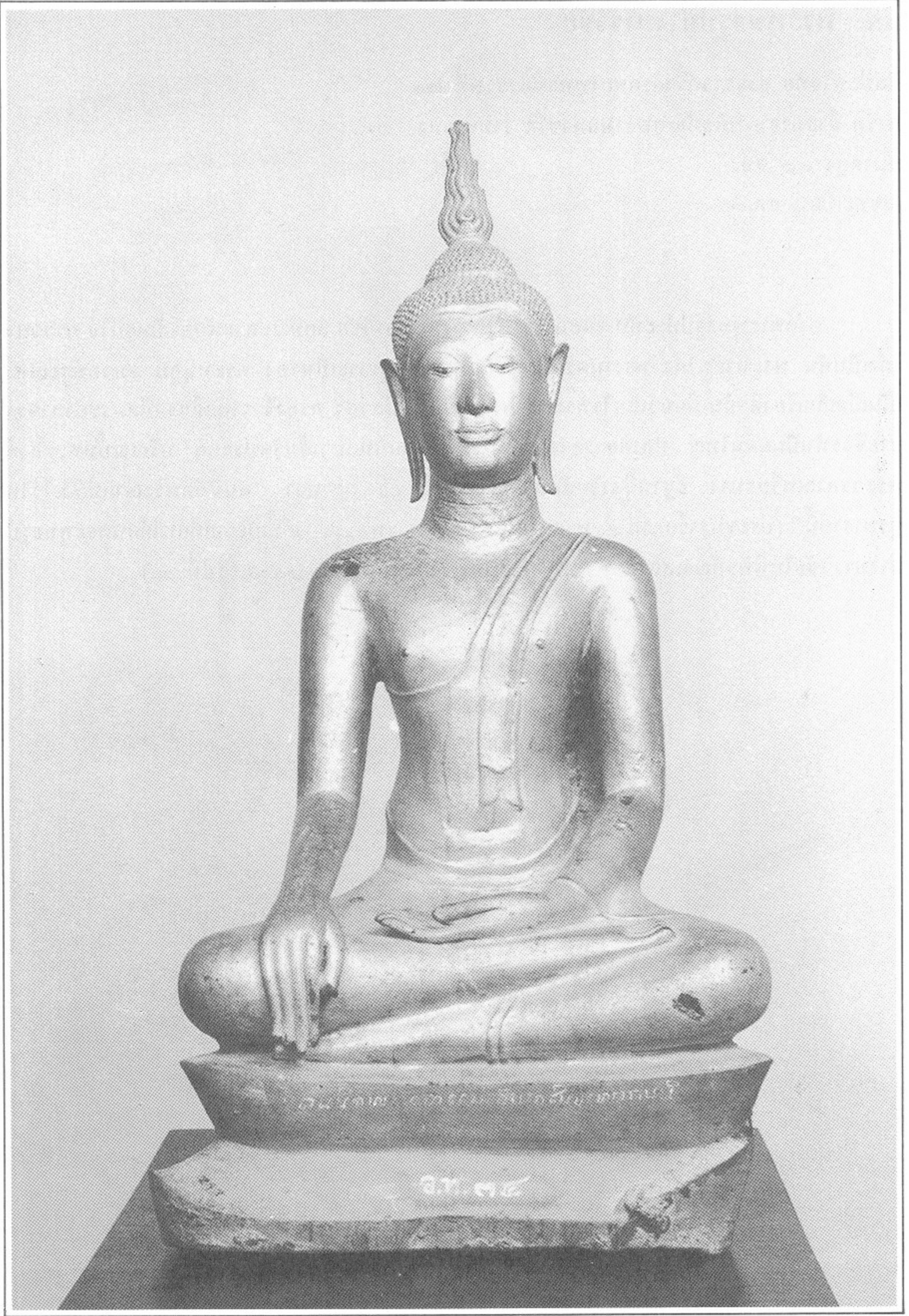
๑๕. พระพุทธรูปปางมารวิชัย

ศิลปะสุโขทัย อายุราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๐
สำริด ย้ายมาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง
ขนาดสูง ๘๓ ซม.
เลขทะเบียน อท.๓๔

องค์พระพุทธรูปประทับ ขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัย ลักษณะพระพักตร์เป็นรูปไข่ พระขนง
โก่งเป็นสัน พระนาสิกโด่ง พระเนตรเรียว ขอบพระโอษฐ์เซาะเป็นร่อง พระหนุอม ขมวดพระเกศา
เป็นเม็ดเล็กเรียงติดกัน มีแนวเส้นไรพระศก พระรัศมีเป็นเปลวสูง กรองจีวรห่มเฉียง เปิดพระอังสาขวา
ชายจีวรทำเป็นแผ่นใหญ่ ปลายยาวลงมาจรดพระนาภีแลเห็นแนวเส้นรัดประคด บริเวณบั้นพระองค์
พระวรกายเพรียวบาง ที่ฐานมีจารึกอักษรไทยสมัยสุโขทัย ความว่า “คนนี้ก่อพระเจ้าแม่เฒ่าไว้ใน
บูรพารามนี้” (ประชุมจารึกภาค ๔, พระนคร, ๒๕๑๓) พระพุทธรูปองค์นี้เปรียบเทียบกับพระพุทธรูป
ปางมารวิชัยในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (มจ.สุภัทรดิศ, ๒๕๐๘, รูปที่ ๑๐)

เคยตีพิมพ์ Griswold, 1976 Fig 57 b,

ประชุมจารึกภาค ๔ ๒๕๑๓, รูปที่ ๔๕ ก, ข,

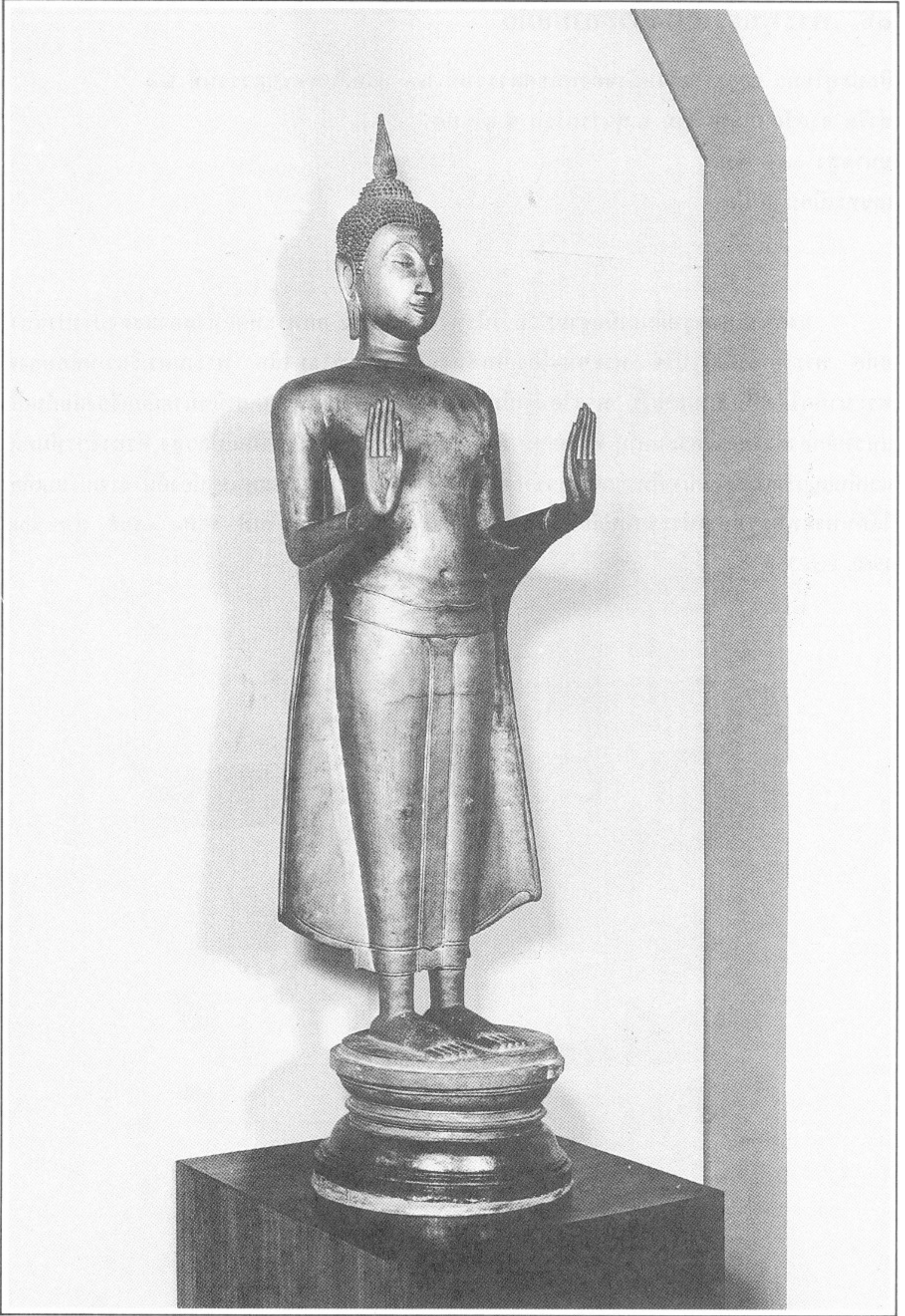
๑๖. พระพุทธรูปปางประทานอภัย

ศิลปะสุโขทัย อายุราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๐ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑
สำริด จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๑๕๗ ซม.

เลขทะเบียน สน.๓

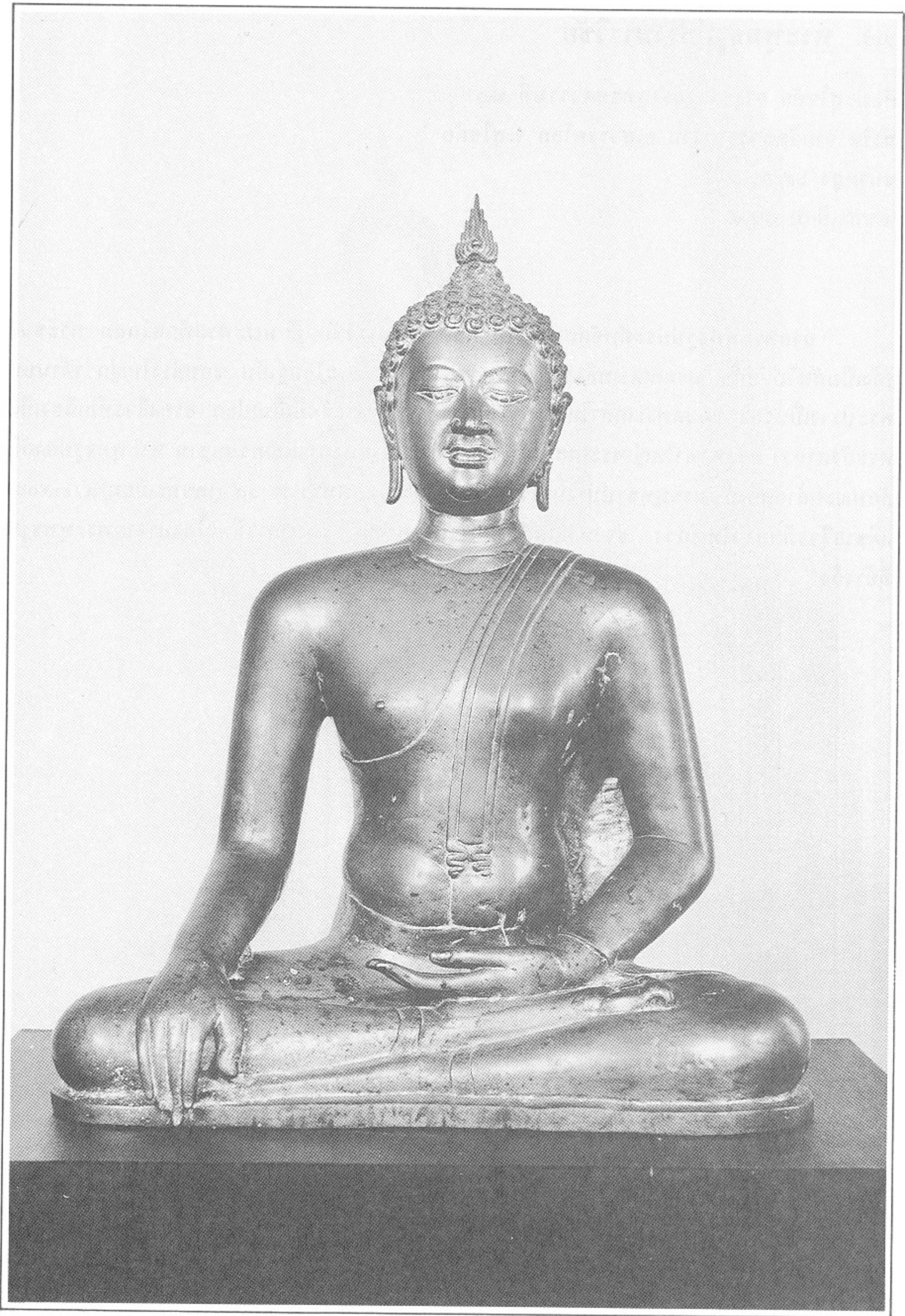
องค์พระพุทธรูปยืนเหนือฐานบัวคว่ำบัวหงายทรงกลม ยกพระหัตถ์ทั้งสองแสดงปางประทานอภัย พระพักตร์เป็นรูปไข่ พระขนงโก่งเป็นสันต่อกันเหนือพระนาสิก พระเนตรเรียวยเหลือบลงต่ำ พระนาสิกโด่งเป็นสันปลายงุ้ม พระโอษฐ์เต็ม พระหนุอม ขมวดพระเกศามีขนาดเล็กเรียงต่อกันเป็นแนวหยักลงตรงกลางพระนลาฏ พระเกตุมาลาเป็นรูปชามคว่ำ พระรัศมีเป็นเปลวสูง ครองจีวรห่มคลุม แลเห็นแนวรัดประคดขนาดใหญ่และแนวชายพับของสบงทางด้านหน้าพระพุทธรูปองค์นี้ อาจเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปปางประทานอภัยที่วัดช้างค้ำ ซึ่งมีจารึกว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๘๖๘ (Griswold, 1960, Fig. 75)

๑๗. พระพุทธรูปปางมารวิชัย

ศิลปะสุโขทัย อายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐
สำริด จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย
ขนาดสูง ๖๘ ซม.
เลขทะเบียน สข.๔

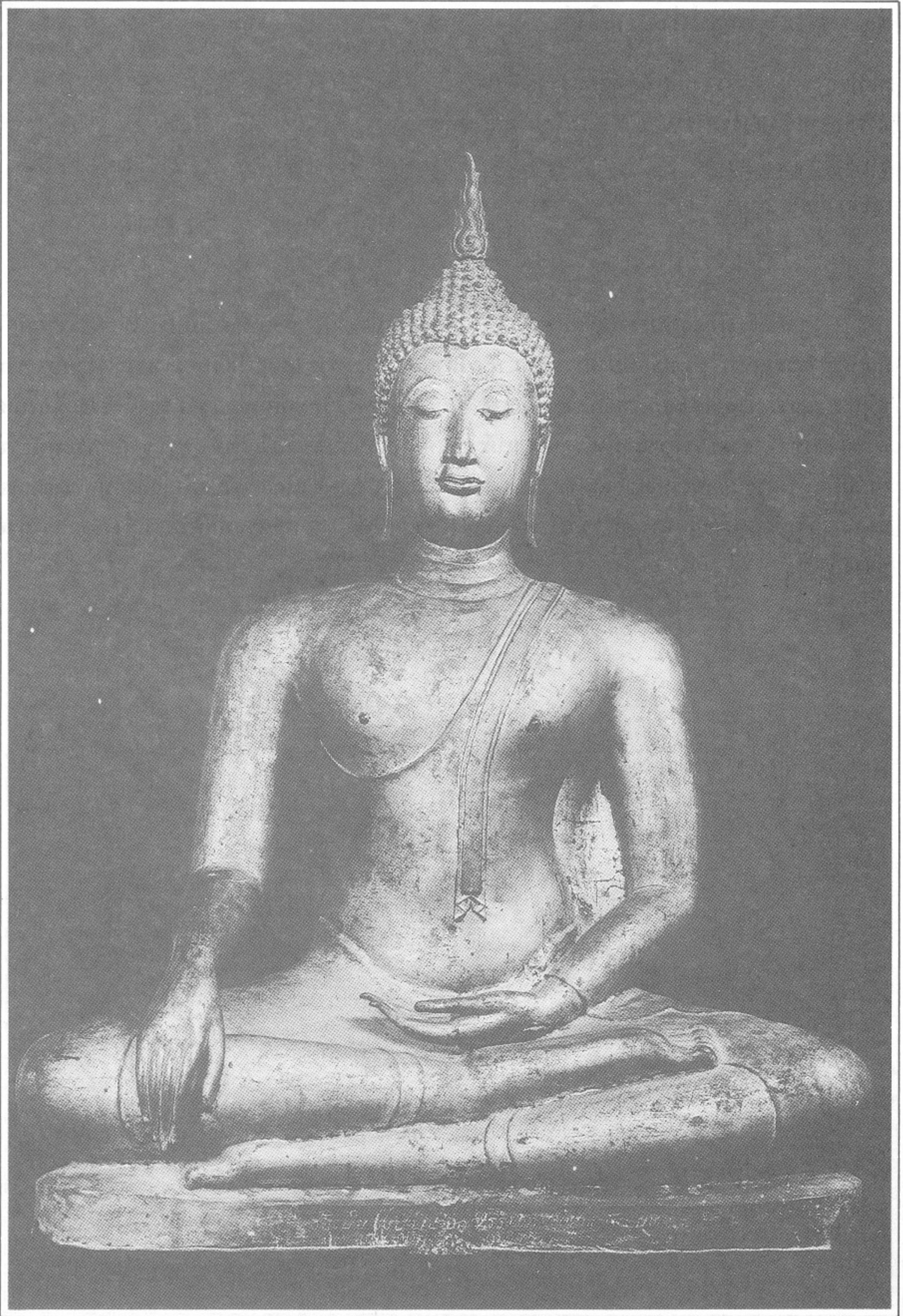
องค์พระพุทธรูปประทับขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัย ลักษณะพระพักตร์กลม พระขนงโค้งเป็นสันไม่ต่อกัน พระเนตรเหลือบลงต่ำ พระนาสิกงุ้ม พระโอษฐ์เฝ้ม ขอบล่างใหญ่กว่าด้านบน พระปรางเป็นร่อง ขมวดพระเกศาใหญ่ พระเกตุมาลาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว ครองจีวรห่มเฉียงเปิด พระอังสาขวา พระพาหาใหญ่ พระเพลาซ้อนข้างแบน วางราบลงบนแนวกรอบฐาน พระพุทธรูปองค์นี้ ลักษณะคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปปางมารวิชัย ในรายการวัตถุหมายเลข ๑๔ (เลขทะเบียน ๔/๒๕๐๐) แต่ชายจีวรมีขนาดใหญ่กว่า ช่วงพระเพลาแบนราบ คงจะมีวิวัฒนาการสืบเนื่องมาจากพระพุทธรูปที่อ้างถึง

๑๘. พระพุทธรูปปางมารวิชัย

ศิลปะสุโขทัย อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐
สำริด จากวัดสวรรคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย
ขนาดสูง ๑๒๑ ซม.
เลขทะเบียน สน.๕

องค์พระพุทธรูปประทับขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัย พระพักตร์เป็นรูปไข่ พระขนงโค้งเป็นสัน พระเนตรเรียวเหลือบลงต่ำ พระนาสิกโด่งปลายงุ้ม พระโอษฐ์เรียวบาง พระปรางอím พระหนุ่อม ขมวดพระเกศาเล็ก หยักลงตรงกลางพระนลาฏ พระรัศมีเป็นเปลวสูงครองจิวรห่มเฉียงเปิด พระอังสาขวา ชายจีวรยาวลงมาจรดพระนาภี แลเห็นแนวขอบสบงบริเวณบั้นพระองค์ พระพุทธรูปองค์นี้มีจารึกที่ฐานข้อความลบเลือน (ยังไม่ได้อ่านและแปล) ลักษณะโดยทั่วไปคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่วัดหงส์รัตนาราม ธนบุรี (Griswold, 2507, Fig. 13) แต่พระพักตร์ค่อนข้างยาวกว่าองค์ที่อ้างถึง

๑๕. พระพุทธรูปปางประทานอภัย

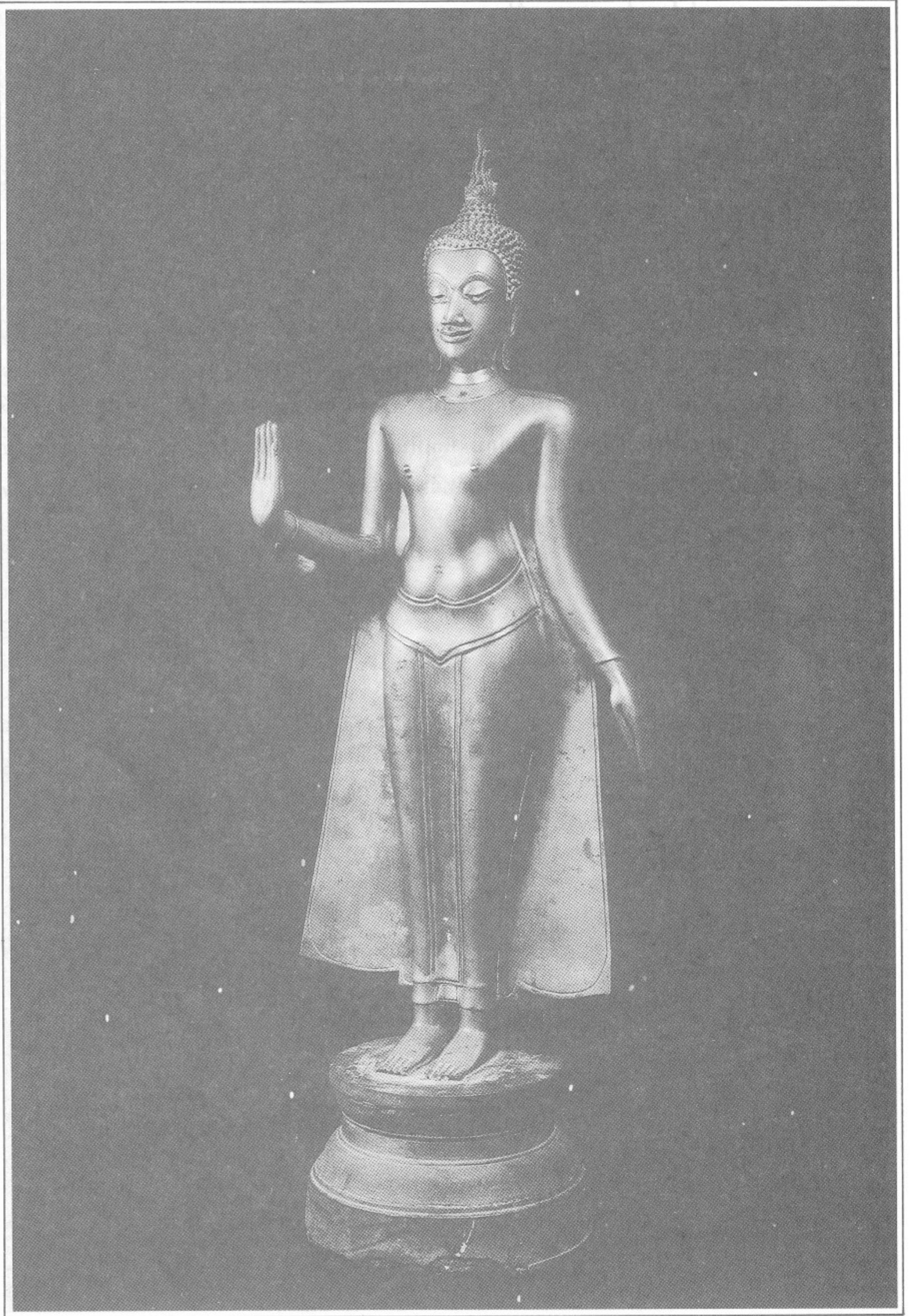
ศิลปะอยุธยา สกุลช่างกำแพงเพชร อายุราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๑

สำริด จากวัดสุวรรณคาราม อ.สุวรรณโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๖๕ ซม.

เลขทะเบียน สข.๑๒

องค์พระพุทธรูปยืน ยกพระหัตถ์ขวาชี้ขึ้นแสดงปางประทานอภัย พระพักตร์เป็นรูปไข่ พระนลาฏกว้าง มีแนวเส้นไรพระศก พระหนุเสี้ยว พระขนงโก่งเป็นสันต่อกันเหนือพระนาสิก พระเนตรเรียวยาวเหลือบลงต่ำ พระโอษฐ์กว้างปลายตัวขึ้นทางด้านบน พระนาสิกงุ้ม พระอังสาผาย บั้นพระองค์เล็ก พระโสณีใหญ่ ครองจีวรห่มคลุม แลเห็นแนวรัดประคตเป็นแผ่นใหญ่ และชายพับของสบงที่ทอดลงทางด้านหน้าพระพุทธรูปองค์นี้ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปสุโขทัย หมวดที่ ๑ ระยะที่ ๓

พระพุทธรูปยืนปางประทานพร ศิลปะสุโขทัย

๒๐. พระพุทธรูปปางลีลา

ศิลปะอยุธยา สกุลช่างกำแพงเพชร อายุราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๑

สำริด จากวัดสุวรรณคาราม อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๑๔๗ ซม.

เลขทะเบียน สน.๗

องค์พระพุทธรูปยืนบนฐานบัวหงาย ยกพระหัตถ์ขวาขึ้นแสดงปางประทานอภัย พระกรซ้ายทอดลงทางด้านล่างขวานกัษพระวรกาย พระบาทขวาเขย่งขึ้นแสดงอาการก้าวเดิน พระพักตร์เป็นรูปไข่ พระขนงโก่งเป็นสันต่อกันเหนือพระนาสิก พระเนตรเรียวยาวปลายตัวลดลงทางด้านล่าง พระนาสิกปลายงุ้ม พระโอษฐ์เล็ก พระเศียรและพระเกตุมาลาเกลี้ยงไม่มีขมวดพระเกศา (เดิมอาจจะทำด้วยโลหะที่มีค่าแล้วนำมาครอบไว้) พระรัศมีเป็นเปลว ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา ชายจีวรยาวลงมาจรดพระนาภี มีแนวเส้นขอบจีวรพาดผ่านพระโสณิเบ็องซ้าย พระพุทธรูปองค์นี้เปรียบเทียบกับพระพุทธรูปปางลีลาที่พบที่จังหวัดกำแพงเพชร (ม.ร.ว.ทันพงษ์, ๒๕๐๗, รูปที่ ๗๐) แต่มีข้อแตกต่างในรายละเอียดคือไม่มีเส้นรัดประคตแนวชายพับของสบง นอกจากนี้แนวเส้นกรอบของขอบจีวรที่ทิ้งชายลงทางด้านล่างแลดูแข็งกระด้างยิ่งกว่า

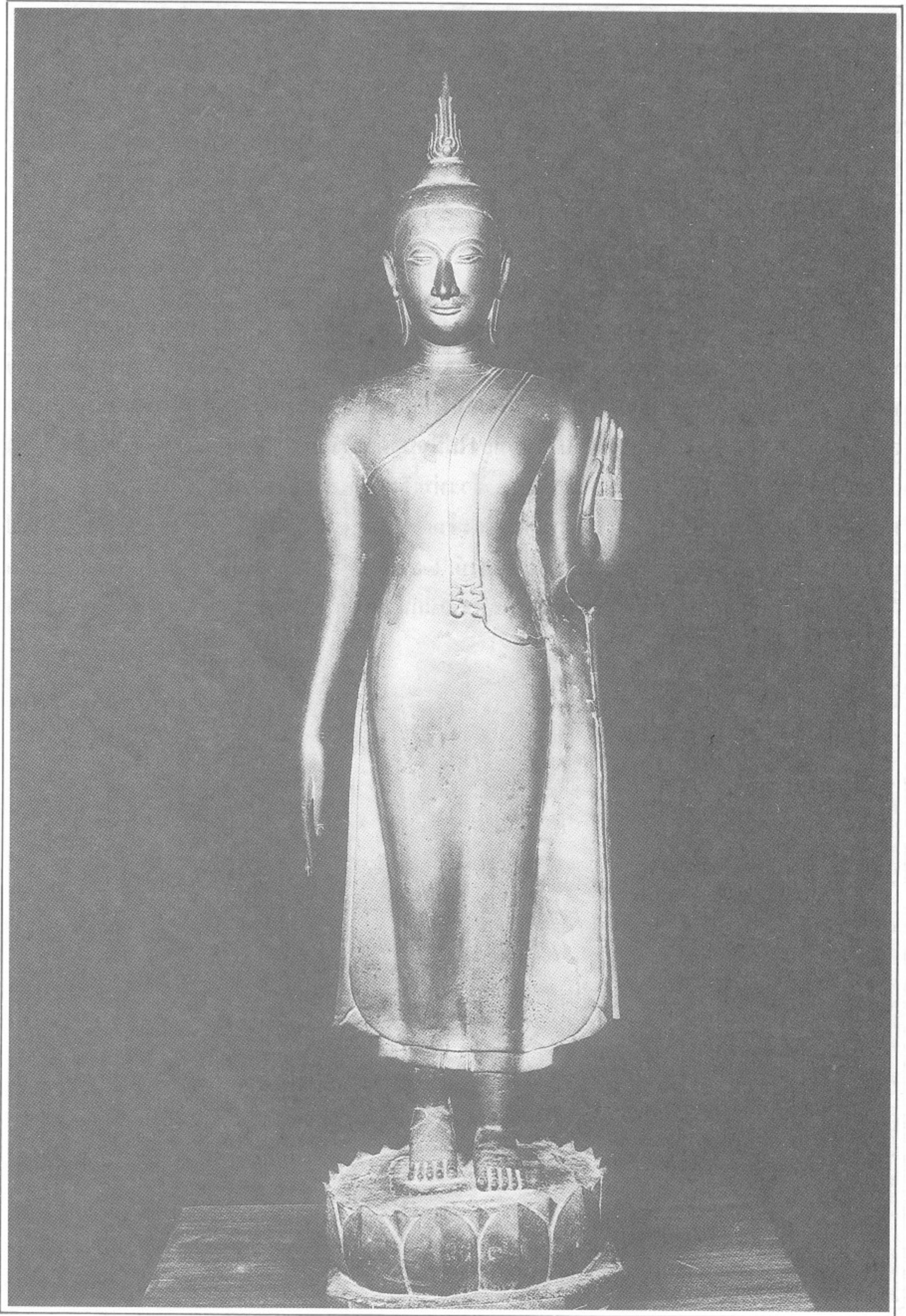

Figure 12. Standing Buddha, Gandhara, 1st century AD.

๒๑. พระพุทธรูปทรงเครื่องปางประทานอภัย

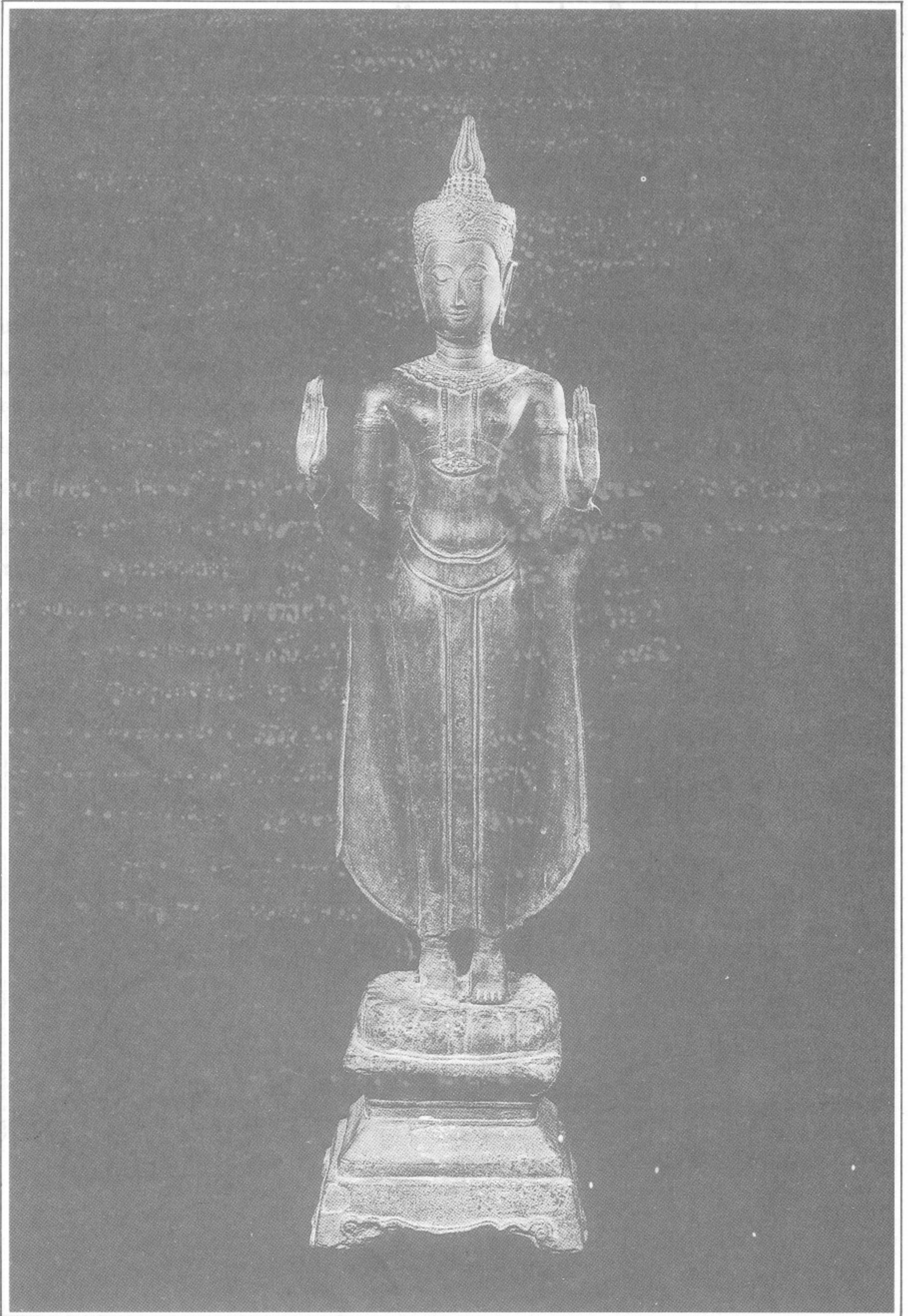
ศิลปะอยุธยา สกุลช่าง กำแพงเพชร อายุราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๑

สำริด จากวัดสุวรรณคาราม อ.สุวรรณคโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๗๑.๗ ซม.

เลขทะเบียน อย.๔๒

องค์พระพุทธรูปยืนเหนือฐานปัทม์ทำสิงห์ รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ด้านบนทำเป็นรูปกลีบบัวทรงกลม ยกพระหัตถ์ทั้งสอง แสดงปางประทานอภัย ลักษณะของพระพักตร์เป็นรูปไข่ พระขนงโก่งเป็นสัน ต่อกันเหนือพระนาสิก พระเนตรเรียวยาวเล็ก ปลายวกโค้งไปจรดพระขนง พระนาสิกเล็ก ความยาวของพระโอษฐ์ ไล่เลี่ยกับความกว้างของปลายพระนาสิก ส่วนปลายของพระกรรณทั้งสองข้างหักหายไป ทรงกระบังหน้า พาหุรัด กรองศอ และทับทรวง แลเห็นพระเกตุมาลาโผล่พ้นจากแนวขอบกระบังหน้า พระรัศมีเป็นเปลวสูง ครองจีวรห่มคลุม มีแนวรัดประคตขนาดใหญ่คาดทับชายพับของสบงที่ห้อยลงทางด้านหน้า ลักษณะของเครื่องประดับ พระพุทธรูปองค์นี้ คล้ายคลึงกับเครื่องทรงเทวรูปสำริด ศิลปะสุโขทัย เปรียบเทียบได้กับพระพุทธรูปทรงเครื่องปางประทานอภัยที่วัดเบญจมบพิตร (Griswold, 1960, Fig, 76, p. 109)

๒๒. พระพุทธรูปทรงเครื่องปางประทานอภัย

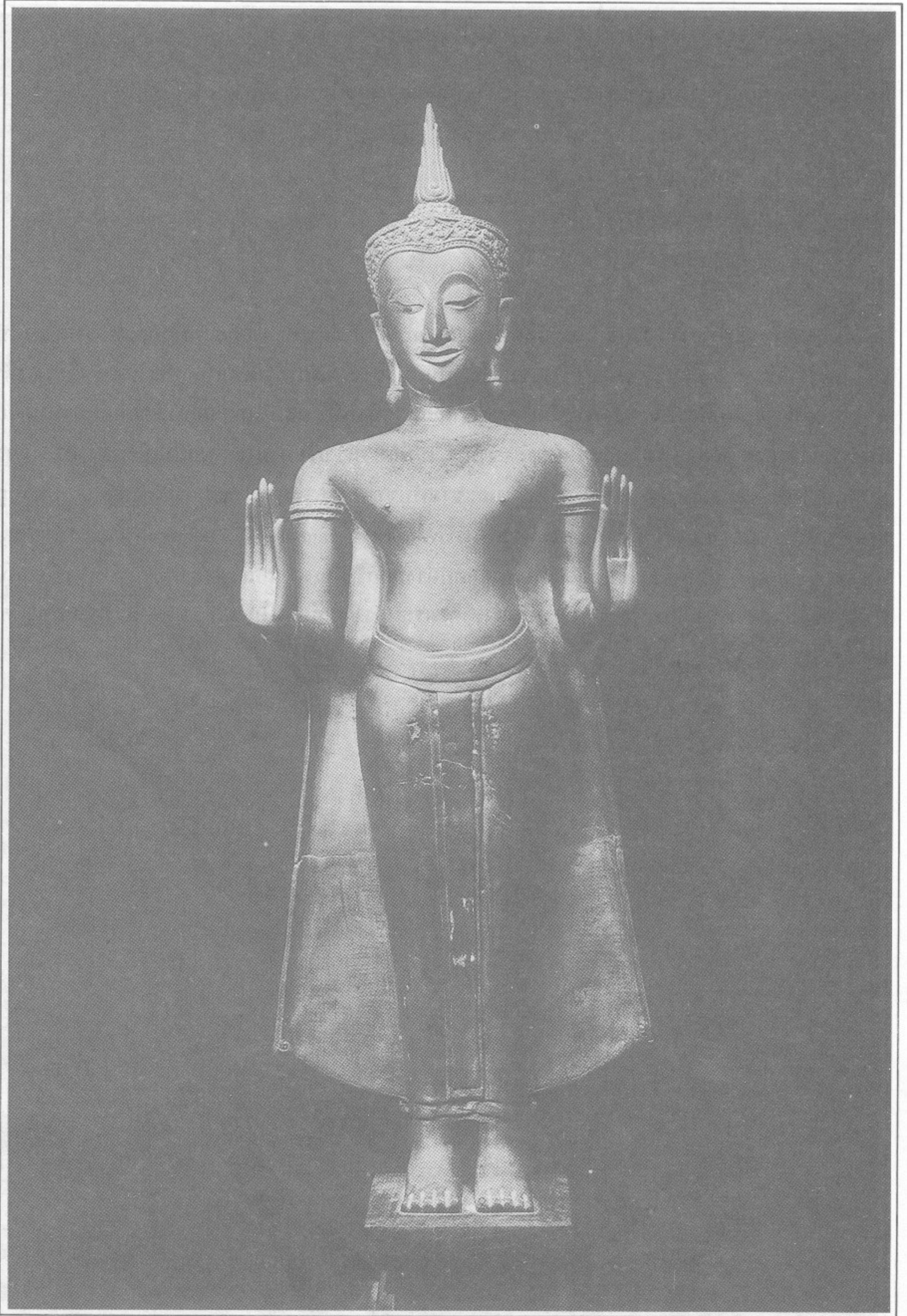
ศิลปะอยุธยา สกุลช่างกำแพงเพชร อายุราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๑

สำริด จากวัดสุวรรณคาราม อ.สุวรรณโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๖๕.๕ ซม.

เลขทะเบียน อย.๓๘

องค์พระพุทธรูปยืน ยกพระหัตถ์ทั้งสองขึ้นแสดงปางประทานอภัย ลักษณะพระพักตร์เป็นรูปไข่ พระนลาฏกว้าง พระหนุเสี่ยม พระขนงโก่งเป็นสัน พระนาสิกโด่งปลายงุ้ม พระเนตรเหลือบลดต่ำ พระโอษฐ์กว้างขอบเป็นสัน ทรงพาหุรัด กุณฑล และกระบังหน้า แลเห็นพระเกตุมาลาที่ล้อมรอบด้วยเม็ดพระศกขนาดเล็กโผล่พ้นแนวกรอบกระบังหน้า ไม่มีแนวกรรเจียก พระรัศมีเป็นเปลวสูง ครองจีวรห่มคลุม แลเห็นแนวรัดประคดขนาดใหญ่ และชายพับของสบง ลักษณะพระพักตร์และกรอบมงกุฎของพระพุทธรูปองค์นี้คล้ายคลึงกับพระหริหระสำริดของนาย Jams H.W. Thompson (มจ.สุภัทรดิศ, ๒๕๐๕, รูปที่ ๕๒) แต่ลายละเอียดของแนวลายแตกต่างออกไป เฉพาะเปลวพระรัศมี มีรูปทรงเดียวกับพระพุทธรูปทรงเครื่อง ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครซึ่งหล่อขึ้นใน พ.ศ. ๒๐๘๔ (มจ.สุภัทรดิศ, ๒๕๐๕, รูปที่ ๘๕)

๒๓. พระพุทธรูปปางประทานอภัย

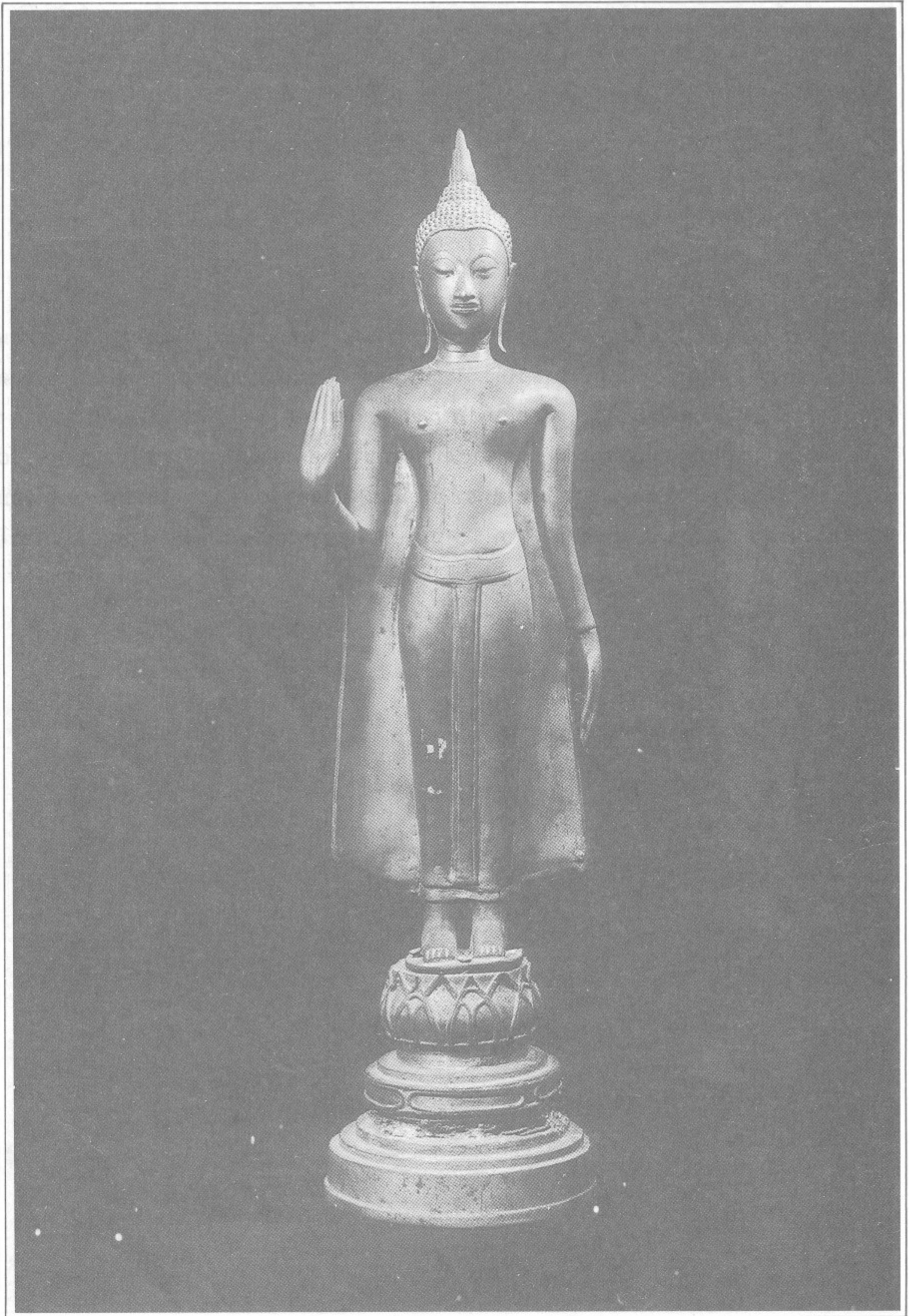
ศิลปะอยุธยา สกุลช่างกำแพงเพชร อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑

สำริด จากวัดสุวรรณคาราม อ.สุวรรณคโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๓๘ ซม.

เลขทะเบียน สน.๔๘

องค์พระพุทธรูปยืน ยกพระหัตถ์ขวาขึ้นแสดงปางประทานอภัย พระพักตร์เป็นรูปไข่ พระหูเสียม พระขนงโก่งเป็นสัน พระเนตรเรียวโค้ง พระนาสิกโด่ง ขอบพระโอษฐ์ด้านบนและล่างมีขนาดไล่เรียงกัน ขมวดพระเกศาเป็นเม็ดเล็กมีแนวเส้นไรพระศกเหนือกรอบพระนลาฏ ช่วงพระพาหาผายกว้าง ครองจีวรห่มคลุมแลเห็นแนวรัดประคต และชายพับของสบงที่ทอดยาวลงทางด้านหน้า พระพุทธรูปองค์นี้คงได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปสุโขทัยที่จัดไว้เป็นหมวดกำแพงเพชร ลักษณะของกรอบพระพักตร์ และพระนลาฏ เปรียบเทียบได้กับพระพุทธรูปปางประทานอภัยในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา (มจ.สุภัทรดิศ, ๒๕๐๕, รูปที่ ๒๔-ขวา)

๒๔. พระพุทธรูปทรงเครื่องปางประทานอภัย

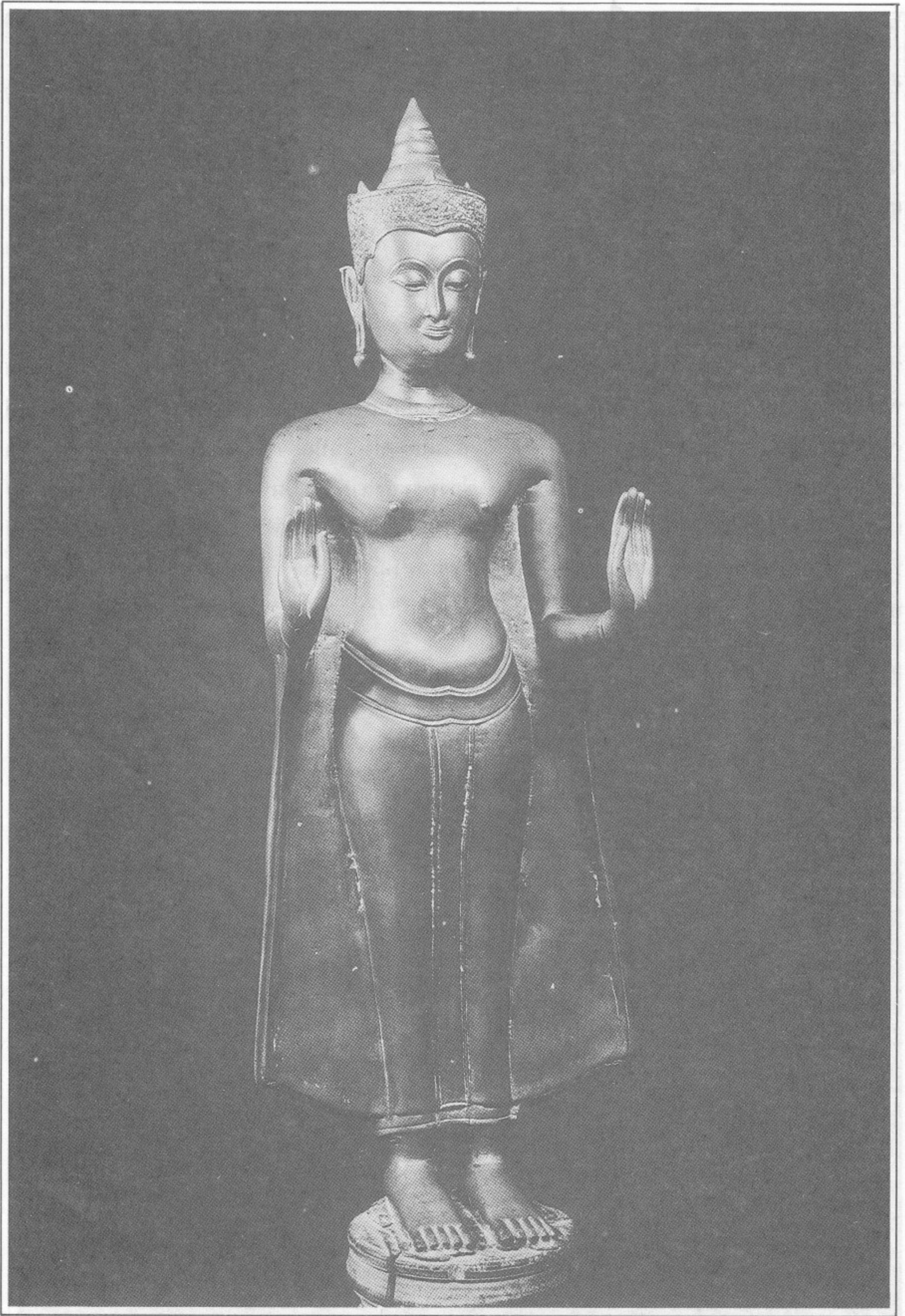
ศิลปะอยุธยา อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒

สำริด จากวัดสุวรรณคาราม อ.สุวรรณโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๗๐ ซม.

เลขทะเบียน อย.๖๕

องค์พระพุทธรูปยืน ยกพระหัตถ์ทั้ง ๒ ขึ้นแสดงปางประทานอภัย พระพักตร์เป็นรูปไข่ พระขนงโก่งเป็นสันยาวมาจรดกันเหนือพระนาสิก พระเนตรเรียวยาวปลายจรดกับส่วนปลายของพระขนง พระนาสิกโด่งเป็นสันปลายงุ้ม พระโอษฐ์เล็ก ปลายพระกรรณแหลมโค้งลงทางด้านล่าง มงกุฎตกแต่งด้วยแนวลายประจำยามและลายก้านขด ส่วนยอดทำเป็นปล้องซ้อนกัน ๓ ชั้น ส่วนบนสุดปลายแหลม มียอดเล็ก ๆ ประดับอีก ๔ ยอด ช่วงพระอังสาผาย บั้นพระองค์เล็กครองจีวรห่มคลุมแลเห็นแนวรัดประคตขนาดใหญ่ และชายพับทางด้านหน้าของสบง พระพุทธรูปองค์นี้เปรียบเทียบกับพระพุทธรูปปางประทานอภัยทรงเครื่องในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทระเกษม (พิริยะ, ๒๕๒๐, หน้า ๑๘๓) ส่วนมงกุฎที่ไม่มีแนวกรรเจียนั้น เป็นลักษณะเฉพาะของสกุลช่างท้องถิ่น

๒๕. พระพุทธรูปปางประทานอภัย

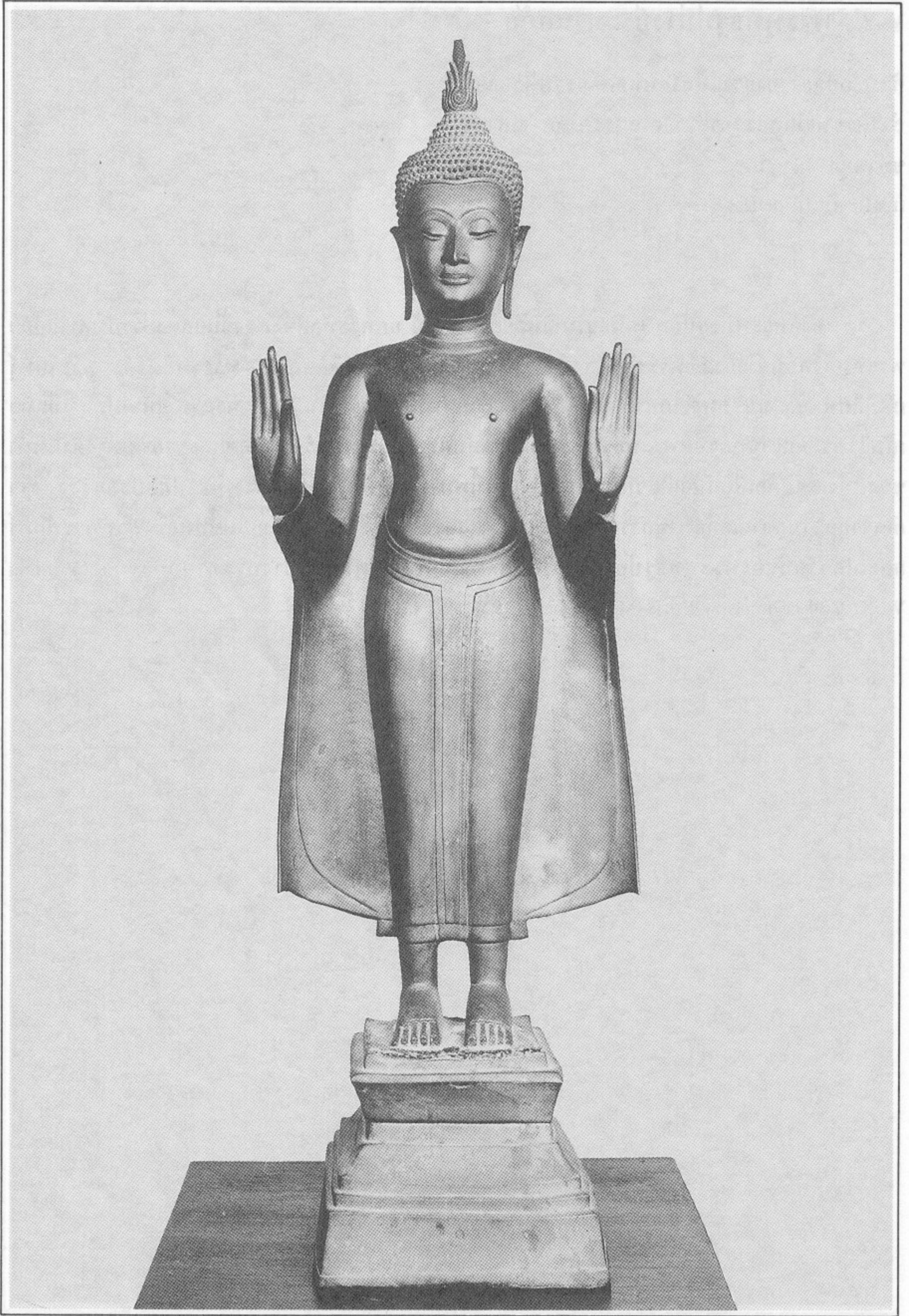
ศิลปะอยุธยา อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒

สำริด จากวัดสุวรรณาราม อ.สุวรรณโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๕๑ ซม.

เลขทะเบียน สข.๑๔

องค์พระพุทธรูปยืน เนื้อฐานสี่เหลี่ยมมีท้องไม้ ยกพระหัตถ์ทั้งสองขึ้นแสดงปางประทานอภัย พระพักตร์ค่อนข้างยาว พระขนงโก่งเป็นสัน พระเนตรเรียวเหลือบลงต่ำ พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์เม้มเล็กน้อย ขมวดพระเกศาเป็นเม็ดเล็ก พระเกตุมาลาเป็นรูปชามคว่ำ พระรัศมีเป็นเปลว มีแนวเส้นไรพระศกเหนือกรอบพระนลาฏ ครองจีวรห่มคลุม แนวเส้นรัดประคตและชายพับทางด้านหน้าของสบงเชื่อมต่อเป็นแนวเดียวกัน ลักษณะเช่นนี้พบไม่มากนักในกลุ่มพระพุทธรูปศิลปะอยุธยา อาจเกิดจากความคลาดเคลื่อนในการลอกเลียนแบบการครองจีวรสืบเนื่องกันมาในชั้นหลัง ส่วนพระพักตร์และเปลวรัศมีของพระพุทธรูปองค์นี้เปรียบเทียบกับพระพุทธรูปปางประทานอภัยของ William Wolff Collection, New York (Munsterberg, 1972 Fig. 48)

๒๖. พระพุทธรูปทรงเครื่องปางมารวิชัย

ศิลปะอยุธยา อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓

สำริด จากวัดสุวรรณคาราม อ.สุวรรณโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๖๑ ซม.

ทะเบียนเลขที่ อย.๖๒

องค์พระพุทธรูปประทับขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัย พระพักตร์เป็นรูปไข่ พระขนงโก่ง เป็นสัน พระเนตรเหลือบลงต่ำ พระนาสิกเล็ก พระโอษฐ์เฝ้มเป็นเส้นตรง ทรงมงกุฎยอดแหลมมีกรรเจียก กุณฑล กรองศอ สังวาลย์ ทับทรวง พาทูร์ด ทองกร ชำระรงค์ และทองพระบาท ลักษณะโดยทั่วไป คล้ายคลึงกับพระพุทธรูปทรงเครื่องปางมารวิชัย ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (Piriya, 1979, 1980, P. 215) และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง (พิริยะ, ๒๕๒๐, หน้า ๑๕๕) แต่มีลักษณะพิเศษ ที่แตกต่างออกไป คือมีแนวชายจีวรซ้อนอยู่ทางด้านใต้แนวทับทรวง

Statue of a seated Buddhist figure with a tall, tiered stupa on its head.

๒๗. พระมาลัย

ศิลปะรัตนโกสินทร์

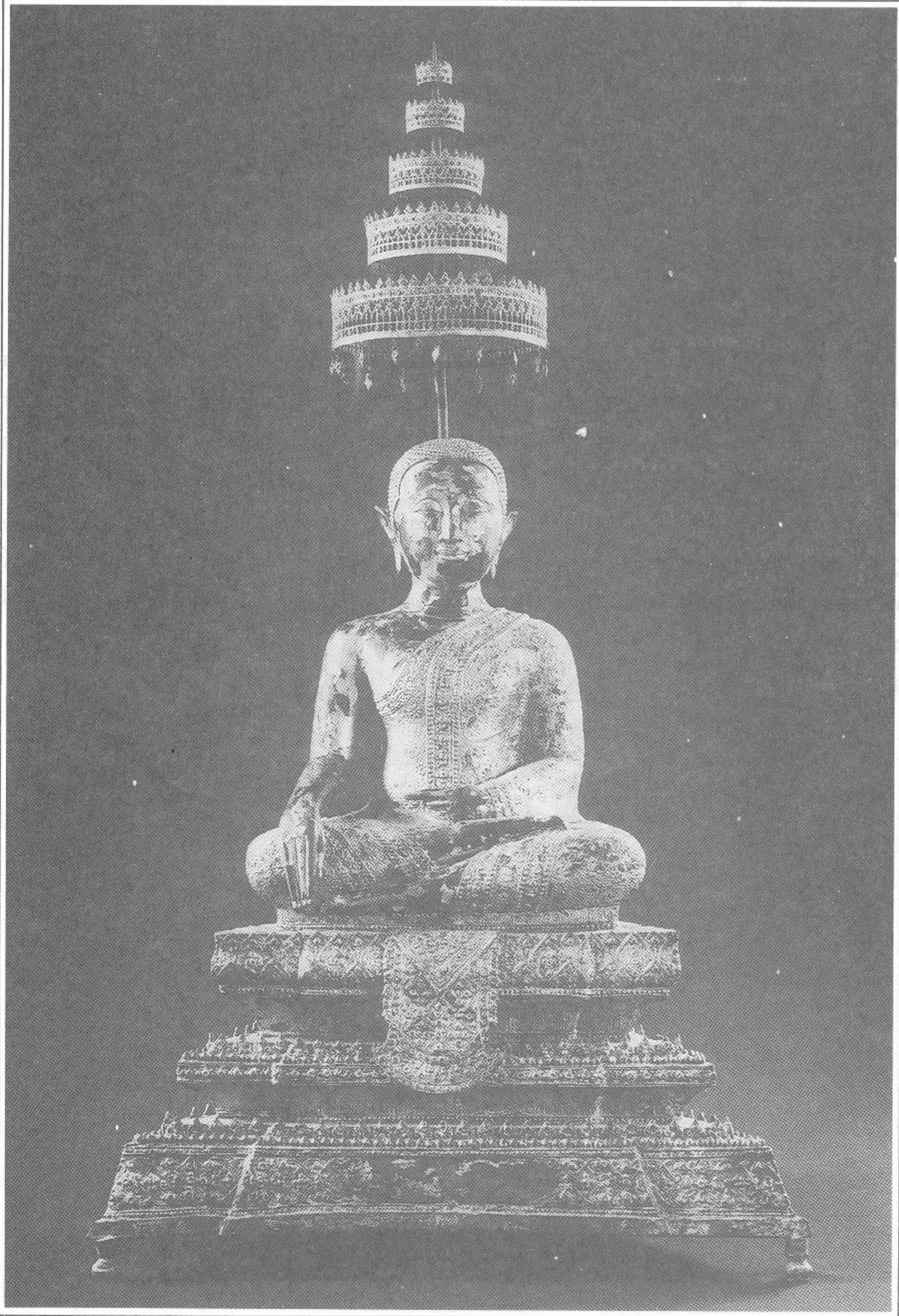
อายุราว ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔

สำริด จากวัดสุวรรณาราม อ.สุวรรณโลก จ.สุโขทัย

ขนาดสูง ๖๑ ซม.

ทะเบียนเลขที่ สน.๑๑

องค์พระมาลัยประทับขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัยเหนือฐานปัทม์ มีฉัตร ๕ ชั้นกั้นอยู่ทางด้านบน ลักษณะพระพักตร์ ค่อนข้างกลม พระเนตรเหลือบลงต่ำ พระนาสิกเล็ก พระโอษฐ์เม้ม ครองจีวรห่มเฉียง เปิดประอังกษาขวา ชายจีวรยาวลงมาจรดพระนาภี ตกแต่งด้วยลายดอกไม้ พระหัตถ์ซ้ายด้านบนเจาะเป็นร่องเดิมคงทำไว้สำหรับเสียบตาลปัตร ประติมากรรมชิ้นนี้แสดงลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากรูปพระสาวกโดยทั่วไป กล่าวคือมีฉัตรและตาลปัตร เข้ามาประกอบเพื่อเน้นความสำคัญของรูปเคารพ คงจะหมายถึงพระมาลัย ซึ่งนิยมสร้างกันมากในสมัยรัตนโกสินทร์ ลักษณะพระพักตร์ การตกแต่งลายชายจีวรและจีวรเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร (Piriya, 1982, p. 193) ส่วนฐานและฝ่าพิภพคล้ายคลึงกับฐานพระชัยวัฒน์ (Piriya, 1979–1980, P. 217)

เอกสารอ้างอิง

๑. เขียน ยิ้มศิริ พุทธานุกรณ์ (พระนคร, ๒๕๐๐)
๒. คณะกรรมการปรับปรุงบูรณะโบราณสถาน จังหวัดสุโขทัย และจังหวัดกำแพงเพชร รายงานการสำรวจและขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถานเมืองเก่าสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๑๒ (พระนคร, ๒๕๑๒)
๓. คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี ประชุมศิลาจารึกภาค 1 (กรุงเทพ, ๒๕๒๑)
๔. คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี ประชุมศิลาจารึกภาค ๔ (พระนคร, ๒๕๑๓)
๕. จิรา จงกล "ประวัติศาสตร์สุโขทัย" ศิลปและประวัติศาสตร์สุโขทัย (กรุงเทพ, ๒๕๑๕)
๖. คำรราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า, กรมพระยา ต้านานพุทธเจดีย์ (กรุงเทพ, ๒๕๑๘)
๗. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เรื่องของสองนคร (กรุงเทพ, ๒๕๒๔)
๘. ทันทพงษ์ กฤดากร, ม.ร.ว. ประมวลภาพประติมา (พระนคร, ๒๕๐๘)
๙. ประเสริฐ วัฒนกร, ศจ. "ประวัติศาสตร์สุโขทัย" แดงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี ปีที่ ๓, เล่มที่ ๒ (พฤษภาคม, ๒๕๑๒)
๑๐. ประเสริฐอักษรนิติ, หลวง พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ (พระนคร, ๒๕๐๖)
๑๑. พิทยา คำเด่นงาม ประวัติและโบราณสถานเมืองสวรรคโลก (พระนคร, ๒๕๑๐)
๑๒. พิริยะ ไกรฤกษ์ แบบศิลปในประเทศไทย (กรุงเทพ, ๒๕๒๐)
๑๓. พิริยะ ไกรฤกษ์ ศิลปวัตถุสำคัญในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญไชย (กรุงเทพ, ๒๕๒๒)
๑๔. มะลิ โคนสันเทียะ และ พิทยา คำเด่นงาม นำชมโบราณวัตถุสถานในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร (พระนคร, ๒๕๑๓)
๑๕. ยอร์ช เซเดส์ ศิลปสุโขทัย และราชธานีรุ่นแรกของไทย (พระนคร, ๒๕๐๗) แปลโดย ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล
๑๖. ศิลปากร, กรม คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๓ (พระนคร, ๒๕๐๗)
๑๗. ศิลปากร, กรม นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่ (กรุงเทพ, ๒๕๑๕)
๑๘. ศิลปากร, กรม ประชุมศิลาจารึกภาค 1 จารึกสุโขทัย (กรุงเทพ, ๒๕๑๕ ก.)
๑๙. ศิลปากร, กรม ศิลปและประวัติศาสตร์สุโขทัย (กรุงเทพ, ๒๕๑๕ ข.)
๒๐. ศิลปากร, กรม ศิลปกรรมสมัยอยุธยา (กรุงเทพ, ๒๕๑๕)
๒๑. ศิลปากร, กรม ศิลปสมัยอุทอง ศิลปสมัยอยุธยา ศิลปสมัยรัตนโกสินทร์ (พระนคร, ๒๕๑๐)
๒๒. สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศจ.ม.จ. "การขุดแต่งที่วัดพระพายหลวงจังหวัดสุโขทัย" วารสารศิลปากร ปีที่ 9, เล่ม 6 (มีนาคม, ๒๕๐๕)
๒๓. สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศจ.ม.จ. เทวรูปสมัยสุโขทัย (พระนคร, ๒๕๐๕)
๒๔. สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศจ.ม.จ. นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย (พระนคร, ๒๕๐๗)
๒๕. สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศจ.ม.จ. ประติมากรรมขอม (กรุงเทพ, ๒๕๑๕ ก.)
๒๖. สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศจ.ม.จ. ประวัติย่อศิลปลังกา ขวา ขอม (กรุงเทพ, ๒๕๑๕ ข.)
๒๗. สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศจ.ม.จ. สมุดคู่มือนำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา (พระนคร, ๒๕๐๕)
๒๘. J. Boisselier The Heritage of Thai Sculpture trans. J. Emmons (New York, 1972)
๒๙. Theodore Bowie, ed The Arts of Thailand (West Germany, 1960)

๓๐. Pisit Charoenwongsa & M.C. Subhadradis Diskul **Thailand** (Geneva, 1978)
๓๑. A.B. Griswold **Toward a History of Sukhodaya Art** Bangkok, (1976)
๓๒. A.B. Griswold **What or the dates of Sukhodaya Art?** กำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๓๐ (พระนคร, ๒๕๐๓)
๓๓. Piriya Krairiksh **The Sacred Image Sculpture from Thailand** (Cologne, 1979 – 1980)
๓๔. Piriya Krairiksh **Sculpture from Thailand** (Hong – Kong – 1982)
๓๕. Reginald Le May **A Concise History of Buddhist Art Siam**, Thied printing (Japan, 1977)
๓๖. G.H. Luce **Old Burma – Early Pagan**, Vols. 2 – 3 (New York, 1969 – 1970)
๓๗. Hugo Munsterberg **Sculpture of the Orient** (New – York, 1972)
๓๘. Swaddi Magazine **The Astistic Heritage of Thailand National Volunteers Bangkok** (Bangkok, 1979)
๓๙. Aung Thaw **Historical Sites in Burma** (The Ministry of Union Culture, Government of the Union of Burma, 1978)
๔๐. Visual Arts Bord **The Sculpture of Thailand** (Australia, 1976 – 1977)
๔๑. H.G. Quaritch Wales **Early Burma-Old Siam** (London, 1973)

